

Haags Uitgaansonderzoek 2006-2009

Den Haag, 16 mei 2011

Inhoud

1. Achtergrond en opzet van het Haags Uitgaansonderzoek

1.1	Inleiding	5
1.1.2	Uitgaansonderzoek met een monitorfunctie	5
1.1.3	Betekenis voor beleid	6
1.1.4	Betekenis voor preventie	6
1.1.5	De reikwijdte van het Haagse Uitgaansonderzoek	7
1.2	Positieve en negatieve ervaringen van genot- middelengebruik	7
1.3	Regulerende en escalerende factoren	8
1.4	Vraagstellingen	9
	Literatuur	11

2. Onderzoeksmethoden

2.1	Internet-survey onder uitgaande jongeren in Den Haag	12
2.1.1	Inhoud vragenlijst en deelname	14
2.2	Data analyse	14
2.3	Panelinterviews	15
2.3.1	Intieme en brede uitgaansnetwerken	17
2.4	Veldonderzoek	17
2.5	Leeswijzer: presentatie van resultaten	17
	Literatuur	18

3 Het uitgaan van jongeren in Den Haag

3.1	Den Haag als uitgaansomgeving	19
3.1.1	Periode 2006-2009	20
3.1.2	Dance versus pop en rock	20
3.1.3	Techno Den Haag	20
3.1.4	Zomer versus winter	21
3.1.5	Safe Feesten	21
3.1.6	Urban verdwijnt	21
3.2	Uitgaande jongeren: netwerken en scènes in Den Haag	21
3.2.1	Uitgaan in Den Haag: wanneer en hoe lang	22
3.2.2	Uitgaansnetwerken	24
3.2.3	Muziekvoorkeur	26
3.2.4	Type uitgaansgelegenheden	27
3.2.5	De waardering voor Den Haag als uitgaansomgeving	27
	Literatuur	29

4	Aard en omvang van het genotmiddelengebruik	30
4.1	Prevalentie middelengebruik in het Haagse uitgaansleven: overzicht uitkomsten Project Residence 2008	30
4.1.1	Alcoholgebruik	30
4.1.2	Gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed	32
4.1.3	Gebruik andere genotmiddelen	33
4.1.4	Gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed naar geslacht	33
4.1.5	Mate van druggebruik	34
4.1.6	Gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed naar leeftijd	34
4.1.7	Gebruik van meer dan één soort genotmiddel	35
4.2	Favoriete muzieksoort en genotmiddelengebruik	37
4.2.1	Alcohol, hasj en wiet en favoriete muzieksoort	37
4.2.2	Ecstasy (XTC), cocaïne en speed en favoriete muzieksoort	38
4.3	Favoriete uitgaansgelegenheid en genotmiddelengebruik	38
4.4	Kosten genotmiddelen	38
4.5	Ervaringen en observaties van panelleden met veranderingen en nieuwe ontwikkelingen	39
4.6	Vergelijking met Haagse Uitgaansonderzoeken 2002 en 2003	40
	Literatuur	41
5	Ervaringen met middelengebruik	42
5.1	Acute positieve ervaringen met middelengebruik	42
5.2	Positieve ervaringen op lange termijn door middelengebruik	43
5.3	Acute negatieve ervaringen met middelengebruik	45
5.4	Negatieve ervaringen op de lange termijn door middelengebruik	47
5.4.1	Fysieke en psychische problemen	47
5.4.2	Sociale problemen	49
5.5	Geweld en agressie tijdens het uitgaan	50
5.6	Mate van bezorgdheid over eigen genotmiddelen gebruik en hulpzoekgedrag	53
	Literatuur	55

6	Regulerende en escalerende factoren	56
6.1	Aanbod legale drugs	56
6.2	Controle op druggebruik bij de ingang	56
6.3	Happy hour en andere promotionele activiteiten	57
6.4	Maatregelen door clubs genomen om veiligheid te bevorderen	57
6.5	Overhalen en aanmoedigen genotmiddelen te gebruiken	58
6.6	Toegepaste maatregelen in de afgelopen 12 maanden	58
6.7	Afspraken en regels met betrekking tot alcohol- en druggebruik in intieme netwerk	60
6.7.1	Elkaar aanspreken	60
6.7.2	Praten over positieve en negatieve effecten	60
6.8	Drugs Testservice Den Haag	61
6.9	Unity peer-educatie project	62
6.10	Verkrijgen van informatie over alcohol en andere genotmiddelen	63
6.11	Verkeersdeelname en BOB-gedrag tijdens het uitgaan	65
6.11.1	Verkeersdeelname	65
6.11.2	BOB-gedrag	66
	Literatuur	66
7	Uitgaan, genotmiddelen en de actualiteit	67
8	Discussie, conclusies en aanbevelingen	70
	Literatuur	76

1 Achtergrond en opzet van het Haags Uitgaansonderzoek

1.1 Inleiding

Sinds 2002 voert de gemeente Den Haag in nauwe samenwerking met de Parnassia Bavo Groep afdeling Preventie (voorheen Parnassia, psycho-medisch centrum) en Politie Haaglanden periodiek het zogenoemde 'Haags Uitgaansonderzoek' uit.^{1,2} Het primaire doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in (de ontwikkelingen van) het genotmiddelengebruik onder jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag. Vanwege de risico's en ongewenste gevolgen van alcohol- en druggebruik op jonge leeftijd, heeft de gemeente Den Haag hiertoe in 2001 besloten. Onder auspiciën van de onderzoekscommissie MORE (MONitoring en Registratie Verslavingsproblematiek) is daartoe in 2002 (het pilotjaar) en 2003 het Haags Uitgaansonderzoek ontwikkeld. In dit onderzoek is het alcohol- en druggebruik in kaart gebracht onder (subgroepen van) Haagse jongeren en jongvolwassenen in de leeftijd van 15 tot 35 jaar die uitgaan in Den Haag. De resultaten van het Haags Uitgaansonderzoek 2002 en 2003 zijn in twee achtereenvolgende publicaties— *'Uit (je dak) in Den Haag. Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik'* verschenen.^{1,2} Ook is er in het Epidemiologisch Bulletin over het Haags Uitgaansonderzoek gepubliceerd.^{3,4,5}

Kenmerkend voor het Haags Uitgaansonderzoek in de jaren 2002-2003 was de methodenmix.^{1,2} Een combinatie van (kwantitatieve en kwalitatieve) onderzoeksmethoden stond de onderzoeker indertijd ter beschikking (schriftelijk in te vullen enquêtes onder uitgaande jongeren, 'het survey-onderzoek'; panelinterviews met sleutelinformanten; veldonderzoek in het Haagse uitgaansleven en searches op het internet). Mede op basis van de uitkomsten van het Haags Uitgaansonderzoek in de jaren 2002-2003 heeft de gemeente Den Haag het alcohol- en druggebruik onder uitgaande jongeren in Den Haag bestempeld als zorgwekkend⁶: "Om inzicht te krijgen in kenmerkende verschuivingen van uitgaansstijlen en daaraan gerelateerde patronen van alcohol- en druggebruik onder jongeren en jongvolwassen die uitgaan in Den Haag, is het van zeer groot belang deze groep systematisch in de tijd te volgen". Vanwege dit belang en de geconstateerde zorg is besloten om het Haags Uitgaansonderzoek in de periode 2006-2009 een vervolg te geven. Vanaf dat moment hebben, vergelijkbaar met voorgaande jaren, opnieuw panelinterviews met sleutelinformanten plaatsgevonden⁷ en heeft via een geavanceerdere onderzoeksopzet een survey-onderzoek plaatsgevonden. In dit rapport volgt een beschrijving van de opzet, uitvoering en resultaten van dit 3^e Haags Uitgaansonderzoek, ook wel de 3^e Haagse Uitgaansmonitor genoemd.

1.1.2 Uitgaansonderzoek met een monitorfunctie

Net zoals in de eerdere Haagse uitgaansonderzoeken (in 2002 en 2003), is in dit onderzoek gebruik gemaakt van zowel kwantitatieve als kwalitatieve methoden van gegevensverzameling (zie *Hoofdstuk 2*). Dit maakt het mogelijk om zowel signalen op te vangen als dieper op signalen in te gaan.

De algemene doelstelling van het Haags Uitgaansonderzoek is het volgen van belangrijke invloeden en ontwikkelingen in het alcohol- en druggebruik onder uiteenlopende groepen van jongeren en jongvolwassenen die in Den Haag uitgaan. Monitoring (herhaalde bestudering) draagt bij aan inzicht in verschuivingen in de gedragsstijlen, gebruikspatronen en andere kenmerken van uitgaande jongeren in Den Haag, alsook tot een beter begrip van het veranderende uitgaansgedrag en de relatie met genotmiddelengebruik onder verschillende groepen uitgaande jongeren door de tijd. Dit laatste is van evident belang omdat het gebruik van genotmiddelen in het uitgaansleven trendgevoelig is. Door een beter begrip van de ontwikkelingen in het

uitgaansleven kunnen preventieactiviteiten beter op deze ontwikkelingen worden afgestemd.

1.1.3 Betekenis voor beleid

Alcohol- en druggebruik onder jongeren is vanwege de potentiële risico's al langere tijd een speerpunt van het Haagse beleid.^{8,9} Het uitgaanscircuit is vanouds een plaats waar jong (maar ook oud) zich vermaakt met genotmiddelen. Genotmiddelengebruik binnen de sociale context van het uitgaan is daarom een belangrijk aandachtsveld voor het beleid. Het uitgaansleven is misschien de belangrijkste plaats waar gebruikspatronen worden aangeleerd en doorgegeven, en waar dus ook preventie en matigingsvoornemens gestalte dienen te krijgen.

Kennis over de laatste stand van zaken of trends in genotmiddelengebruik onder uitgaande jongeren en jongvolwassenen kunnen waardevolle aanknopingspunten bieden voor beleidsontwikkeling door gemeentelijke instellingen.

Ook de meningen van uitgaande jongeren en aanbieders in Den Haag ten aanzien van het actuele alcohol- en drugsbeleid en het uitgaansbeleid in Den Haag kunnen een zinvolle bijdrage leveren aan deze beleidsontwikkeling. Tijdens dit 3^e Haags Uitgaansonderzoek zijn een aantal aanbieders in Den Haag dan ook gevraagd naar hun mening hierover. Daarnaast zijn uitgaande jongeren en jongvolwassenen in Den Haag gevraagd hun mening te geven over een aantal stellingen met betrekking tot het uitgaansleven.

De resultaten van het onderzoek naar de meningen van uitgaande jongeren en aanbieders ten aanzien van het actuele alcohol- en drugsbeleid en het uitgaansbeleid in Den Haag zijn beschreven in *Hoofdstuk 7*.

De initiatiefnemer van het Haags Uitgaansonderzoek, de onderzoekscommissie MOnitoring en REgistratie (MORE), richt zich op het genereren van beleidsrelevante onderzoeksinformatie over (preventie van) alcohol- en druggebruik in bredere zin. MORE is een werkgroep van de Regiegroep Verslavingsproblematiek in Den Haag. In de regiegroep verslavingsproblematiek, participeren gemeente, politie, het Openbaar Ministerie, en Verslavingszorg. Daarin komt de praktische samenwerking op het terrein van verslavingsbeleid aan de orde. MORE streeft naar het aanbieden van relevante onderzoeksbevindingen binnen een gezamenlijk interpretatiekader. In de onderzoekscommissie MORE participeren op beleids- en/of onderzoeksniveau de gemeente Den Haag, Parnassia Bavo Groep afdeling Preventie, Circuit Verslavingszorg en de Politie Haaglanden.

1.1.4 Betekenis voor preventie

Het Haags Uitgaansonderzoek levert door het signaleren van nieuwe middelen, doelgroepen en nieuwe vormen van problematisch gebruik een bijdrage aan het aanscherpen van het preventie instrumentarium en het ontwikkelen van maatwerk in voorlichting en toeleiding. Het beleid ten aanzien van de preventie van (problematisch) alcohol- en druggebruik in Den Haag wordt uitgevoerd op basis van bestaande nota's.^{8,9} In de afgelopen jaren zijn er diverse preventieactiviteiten in Den Haag en op lokaal en landelijk niveau uitgevoerd ten aanzien van het gebruik van alcohol- en drugs onder jongeren. Twee voorbeelden van zulke landelijke interventies, die ook in (de regio) Den Haag worden uitgevoerd, zijn het Unity Peer Educatie project en de Drugs Testservice. Het Unity project richt zich op jongeren in de leeftijd van ±16 tot 35 jaar die alcohol en/of andere drugs gebruiken, voornamelijk in het *dance*-circuit. Uitgangspunt van dit project is het verminderen van schade als gevolg van alcohol- of ander druggebruik bij deze jongeren. De Drugs Testservice of DIMS (Drugs Informatie en Monitoring systeem)

heeft als doel inzicht te krijgen in de verschillende drugsmarkten in Nederland en de veranderingen die zich daarop voordoen. Consumenten van drugs kunnen hun drugs bij de testservice laten testen op werkzame stoffen en dosering. Ook Den Haag is deelnemer aan DIMS en heeft een eigen testservice waar consumenten hun drugs kunnen laten testen. DIMS en Unity resultaten van de afgelopen jaren worden gepresenteerd in *Hoofdstuk 6*.

Naast interventieactiviteiten gericht op gebruikers van genotmiddelen, worden er ook interventies ontwikkeld en uitgevoerd die gericht zijn op personen die vanuit hun beroep in direct contact staan met de gebruikers, zoals horecapersoneel, beveiliging en politie. Eén van die interventies is de cursus Eerste Hulp bij Drank- en drugsincidenten in het uitgaanscircuit (EHBD-u). In deze cursus krijgen deelnemers informatie over ondermeer de effecten en werkingsduur van genotmiddelen, over gezondheidsproblemen die zich op de EHBO kunnen voordoen en wordt hen geleerd acute risicosituaties te herkennen en daar adequaat op te reageren. Deze cursus is in de periode 2006-2009 ook meerdere malen in Den Haag gegeven. Een andere interventie is de cursus Barcode waarin horecapersoneel geleerd wordt hoe zij een bijdrage kan leveren aan een gezond en veilig uitgaansklimaat. In de cursus wordt geleerd hoe riskant middelengebruik te herkennen en problemen die ermee samenhangen, zoals dealen en het schenken van alcohol aan minderjarigen.

1.1.5 De reikwijdte van het Haags Uitgaansonderzoek

In 2002 en 2003 was het Haags Uitgaansonderzoek primair gericht op uitgaande jongeren in de leeftijd van 15 tot 35 jaar. Ook in het huidige Haags Uitgaansonderzoek ligt de nadruk op jongeren en jongvolwassenen in deze leeftijdscategorie, maar voor deelname aan de survey (vragenlijstonderzoek, zie *Hoofdstuk 2*) is de ondergrens gelegd bij 12 jaar. Dit is ingegeven door maatschappelijke zorgen over de jonge leeftijd waarop tegenwoordig begonnen wordt met het gebruik van genotmiddelen en het toenemende aantal gevallen van zogenaamd "comazuipen" onder deze jonge groep. Ook zijn in dit Haags Uitgaansonderzoek een aantal 35-plussers geïnccludeerd.

Het Haags Uitgaansonderzoek bestrijkt jongeren die minstens eenmaal per maand uitgaan. Zij worden benaderd door uitgaande jongeren in hun sociaal netwerk, en doen mee met een internet-survey die ze thuis kunnen invullen. Daardoor wordt een andere populatie benaderd dan in het Haags Uitgaansonderzoek van 2002 en 2003. In deze vorige onderzoeken zijn jongeren benaderd bij uitgaansgelegenheden, waardoor vermoedelijk de meer 'doorgewinterde' uitgaande jongere wordt benaderd. Bij het huidige onderzoek worden ook jongeren die eens in de maand 'iets gaan drinken' benaderd voor het onderzoek.

De reikwijdte van het Haags Uitgaansonderzoek is breder geworden: niet alleen is de leeftijdsrange opgerekt, ook bestaat de onderzoekspopulatie niet alleen uit regelmatige uitgaande jongeren, maar ook uit jongeren die zo nu en dan iets in de stad gaan drinken. Dit kan een effect hebben op de prevalentiecijfers. Bij het bespreken van de resultaten gaan we hier nader op in.

1.2 Positieve en negatieve ervaringen van genotmiddelengebruik

In dit Haags Uitgaansonderzoek wordt dieper ingegaan op de context van het gebruik van genotmiddelen in het uitgaansleven. Uitgaan is immers allereerst plezier maken, ingebed in de culturele en sociale leefwereld van jongeren.

In het vorige Haags Uitgaansonderzoek (2003) is enige aandacht besteed aan de positieve en negatieve gevolgen van genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan. In dit Haags Uitgaansonderzoek wordt uitgebreid ingegaan op deze positieve en negatieve

ervaringen als gevolg van het gebruik van genotmiddelen. Het gaat hier dus zowel om de prettige als riskante gevolgen van het gebruik van genotmiddelen en het uitgaan door jongeren.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen *acute* positieve en negatieve ervaringen en positieve en negatieve ervaringen op de *lange termijn*. *Acute* ervaringen zijn direct het gevolg van genotmiddelengebruik en worden dan ook tijdens het uitgaan ervaren. *Acute* positieve ervaringen zijn ondermeer gevoelens van geluk, intimiteit, euforie, ontspanning en het krijgen van energie. Bij *acute* negatieve ervaringen kan gedacht worden aan fysieke ongemakken zoals buikpijn, misselijkheid, overgeven, aan gevoelens van onzekerheid en hyperactief gedrag. Ook is er het gevaar van geweld en agressie tijdens het uitgaan als gevolg van genotmiddelengebruik.

Ervaringen op de *lange termijn* zijn ervaringen die in de loop van de tijd, buiten het uitgaan, na (herhaaldelijk) middelengebruik worden ervaren. In geval van positieve ervaringen op de lange termijn kan gedacht worden aan het ervaren van persoonlijke groei, de ervaring socialer te worden en het verkrijgen van een beter zelfbeeld.

Negatieve ervaringen op de lange termijn zijn het ervaren van fysieke en psychische problemen, zoals lusteloosheid en vergeetachtigheid, en het ervaren van sociale problemen, financiële en relatieproblemen.

Zowel in de internet-survey als in de panelstudie is navraag gedaan naar deze ervaringen van genotmiddelengebruik op de korte en lange termijn. De resultaten hiervan zijn gepresenteerd in *Hoofdstuk 5*.

1.3 Regulerende en escalerende factoren

In dit Haags Uitgaansonderzoek wordt voor het eerst aandacht besteed aan regulerende en escalerende factoren in relatie tot genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan.

Bij regulerende factoren moet allereerst gedacht worden aan wet- en regelgeving (formele regulering) ten aanzien van alcohol en drugs. Zo moet op alle plaatsen waar alcohol getapt en geschonken wordt voldaan worden aan de daarvoor geldende wet- en regelgeving.¹⁰ Hieronder vallen onder andere de drank- en horecawet en gemeentelijke verordeningen. De drank- en horecawet heeft als belangrijkste doel het alcoholgebruik onder jongeren terug te dringen en verstoring van de openbare orde te voorkomen.¹¹ De wet is dan ook een belangrijk instrument van het alcohol matigingsbeleid van de overheid. Zo mag er aan personen onder de 16 jaar geen bier en wijn worden verkocht en ligt de leeftijdsgrens voor het verkopen van sterke drank bij 18 jaar. Ook mag er geen alcohol worden verkocht aan personen die al dronken zijn.¹⁰ Aanvullend op de drank- en horecawet kunnen gemeenten extra eisen stellen bijvoorbeeld ten aanzien van het aantal cafés binnen haar grenzen en aan sluitingstijden. Deze zogenaamde gemeentelijke verordeningen worden vastgelegd in de Algemene Plaatselijke Verordening (AVP). Zo zijn er in Den Haag alcoholverboden opgenomen in de AVP, omdat alcohol vaak een rol speelt bij overlast en geweld op straat. De alcoholverboden gelden hoofdzakelijk in stadsdelen waar veel overlast is door alcohol, maar ook in gebieden waar (nog) geen overlast is.¹²

De belangrijkste bepalingen over drugs zijn vastgelegd in de Opiumwet. In deze wet worden drugs ingedeeld in de mate waarin ze risicovol zijn. Harddrugs, zoals heroïne, cocaïne, LSD en ecstasy, zijn drugs met een onaanvaardbaar gezondheidsrisico (en zijn illegaal); softdrugs, zoals hasj en wiet, zijn drugs met minder gezondheidsrisico's.¹³ In gemeenten als Den Haag krijgt het drugsbeleid vorm in het zogenaamde driehoeksoverleg van burgemeester, de korpschef van de politie en de officier van justitie.^{14,15} Naast de opiumwet om het druggebruik te reguleren, heeft de gemeente Den Haag vanuit overlast perspectief nog een aantal verboden t.a.v. drugsgebruik in de APV opgenomen.¹⁶ Ook heeft de burgemeester de bevoegdheid coffeeshops te sluiten als deze zich niet houden aan de lokaal vastgestelde regels ten aanzien van het

coffeeshopbeleid, ook als er geen sprake is van overlast (wet Damocles). Overlast veroorzaakt door drugspanden kan aangepakt worden via de Gemeentewet.¹⁷ Niet alleen de wet- en regelgeving ten aanzien van alcohol en drugs is van invloed op het alcohol- en druggebruik. Met name het naleven van deze wet- en regelgeving door betrokkenen (aanbieders en uitgaande jongeren) is hierop van grote invloed. Als uitgaansgelegenheden bijvoorbeeld afwijken van het legale aanbod van drugs of van de wettelijke openings- en sluitingstijden, dan zal dat het risicovol alcohol- en/of druggebruik doen toenemen. Het niet naleven van de formele regulering kan dus gezien worden als een escalerende factor ten aanzien van genotmiddelengebruik.

Naast de formele regulering ten aanzien van het gebruik van alcohol en drugs kunnen uitgaande jongeren ook zelf de risico's van genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan beïnvloeden (zelfregulering). Zo zijn het elkaar overhalen en aanmoedigen om genotmiddelengebruik te gebruiken escalerende factoren. Aan de andere kant kunnen jongeren de risico's of negatieve gevolgen van middelengebruik beperken door tijdens het uitgaan regulerende maatregelen te treffen. Voorbeelden van zulke maatregelen zijn het regelmatig nuttigen van non-alcoholische dranken, het regelmatig rusten of het van te voren met anderen afspraken maken over het alcohol- en druggebruik of het niet in de auto stappen bij iemand die gedronken of gebruikt heeft. De maatregelen die uitgaande jongeren nemen zal mede afhangen van de kennis die zij hebben over de negatieve gevolgen van middelengebruik. Het is daarom interessant te weten of jongeren zich hierover wel eens hebben laten voorlichten.

In dit Haags Uitgaansonderzoek is door middel van de internet-survey en de panelstudie geprobeerd inzicht te krijgen in de escalerende en regulerende maatregelen die van invloed zijn op het alcohol- en of druggebruik van uitgaande jongeren en jongvolwassenen in Den Haag. Meer inzicht hierin kan namelijk een essentiële bijdrage leveren aan de beleidsontwikkeling gericht op de eigen verantwoordelijkheid van de (Haagse) burger. In *Hoofdstuk 6* worden de resultaten ten aanzien van escalerende en regulerende factoren besproken.

1.4 Vraagstellingen

De onderzoeksvragen van dit Haags Uitgaansonderzoek zijn onder te verdelen in vier onderwerpen/thema's: het uitgaan in Den Haag, alcohol- en druggebruik, positieve en negatieve ervaringen van het gebruik, en regulerende en escalerende factoren. Elk thema omvat één hoofdvraag en twee of meer subvragen.

De onderzoeksvragen ten aanzien van *het uitgaan in Den Haag* zijn:

1. Hoe ziet het uitgaansgedrag eruit van jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag?
 - 1.1 Hoe vaak, met wie en naar wat voor soort uitgaansgelegenheden gaan de jongeren en jongvolwassenen in Den Haag uit?
 - 1.2 Wat is de muziekvoorkeur van de uitgaande jongeren en jongvolwassenen?
 - 1.3 Hoe wordt Den Haag door de uitgaande jongeren en jongvolwassenen gewaardeerd als uitgaansstad?

De onderzoeksvragen ten aanzien van *alcohol- en druggebruik* zijn:

2. Wat is de aard, omvang en wijzen van alcohol- en druggebruik tijdens (en voor en na) het uitgaan van jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag?
 - 2.1 Wat zijn de gebruikspatronen van in Den Haag uitgaande jongeren en jongvolwassenen naar leeftijd en geslacht?
 - 2.2 Wat zijn de gebruikspatronen van in Den Haag uitgaande jongeren en jongvolwassenen naar favoriete muzieksoort en naar favoriete uitgaansgelegenheid?
 - 2.3 Welke veranderingen en nieuwe ontwikkelingen in genotmiddelengebruik ervaren in Den Haag uitgaande jongeren en jongvolwassenen?

De onderzoeksvragen ten aanzien van *positieve en negatieve ervaringen* bij middelengebruik zijn:

3. Welke positieve ervaringen en negatieve ervaringen ervaren jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag als gevolg van (gecombineerd) alcohol- en/of druggebruik tijdens (en voor en na) het uitgaan?
 - 3.1 Welke acute positieve en negatieve ervaringen als gevolg van (gecombineerd) alcohol- en/of druggebruik tijdens het uitgaan hebben uitgaande jongeren en jongvolwassenen in Den Haag?
 - 3.2 Welke positieve en negatieve ervaringen *op de lange termijn* als gevolg van (gecombineerd) alcohol- en/of druggebruik hebben uitgaande jongeren en jongvolwassenen in Den Haag?
 - 3.3 In welke mate en onder welke condities hebben jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag te maken met agressie/geweld, een slechte behandeling of discriminatie als gevolg van alcohol- en/of druggebruik?
 - 3.4 In welke mate maken jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag zich zorgen over eigen genotmiddelengebruik?

De onderzoeksvragen ten aanzien van *regulerende en escalerende factoren* zijn:

4. Wat zijn regulerende en escalerende factoren in relatie tot de gevolgen van alcohol- en/of druggebruik tijdens (voor en na) het uitgaan bij jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag?
 - 4.1 Welke regulerende maatregelen hanteren jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag om de negatieve gevolgen van alcohol- en druggebruik te voorkomen of te verminderen?
 - 4.2 Welke escalerende factoren moedigen het genotmiddelengebruik aan onder jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag?
 - 4.3 Welke regulerende en escalerende condities bestaan in Haagse uitgaansgelegenheden die van invloed zijn op het alcohol- en druggebruik onder jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag?
 - 4.4 Waar verkrijgen jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag informatie over genotmiddelen en de mogelijk negatieve gevolgen van (overmatig) gebruik?
 - 4.5 Op welke wijze nemen jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag deel aan het verkeer als zij uitgaan?

Literatuur

1. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uit (je dak) in Den Haag, 2002: Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Parnassia, psycho-medisch centrum en GGD Den Haag. Den Haag, april 2003.
2. Gelder P van, Reinerie P, Smitz M, Burger I, Hendriks VM. Uit (je dak) in Den Haag, 2003: Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Parnassia, psycho-medisch centrum en GGD Den Haag. Den Haag, oktober 2004.
3. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik in Den Haag (I). Epidemiologisch Bulletin 2003; 38 (2): 2-13.
4. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik in Den Haag (II): Gebruik in een sociale omgeving. Epidemiologisch Bulletin 2003; 38 (3): 2-11.
5. Gelder P van, Reinerie P, Smitz M, Burger I, Hendriks VM. Alcohol- en druggebruik in het Haagse uitgaanscircuit. Gegevens over 2003 en aanbevelingen voor preventie. Epidemiologisch Bulletin 2004; 39 (4):2-9.
6. Haags uitgaansonderzoek 'Uit (je dak) in Den Haag, 2003: uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Raadsmededeling –BOW.2004-1591.
7. Grund JP, Reinerie P, Smits M, Albert G. Uitgaan en genotmiddelengebruik in Den Haag. Gegevens over 2006-2007 uit de panelstudie. Epidemiologisch Bulletin 2007; 42 (4):2-10.
8. Gemeente Den Haag. Nota Verslaving: een zorg voor alle Hagenaars. Verslavingszorgbeleid 2008-2010.
9. Gemeente Den Haag. Nota Natuurlijk: matig met alcohol. Intersectoraal alcoholpreventieprogramma 2008-2010.
10. Alcoholinfo.nl (initiatief van het Trimbos Instituut) [Online]. 2007 (bezocht op 20 apr 2010); Beschikbaar op URL: www.alcoholinfo.nl
11. Vereniging van Nederlandse Gemeenten [Online]. 2010 (bezocht op 20 apr 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.vng.nl/smartsite.dws?ch=,DEF%27&id=57676&it=3>.
12. Gemeente Den Haag [Online]. 2009 (bezocht op 20 apr 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Alcoholverbod.htm>
13. www.drugsweb.nl; bezocht op 17 juni 2010.
14. Rijksoverheid [Online]. 2010 (bezocht op 20 apr 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/drugs/vraag-en-antwoord/wat-is-het-nederlandse-drugsbeleid.html>
15. Rijksoverheid [Online]. 2010 (bezocht op 20 apr 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/drugs#ref-justitie>
16. Centrum Criminaliteitspreventie Veiligheid. APV-Bepalingen drugsoverlast. CCV-infosheet, 2010.
17. Drugsinfo [Online]. 2010 (bezocht op 17 jun 2010); Beschikbaar op URL: www.drugsinfo.nl

2 Onderzoeksmethoden

Voor het bestuderen van het uitgaansgedrag van jongeren is gebruik gemaakt van een gecombineerde onderzoeks aanpak. Zowel kwalitatieve als kwantitatieve methoden zijn gebruikt. Deze methoden vullen elkaar aan: leggen kwantitatieve methoden meer het accent op een cijfermatige, brede weergave van de omvang van het uitgaansgedrag, kwalitatieve methoden accentueren de aard van het uitgaansgedrag, de verdieping. In de breedte kan bijvoorbeeld een beeld worden gegeven van het aantal glazen alcohol dat wordt gedronken tijdens een avond uit, in de diepte wordt een schets gegeven van het soort uitgaansscènes waarin jongeren zich vermaken.

Voor het Haags Uitgaansonderzoek 2009 is gebruik gemaakt van de volgende drie onderzoeksmethoden:

- a. internet enquêtes onder uitgaande jongeren (kwantitatieve methode);
- b. panelinterviews met sleutelinformanten (kwalitatieve methode);
- c. veldonderzoek in het Haagse uitgaansleven (kwalitatieve methode);

Triangulatie - de vakterm voor het checken van gegevens via verschillende onderzoeksmethoden - kan een compleet en betrouwbaar beeld opleveren van de Haagse uitgaanswereld in relatie tot het genotmiddelengebruik.

Vanwege de monitorfunctie is het Haags Uitgaansonderzoek opgezet als een herhaald onderzoek. De schriftelijke enquêtes onder uitgaande jongeren en de interviewrondes onder Haagse panelleden hebben het karakter van metingen die om de zoveel tijd plaatsvinden. De internet-survey die in 2008 is uitgevoerd onder uitgaande jongeren hanteert echter een andere methodiek dan in de voorgaande edities van het Haags Uitgaansonderzoek. Bij voorgaande edities werden jongeren op locaties benaderd om een vragenlijst in te vullen. Vragenlijsten werden bijvoorbeeld uitgedeeld op party's, festivals, danceparty's en introductiemarkten van eerstejaars studenten in Den Haag.¹ In 2008 daarentegen is gebruik gemaakt van een internet-survey, waarbij uitgaande jongeren de vragenlijst op een internetsite hebben ingevuld op een zelf gekozen tijd en plaats. In paragraaf 2.1. wordt dieper op deze methode ingegaan.

2.1 Internet-survey onder uitgaande jongeren in Den Haag

In een survey-onderzoek worden aan de hand van vragenlijsten gegevens verzameld om een uitspraak te kunnen doen over een verschijnsel. Bij het uitgaansonderzoek gaat dit vooral om het in kaart brengen van de aard en omvang van alcohol- en druggebruik onder uitgaande jongeren en jongvolwassenen in Den Haag.

Uitgaande jongeren/jongvolwassenen zijn niet (volledig) traceerbaar via een adressenbestand of ander registratiesysteem en vormen als zodanig een zogenaamde 'verborgen populatie'. Hierdoor is het niet gemakkelijk om een representatieve steekproef te trekken uit de groep uitgaande jongeren/jongvolwassenen in Den Haag. In het 'Haags Uitgaansonderzoek' in 2002-2003 is daarom gekozen voor de methode van 'Targeted Sampling': er werd een steekproef getrokken uit de onderzoeksgroep 'uitgaande jongeren' door ze doelgericht te benaderen 'op locatie', in de uitgaansgelegenheden en op uitgaanslocaties zelf. Steekproefgewijs werd aan de uitgaande jongeren/jongvolwassenen op de uitgaanslocatie gevraagd een vragenlijst in te vullen over hun genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan. Nadeel van deze methode-op-locatie in een uitgaanssetting is dat het aantal vragen dat kan worden gesteld

beperkt is: de respondenten vinden of krijgen in die situatie niet de rust om geconcentreerd een (lange) vragenlijst in te vullen. De vragenlijst beperkte zich indertijd daarom tot achttien vragen die snel door middel van aankruisen van keuzeantwoorden konden worden beantwoord. Voordeel van deze methode is dat het een relatief goedkope methode is en dat uitgaande jongeren/jongvolwassenen snel kunnen worden bereikt, mits de onderzoeker goed op de hoogte is van alle commerciële uitgaanslocaties.

Gedurende 2006-2009 is naast de panelinterviews met sleutelfiguren, voor een andere survey-methode gekozen, Respondent Driven Sampling (RDS). RDS is momenteel de meest geavanceerde methode van steekproeftrekking voor verborgen populaties. Deze methode maakt het mogelijk om betrouwbare en generaliseerbare uitspraken te doen, over de gehele (verborgen) uitgaanspopulatie.^{2,3,4}

RDS is een variant op de 'sneeuwbal sampling' methode waarbij deelnemers aan het survey-onderzoek vrienden of kennissen uitnodigen ook mee te doen aan het onderzoek. Zo ontstaan ketens van aan elkaar gerelateerde deelnemers. De steekproef die zo wordt verkregen is niet 'random', maar dit wordt ondervangen door weging van de data waardoor een random steekproef wordt gesimuleerd.

De RDS-survey begint met een beperkt aantal deelnemers, 'seeds' genoemd, die zijn gekozen op basis van hun deelname in uitgaansnetwerken. Met hulp van preventiewerkers van de Parnassia Bavogroep, die goed bekend zijn met het Haagse uitgaansleven, werden 15 'seeds' geselecteerd en geworven. De 'seeds' werden zo geworven dat ze samen een goede afspiegeling vormen van de Haagse uitgaanspopulatie. Deze 15 seeds hebben andere deelnemers geworven, die op hun beurt verder zijn gegaan met het werven van deelnemers. Op deze manier is de onderzoekspopulatie tot stand gekomen.

In 2006-2009 is er bovendien voor gekozen de survey via internet af te nemen. Het voordeel hiervan is dat de deelnemer zelf kan bepalen waar en wanneer de vragenlijst wordt ingevuld en dat zij of hij dat in alle rust kan doen. Onderzoek heeft aangetoond dat het internet een goede manier is om gegevens bij verborgen populaties te verzamelen.^{5,6,7}

Om het mogelijk te maken dat deelnemers de survey via het internet konden invullen, heeft de afdeling Epidemiologie van de GGD Den Haag in 2007 een 'Internet Sampling and Survey' applicatie laten ontwikkelen. Deze applicatie is gekoppeld aan een digitale versie van de RDS methodiek.

Het internet-onderzoeksproject is bekend geworden onder de naam 'Project Residence'. De vijftien 'seeds' startten met het invullen van de internet-survey. Aan het einde van de vragenlijst werd hen gevraagd vrienden (peers) die wel eens (ten minste één keer per maand in het afgelopen jaar) uitgaan in Den Haag uit te nodigen ook deel te nemen aan het onderzoek. Die uitnodiging verliep via een (deels) geautomatiseerde e-mail met daarin een inlog- en activeringscode waarmee de potentiële nieuwe deelnemer zijn vragenlijst kon openen en invullen. De nieuwe deelnemer werd aan het einde van de vragenlijst eveneens gevraagd nieuwe deelnemers te werven, volgens dezelfde inclusiecriteria. Deelnemers aan de internet-survey ontvingen een beloning (in de vorm van een tegoedbon) voor het *volledig* invullen van de vragenlijst (€ 10) en ook voor elke volledig participerende deelnemer (€ 5,-) die ze voor het project hadden geworven (maximaal drie). Een deelnemer kon dus maximaal € 25 verdienen aan zijn of haar participatie aan het internet-survey onderzoek.

2.1.1 Inhoud vragenlijst en deelname

De internet-survey 'Project Residence' is uitgevoerd van september 2008 tot februari 2009; in deze periode werden via de internet-survey gegevens verzameld over alcohol- en druggebruik onder jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag.

In de internet-survey wordt gevraagd naar sociaal-demografische kenmerken, zoals leeftijd, geslacht en opleidingsniveau, werksituatie, woonplaats, geboorteland en geboorteland vader en moeder.

Vragen over het uitgaan gaan over de frequentie, uitgaanslocaties, tijdstip en duur van het uitgaan, aard en omvang van het uitgaansnetwerk, uitgaansgedrag zoals dansen, het bezoeken van afterparty's of keten/hokken (hangplek van en voor jongeren, vaak een oude caravan, garage of schuur, waar alcohol wordt gedronken), en de muziekvoorkeur.

Er is gevraagd naar de omvang en frequentie van het gebruik van alcohol, cannabis of wiet, coke, amfetamine en XTC. Ook is gevraagd naar de financiële kosten van het gebruik.

Een aantal vragen gaat over het waarom van het gebruik van middelen: welke positieve en negatieve aspecten aan het gebruik ervaren de uitgaande jongeren op de korte en op de lange termijn. Er is gevraagd naar welke persoonlijke en sociale veranderingen men ervaart als gevolg van het middelengebruik, maar ook naar acute (fysieke en psychische) klachten die men heeft ervaren tijdens het uitgaan als gevolg van alcohol- of druggebruik en naar risico's van middelengebruik op de lange termijn (in het afgelopen jaar).

Uitgaande jongeren is tevens gevraagd of men zich zorgen maakt over het gebruik, en over het gebruik van welke middelen men zich dan zorgen maakt. Ook is gevraagd naar de maatregelen die men neemt om de risico's van middelengebruik te verkleinen (regulerende factoren), en of men naar informatie zoekt over de gevolgen van het gebruik.

Tot slot zijn ook vragen gesteld over agressie en discriminatie tijdens het uitgaan, de eigen ervaren psychische gezondheid en de mening die men heeft over actuele zaken rondom het Nederlandse drugsbeleid.

Eerder is aangegeven dat de methode van het survey-onderzoek in de huidige uitgaansstudie afwijkt van de methode die hiervoor gebruikt is in de voorgaande Haagse Uitgaansonderzoeken. Door respondenten niet op locatie te benaderen maar via het internet worden in de huidige uitgaansstudie ook uitgaande jongeren benaderd die eens in de maand uitgaan en zich beperken tot een enkele consumptie. Bij het vergelijken van de resultaten van dit onderzoek met die van voorgaande edities zal hier rekening mee moeten worden gehouden.

2.2 Data analyse

Data zijn geschoond met behulp van SPSS versie 16. Voor de weging van de data en het berekenen van de prevalenties is gebruik gemaakt van het programma RDS Analysis Tool v5.6 (RDS Incorporated 2006).⁸

In totaal zijn 2.769 Haagse uitgaande jongeren en jongvolwassenen (incl. de 15 'seeds') uitgenodigd om de internet-survey in te vullen. Bijna de helft van hen (1.354 jongeren) heeft de activeringscode gehanteerd en toegang gekregen tot de website van 'Project Residence' om de internet-survey in te vullen. Uiteindelijk hebben 676 jongeren en jongvolwassenen de internet-survey *volledig* ingevuld en hun beloning ontvangen. In tabel 2.1 wordt de onderzoekspopulatie beschreven aan de hand van enkele kenmerken (van degenen die af hebben gezien van deelname of de vragenlijst ondeugdelijk en/of onvolledig hebben ingevuld zijn geen sociaal-demografische kenmerken bekend).

Tabel 2.1. Achtergrondkenmerken van 676 deelnemers aan de internet-survey. Den Haag, 2008.

		N	%
Geslacht	Vrouw	334	49,4
	Man	339	50,1
	Onbekend	3	0,5
Leeftijd	12 t/m17	275	40,7
	18 - 24	289	42,8
	25 - 34	81	12,0
	35 en ouder	31	4,6
Woonplaats	Buiten Den Haag	198	29,3
	Den Haag	478	70,7
Etnische afkomst	Nederlands	530	78,4
	Niet Nederlands*	146	21,6
Scholier	Ja	325	48,1
	Nee	351	51,9
Indien scholier, soort onderwijs	Vmbo	19	5,8
	Mbo	5	1,5
	Havo/Vwo	267	82,2
	Anders	14	4,3
	onbekend	20	6,2
Werk**	Ja	207	30,6
	Nee	469	69,4
Student	Ja	187	27,7
	Nee	489	72,3
Indien een opleiding afgerond, hoogst genoten opleiding (N=393)	Vmbo	52	13,2
	Mbo	58	14,8
	Havo/Vwo	182	46,3
	Hbo	69	17,6
	Wo	27	6,9
	Anders	5	1,3

*Surinaams, Antilliaans, Arubaans, Turks, Marokkaans en overig.

**Vijftig studenten geven aan ook een baan te hebben.

Van de deelnemers aan de internet-survey is 70,7% is woonachtig in Den Haag. Mannen en vrouwen zijn in de steekproef evenredig vertegenwoordigd. 82,5 procent van de respondenten is jonger dan 25 jaar. Allochtone jongeren zijn ondervertegenwoordigd: 21,6 procent is van niet Nederlandse afkomst. 48,1% de respondenten is scholier, de overige deelnemers werken (30,6%) of studeren (27,7%, waaronder een aantal dat naast studie ook een baan heeft).

Onder de scholieren zijn HAVO/VWO scholieren oververtegenwoordigd.

2.3 Panelinterviews

Naast de internet-survey zijn tussen 11 december 2006 en 27 maart 2007 20 panelleden geïnterviewd. In de panelstudies worden (deels) vaste panelleden (sleutelinformanten) geïnterviewd over verschillende aspecten en ontwikkelingen in het

deel van het Haagse uitgaansleven waar zij het afgelopen jaar goed zicht op hadden. De panelinterviews dragen een sterk kwalitatief karakter.

Het panel bestaat uit vier aanbieders of professionals - mensen die beroepsmatig met het uitgaansleven van doen hebben - en 16 uitgaande jongeren en jongvolwassenen. Alle aanbieders en 12 van de 16 uitgaande jongeren wonen in Den Haag. In het panel zaten geen Hindostaanse, Turkse of Marokkaanse Nederlanders (Tabel 2.2).

Tabel 2.2. Achtergrondkenmerken van de 20 panelleden. Den Haag, 2008.

<i>Leeftijd (indicatie)</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Etnische achtergrond (geboorteland ouders)</i>
16 t/m 24 jaar	Vrouw	Nederlandse ouders
16 t/m 24 jaar	Man	Nederlandse ouders
16 t/m 24 jaar	Vrouw	Zuid Afrikaanse moeder/Nederlandse vader
16 t/m 24 jaar	Vrouw	Nederlandse ouders
16 t/m 24 jaar	Vrouw	Afrikaans-Surinaamse ouders
16 t/m 24 jaar	Man	Iraans/Iraakse ouders
16 t/m 24 jaar	Man	Nederlandse ouders
16 t/m 24 jaar	Vrouw	Nederlandse moeder/Caribische vader
16 t/m 24 jaar	Man	Nederlandse ouders
16 t/m 24 jaar	Man	Nederlandse ouders ¹
25 t/m 29 jaar	Man	Nederlandse ouders
25 t/m 29 jaar	Man	Nederlandse ouders
25 t/m 29 jaar	Man	Nederlandse ouders
25 t/m 29 jaar	Man	Nederlandse ouders
30 t/m 34 jaar	Man	Nederlandse ouders
30 t/m 34 jaar	Man	Nederlandse ouders
35 jaar en ouder	Vrouw	Nederlandse ouders
35 jaar en ouder	Man	Nederlandse ouders
35 jaar en ouder	Man	Nederlandse ouders
35 jaar en ouder	Man	Nederlandse ouders

¹ Aanbieders zijn vetgedrukt .

De panelinterviews zijn afgenomen door drie preventiewerkers van Parnassia Bavo Groep afdeling Preventie: twee vrouwen en één man. Veertien interviews werden afgenomen door de twee vrouwen, zes door de mannelijke interviewer. Gemiddeld duurden de panelinterviews tussen de 2 en 5 uur. Alle panelgesprekken zijn opgenomen op digitale informatiedragers en binnen enkele dagen na het interview door de interviewers uitgewerkt. Getalsmatige gegevens zijn ingevoerd in MS Excel en de kwalitatieve gegevens in MS Word. De tekstbestanden zijn vervolgens in de kwalitatieve data-analyse software NVIVO7 ingelezen.

In de panelinterviews is gevraagd naar het Haagse uitgaansleven en de uitgaanservaringen van de panelleden, naar het (gecombineerd) genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan, naar de problemen die daar uit voortvloeiden en naar mogelijkheden om dit te voorkomen, naar de negatieve en positieve ervaringen geassocieerd met genotmiddelengebruik en naar de zelfreguleringsstrategieën ter voorkoming van gerelateerde problemen.

2.3.1 Intieme en brede uitgaansnetwerken

Uitgaan vindt plaats op *uitgaanslocaties*. Het netwerk van vrienden waarmee jongeren regelmatig uitgaan wordt ook wel het *intieme netwerk* genoemd. Op locaties ontmoeten deze jongeren andere uitgaande jongeren, het *brede uitgaansnetwerk*. Aanbieders hebben overwegend een locatieperspectief: overzicht houden is een van hun taken. Uitgaande jongeren/jongvolwassenen zijn gericht op zichzelf en hun intieme netwerk. De aanbieders zijn bevroegd over uitgaan en middelengebruik onder (*groepen*) *bezoekers van de uitgaanslocaties* waar zij zicht op hebben. De uitgaande panelleden kregen vragen gesteld over uitgaan, middelengebruik en de daarmee gepaard gaande negatieve en positieve ervaringen in hun *intieme uitgaansnetwerk* en het *brede uitgaansnetwerk*.

Een van de aannames bij de interviews was dat de panelleden daadwerkelijk kennis van uitgaan en middelengebruik in hun intieme uitgaansnetwerken hadden. Dat geldt niet zonder meer voor hun uitspraken over de brede uitgaansscènes waarin zij vertoeven. Het begrip 'brede uitgaansscene' is gevoelig voor persoonlijke interpretaties. Iedere uitgaande jongere heeft slechts zicht op een deel van de bredere scene waartoe hij of zij zich rekent en veel panelleden beperken zich in hun uitgaan niet tot één type uitgaansscene. Uitspraken van panelleden gaan dan ook over dat deel waar zij daadwerkelijk zicht op hebben en kunnen dus niet zonder meer gegeneraliseerd worden naar de betreffende uitgaansscènes.

Het locatieperspectief van de aanbieders is vooral een overall indicatie van uitgaansgedrag en genotmiddelengebruik op uitgaanslocaties waar zij werkzaam zijn. Aan de ene kant hebben aanbieders wellicht een beter overzicht, maar ook zij hebben slechts zicht op een deel van het totale uitgaansleven in Den Haag. Daarom gebruiken wij de uitspraken van de aanbieders over het uitgaan vooral voor het schetsen van algemene indrukken en ter verdieping van beschrijvingen van uitgaande jongeren en jongvolwassenen.

2.4 Veldonderzoek

De derde onderzoeksmethode in de uitgaansstudie betrof veldonderzoek. Evenals in 2002 en 2003 bestond het veldonderzoek in 2008 uit (a) het inventariseren van de aanwezige uitgaansgelegenheden in Den Haag en (b) participerende observatie en informele gesprekken in het uitgaansleven. In deze rapportage wordt alleen verslag gedaan van de inventarisatie van uitgaansgelegenheden (Hoofdstuk 3). Net als in 2002 en 2003 is er voor dit huidige onderzoek in 2006 door twee preventiewerkers van de Parnassia Bavo Groep afdeling Preventie een uitgebreide inventarisatie op locatie uitgevoerd van horeca gelegenheden (ook wel mapping genoemd). Er is met name gelet op aspecten als soort gelegenheid, openingstijden, soort en aantal bezoekers, de veiligheid van de uitgaansgelegenheden, de muziekkeuze van de locatie en de aanwezigheid van een dansvloer.

2.5 Leeswijzer: presentatie van resultaten

Resultaten van het onderzoek worden gepresenteerd in de hoofdstukken 3 tot en met 7. Per onderwerp worden eerst de resultaten van de internet-survey gepresenteerd, gevolgd door de resultaten uit de panelinterviews. Verschillen tussen subgroepen (geslacht, leeftijd, soort uitgaanslocatie etc.) worden alleen genoemd wanneer deze statistisch significant zijn. Zodoende wordt aangegeven dat verschillen niet kunnen worden toegeschreven aan toevallige kenmerken van de steekproef.

In hoofdstuk 8 worden de resultaten bediscussieerd en worden aanbevelingen gedaan voor (toekomstig) uitgaansonderzoek.

Literatuur

1. Gelder P van, Reinerie P, Smits M, Burger I, Hendriks VM. Uit (je dak) in Den Haag, 2003: Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Parnassia, psychomedisch centrum en GGD Den Haag. Den Haag, oktober 2004.
2. Heckathorn DD. Respondent-driven sampling: a new approach to the study of hidden populations. *Soc Probl.* 1997;44(2):174–199.
3. Heckathorn DD. Respondent-driven sampling II: deriving valid population estimates from chain-referral samples of hidden populations. *Soc Probl.* 2002;49(1):11–34.
4. Salganik MJ, Heckathorn DD. Sampling and estimation in hidden populations using respondent-driven sampling. *Sociol Method.* 2004;34:193–239.
5. Wejnert C and Heckathorn DD. Web-Based network Sampling: Efficiency and Efficacy of Respondent-Driven Sampling for On-line Research. *Sociological methods & Research* 2008; 37: 105- 134.
6. Rhodes SD, Bowie DA, Hergenrather KC. Collecting behavioural data using the world wide web: considerations for researchers. *J Epidemiol Community Health* 2003;57(1):68-73.
7. Lieberman DZ, Huang SW. A technological approach to reaching a hidden population of problem drinkers. *Psychiatr Serv* 2008; 59(3): 297-303.
8. RDSAT 5.6 User Manual. RDS Incorporated, Ithica New York, 2006.

3 Het uitgaan van jongeren in Den Haag

In dit hoofdstuk worden de fysieke en sociale aspecten van het uitgaan in Den Haag besproken. De fysieke uitgaansomgeving in Den Haag wordt met behulp van gegevens uit het veldonderzoek geschetst in paragraaf 3.1. In paragraaf 3.2 wordt een beeld gegeven van de sociale aspecten van het uitgaan, zoals aard en omvang van de uitgaansnetwerken, de scènes waarin men uitgaat en de waardering die Haagse jongeren hebben voor Den Haag als uitgaansstad.

3.1 Den Haag als uitgaansomgeving

Van de vier grote steden in Nederland is Den Haag de enige stad die direct op zee uitkijkt. Het uitgaansgebied van Den Haag heeft hierdoor een tweedeling gekregen: het centrum en Scheveningen. Deze tweedeling is ook vastgelegd in de Nota Horecabeleid waar de nachtuuruitgaansgelegenheden staan beschreven. Den Haag telt binnen het Haags Uitgaansonderzoek 84 horecalocaties, variërend van bar tot club en van strand tot poppodium. De uitgaansgelegenheden die binnen het Haags Uitgaansonderzoek vallen zijn de Grote Markt en omstreken, het Plein en omstreken, Denneweg en omstreken, Papestraat en omstreken, Scheveningen, Kijkduin en alle evenementen locaties elders in de stad.

Het Haags Uitgaansonderzoek richt zich op 'drankverstrekkers' met een commerciële inslag binnen een uitgaansgebied en op uitgaansfeesten op de daarvoor door de gemeente Den Haag aangewezen locaties. Sinds 2004 heeft Den Haag geen grote uitgaanslocatie meer, in februari 2004 is het laatste grote feest (Go Apres Ski) in de Statenhallen gehouden. Het North Sea Jazz Festival is vertrokken naar Ahoy in Rotterdam. Andere speciaal georganiseerde uitgaansfeesten zijn grootschalige festivals in de buitenlucht, zoals *Parkpop*.

Het Haags Uitgaansonderzoek hanteert de volgende indeling van 'drankverstrekkers':

- a. Grandcafés, cafés, bars;
- b. Bardancings;
- c. Clubs;
- d. Danceparty's;
- e. Festivals;
- f. Beachparty's.

Clubs en bardancings verschillen van de andere 'drankverstrekkers' door hun *grotere* schaal. Bij bardancings is er vaak sprake van een gecombineerd aanbod. Overdag worden deze gelegenheden bijvoorbeeld als café en/of restaurant geëxploiteerd en in de avond- en nachturen als dancing. Bardancings en clubs bieden hun bezoekers meer dan één avond per week de mogelijkheid om te dansen. Dit is niet het geval bij danceparty's, deze worden incidenteel, op een door de gemeente Den Haag aangewezen locatie gehouden. Hiervoor worden aparte vergunningen afgegeven.

Sinds begin januari 2006 beschikt de gemeente Den Haag over drie grootschalige uitgaansvoorzieningen met een capaciteit van 700 bezoekers of meer in het centrum: Paard, Asta, en Silly. Daarnaast zijn er nog enkele evenementenlocaties buiten het centrum, zoals de *Zichtenburg* en *De Opera* die met name zijn gericht op etnische minderheidsgroepen. Deze feestzalen liggen allemaal ver buiten de officiële 'nachtuuruitgaansgebieden'. In het centrum overheersen de kleinschalige uitgaansvoorzieningen.

In de onderzoeksjaren 2006-2009 is de aandacht in het veldwerk toegespitst op uitgaansgelegenheden in het stadscentrum en Scheveningen. Incidenteel georganiseerde danceparty's, festivals en strandfeesten vormen een belangrijk deel van het Haagse uitgaansleven en zijn dus ook onderdeel van het Haags Uitgaansonderzoek. Niet alle beachclubs zijn meegenomen in dit onderzoek, alleen vijf paviljoens verdeeld over Scheveningen en Kijkduin die de meeste feesten hebben georganiseerd.

3.1.1 Periode 2006-2009

Het Haags Uitgaansonderzoek van 2002 heeft een beeld gegeven van Den Haag als uitgaansomgeving voor jongeren.¹ Het Haags Uitgaansonderzoek van 2003 was toegespitst op de scenevorming in het Haagse uitgaansleven.² In het huidige onderzoek geven de meest panelleden aan dat in de periode 2006-2009 het uitgaan in Den Haag is veranderd. In deze paragraaf wordt er beschreven wat er is veranderd.

3.1.2 Dance versus pop en rock

Voor sommigen is Den Haag de Jazzstad, voor andere is Den Haag de Rockstad bij uitstek. De panelleden zijn over de pop en rock scene positiever dan de dance liefhebbers: het aanbod pop en rock in Den Haag is groter dan dance. Koninginnenach, Parkpop en The Hague Festivals zijn de enige grootschalige evenementen in Den Haag en zijn allen gericht op deze muziekstijlen. Daarnaast zijn pop en rock goed vertegenwoordigd in cafés en bars in het centrum van Den Haag.

Er is al heel lang geen duidelijke clubscene meer volgens enkele panelleden, met als gevolg dat jongeren gaan hopen langs de verschillende uitgaansgelegenheden. De nog bestaande clubs hebben geen vast concept. Veel uitgaande jongeren vinden niet hun voorkeur in het bestaande aanbod.

Een voormalig clubexploitant geeft het volgende aan: 'Als je in Rotterdam of Amsterdam uitgaat naar een club en je hebt het daar niet zo naar je zin, kan je op loopafstand naar een andere club. In Den Haag kan dat niet want daar is het aanbod veel te minimaal. In Den Haag moet je heel doelgericht naar een feest of een club toegaan en als je het niet naar je zin hebt, dan kan je niet naar een andere club, want die keuze heb je hier niet. Grote party organisaties mijden Den Haag als de pest en geef ze eens ongelijk, er is niets te doen. Zij gaan buiten Den Haag iets organiseren en de Haagse jongere reist ze achterna.'

Van de drie grote reguliere clublocaties die Den Haag in 2006 had, zijn er nog twee over. Grote locaties zoals de Statenhof zijn er in Den Haag niet meer.

3.1.3 Techno Den Haag

Binnen techno zijn er verschillende stromingen: de toegankelijke vrouwvriendelijke techno (de grote feesten en festivals techno), de hardere varianten zoals schranz en tekno, en de underground techno. De tekno scene, gekenmerkt door illegale feesten, nam altijd al een aparte plaats in het uitgaanscircuit in. Op dit moment zijn deze stromingen, en zeker de underground techno meer mainstream geworden. Panelleden geven aan dat dit de trend van 2007-2008 is.

Jongeren komen nu meer voor de muziek en de setting, en niet zozeer voor een bekende DJ. Het gaat nu minder om er goed uit zien, en meer om de muziek.

3.1.4 Zomer versus winter

In de zomer wordt er meer op stap gegaan. De dagen zijn langer, en bij mooi weer begint men al met een paar drankjes op het strand en vaak blijven mensen hangen voor een strandfeest. Strandfeesten zijn populair maar niet representatief voor het Haagse uitgaanscircuit. Een panellid: 'In de zomer wil iedereen naar buiten. In de winter wordt uitgaan veel meer gepland dan in de zomer. 's Zomers kom je iedereen toch wel tegen, in de paleistuinen, op festivals, op een terras of op het strand. In de winter plannen vrienden onder elkaar het uitgaan want het is koud en je wil dan zo min mogelijk buiten zijn'.

3.1.5 Safe Feesten

In 2008 zijn er Safe Feesten in het leven geroepen voor de doelgroep van 13 tot en met 16 jaar. Op Safe Feesten wordt uiteraard geen alcohol geschonken. In 17 steden in Nederland Safe Feesten gegeven, waaronder Den Haag. In clubs als Le Paris, Asta (gesloten vanaf 2009) en in het poppodium Paard zijn deze feesten met succes gegeven. Berichten vanuit de panelstudie geven aan dat jongeren die een Safe Feest ticket hebben voor de ingang door volwassenen worden gevraagd hun kaart te verkopen tegen een hogere prijs. Gevolg is dat een andere doelgroep binnen kan lopen dan waar de Safe Feesten oorspronkelijk voor zijn bedoeld.

3.1.6 Urban verdwijnt

Verschillende panelleden geven aan dat er weinig tot geen urbanfeesten meer worden gegeven in Den Haag. Blijkbaar zijn ook deze organisaties inmiddels vertrokken naar andere steden. De Haagse urban liefhebbers vertrekken mee naar andere steden. Er is nog wel een kleinschalig urban aanbod in het Haagse, maar de grote feesten zijn niet meer in de stad te vinden.

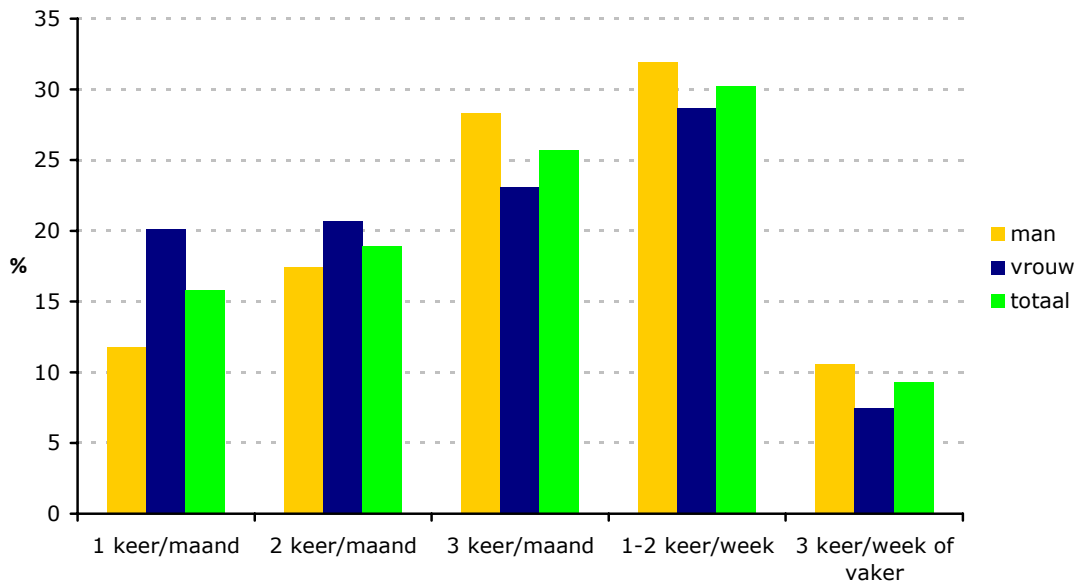
3.2 Uitgaande jongeren: netwerken en scenes in Den Haag

In hoofdstuk 2 zijn de sociaal demografische kenmerken gepresenteerd van de deelnemers aan de internet-survey, zoals leeftijd, geslacht en opleiding. Jongeren die uitgaan kunnen ook worden beschreven met behulp van kenmerken als de uitgaansfrequentie, culturele interesses en het gebruik van genotmiddelen. Daarnaast gaan jongeren meestal uit in groepsverband.² Uitgaan doen jongeren met hun stapnetwerk (of intieme uitgaansnetwerk), meestal bestaande uit vrienden van ongeveer dezelfde leeftijd die elkaar vaak buiten het uitgaan zien. Dergelijke netwerken bewegen zich gewoonlijk in één of meer scenes die passen bij hun leefstijl, hun sociale achtergrond of hun belevingswereld.

De volgende paragrafen beschrijven het uitgaansgedrag zoals frequentie en duur van het uitgaan. Vervolgens worden omvang en aard van de uitgaansnetwerken beschreven en wordt ingegaan op de kenmerken van de *brede uitgaansscenes* (zoals locaties). Tot slot wordt ingegaan op de waardering die Haagse jongeren hebben voor Den Haag als uitgaansstad. De informatie uit de internet-survey wordt aangevuld met ervaringen van de leden van de panelstudie.

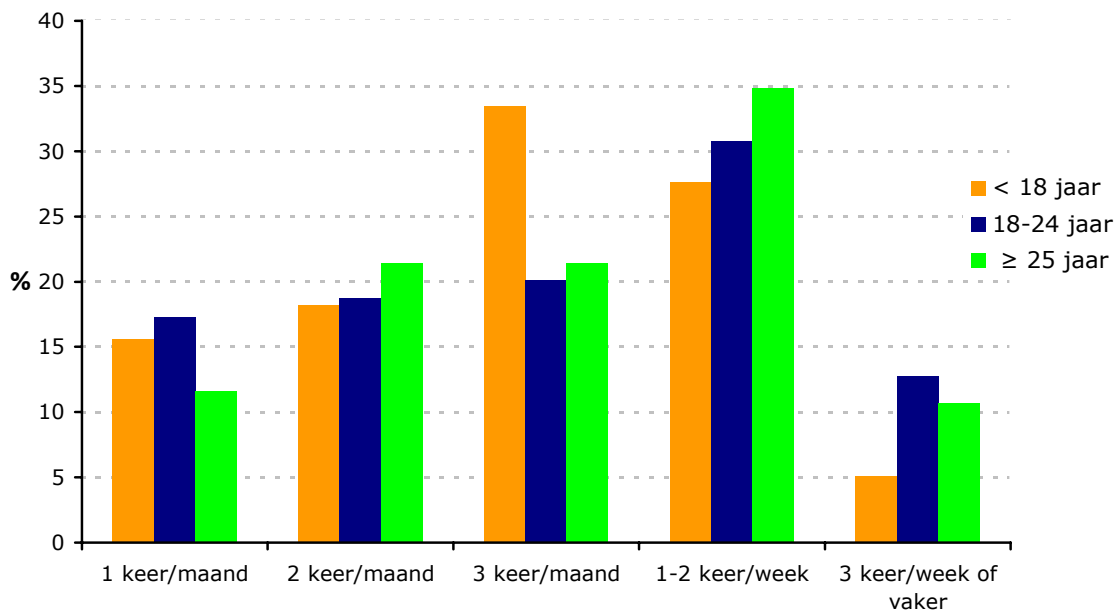
3.2.1 Uitgaan in Den Haag: wanneer en hoe lang

65% van de uitgaande jongeren gaat 3 keer per maand of vaker uit. Jongens gaan vaker uit dan meisjes. 40% van de jongeren geeft aan minstens eens in de week uit te gaan. Vrouwen geven vaker dan mannen aan niet meer dan een keer in de maand uit te gaan (Figuur 3.1).

Figuur 3.1. Uitgaansfrequentie van deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Van de jongeren jonger dan 18 jaar gaat 33% minstens een keer per week uit. Dat is minder vaak dan uitgaande jongeren van 18 jaar of ouder: 44% van de jongeren van 18 tot 25 jaar en 46% van de uitgaande jongeren van 25 jaar of ouder geeft aan meer dan eens in de week uit te gaan (Figuur 3.2).

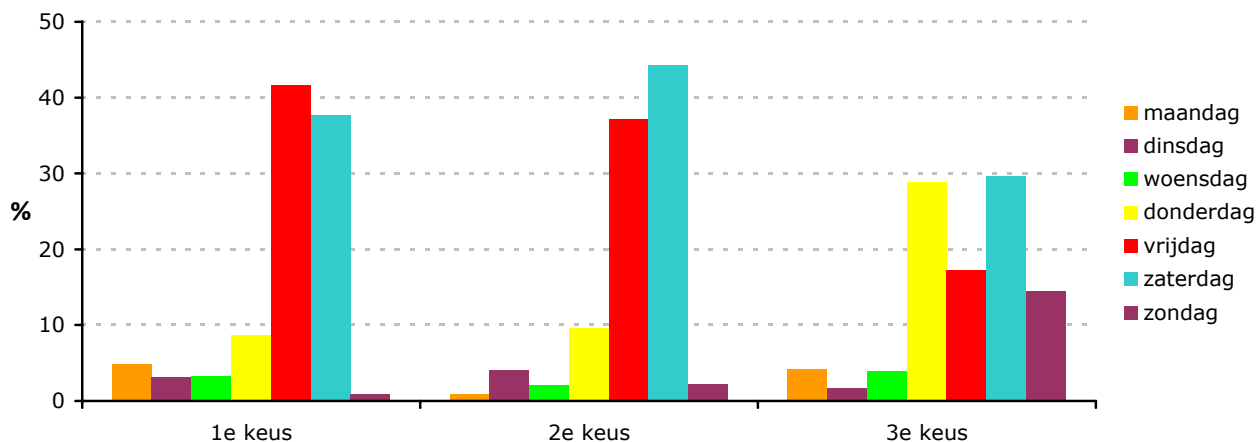
Figuur 3.2. Uitgaansfrequentie van deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd. Den Haag, 2008.

Jongeren \geq die meer dan een keer in de week zijn uitgaan in Den Haag gaan ook buiten Den Haag vaak uit. Daarbij is Amsterdam de meest populaire stad. Slechts 18% van alle jongeren ging in het afgelopen jaar nooit uit buiten Den Haag en 38% deed dat minder dan 1 keer per maand. 38% ging 1-3 keer per maand buiten Den Haag uit en 8% 1 keer per week of vaker. 18 tot 34 jarigen gaan vaker dan jongeren onder de 18 jaar buiten Den Haag uit.

Aan deelnemers van de internet-survey is gevraagd op welke dagen men het laatste jaar het meest uitging. Voor 42% is de vrijdag de eerste keus om uit te gaan, gevolgd door zaterdag (38%). Zaterdag is voor 44% de tweede keus, gevolgd door de vrijdag (37%). Derde keus is zaterdag (30%) gevolgd door donderdag (29%) (Figuur 3.3).

Aan deelnemers van de enquête is gevraagd hoeveel uur men op die dagen uitgaat (dat wil zeggen vanaf het moment dat men 'de deur is uitgegaan' tot aan het moment dat men is gaan slapen). De duur van het uitgaan ligt rond vijf uur en dertig minuten. Mannen gaan iets langer uit dan vrouwen. Deelnemers aan de enquête van 17 jaar of jonger, in de meeste gevallen ook scholier, gaan minder lang uit dan deelnemers van 18 jaar of ouder. Jongeren die vaker dan andere jongeren uitgaan gaan ook langer uit dan andere uitgaande jongeren.

Panelleden die op een niet-weekend dag stappen gaan meer naar concerten of stappen na een andere, gezamenlijke activiteit, zoals sporten, musiceren of toneelspelen.

Figuur 3.3. Dagen waarop deelnemers aan de internet-survey meestal uitgaan, 1^e, 2^e, en 3^e keus. Den Haag, 2008.

3.2.2 Uitgaansnetwerken

Jongeren gaan zelden alleen uit. In bijna alle gevallen gaat men uit met vrienden of kennissen. Om inzicht te krijgen in het uitgaansnetwerk is daarom in de internet-survey gevraagd naar met wie men uitgaat, het aantal stapvrienden dat men heeft, de omvang van het uitgaansnetwerk, en het aantal uitgaande jongeren dat men kent en die men de laatste zes maanden nog heeft gezien.

71% van de uitgaande jongeren en jongvolwassenen gaat uit met vrienden of kennissen, maar zonder partner (Tabel 3.1). 16% gaat met partner én vrienden uit. Een klein aantal gaat alleen uit.

Vrouwen geven vaker dan mannen aan uit te gaan met vrienden, kennissen en partner. Mannen geven vaker aan alleen uit te gaan.

Tabel 3.1. Samenstelling gezelschap van deelnemers aan de internet-survey bij het uitgaan naar geslacht. Den Haag, 2008.

	vrouw	man	Totaal
	%	%	%
Alleen	0,7	7	4,5
Met mijn partner	7,6	8,3	7,9
vrienden en/of kennissen, zonder partner	71,2	72,1	71,4
Met vrienden en /of kennissen, samen met partner	20,5	12,7	16,3
	100	100	100

Tot 25 jaar gaan de meeste jongeren uit met vrienden en kennissen. Dit percentage wordt minder vanaf 25 jaar. Vanaf die leeftijd stijgt het aantal dat alleen met de partner uitgaat. Vanaf 25 jaar gaan ook meer mensen alleen uit, en is het aantal dat met vrienden en kennissen uitgaat gedaald tot ruim 45 procent (Tabel 3.2).

Tabel 3.2. Samenstelling gezelschap van deelnemers aan de internet-survey bij het uitgaan naar leeftijd. Den Haag, 2008.

	<18 Jaar	18-24 Jaar	≥25 jaar	Totaal
	%	%	%	%
Alleen	6,2	1,3	13,5	4,5
Met mijn partner	4,2	7,4	17,7	7,9
vrienden en/of kennissen, zonder partner	74,1	76,5	45,2	71,4
Met vrienden en /of kennissen, samen met partner	15,5	14,8	23,6	16,3
	100	100	100	100

Gemiddeld bedraagt het aantal stapvrienden 6 tot 7 personen. Bij jongens is dit aantal groter dan bij meisjes (7 bij jongens, bijna 6 bij meisjes). Het aantal stapvrienden daalt met het ouder worden (jongeren onder de 18 jaar geven aan gemiddeld 7 stapvrienden te hebben, ouder dan 34 jaar geven aan gemiddeld 5 stapvrienden te hebben).

Het uitgaansnetwerk van de deelnemers aan de internet-survey bestaat gemiddeld uit 12 personen. Dit is vergelijkbaar met het aantal dat wordt genoemd door de leden van het panelonderzoek. Jongens hebben een groter uitgaansnetwerk dan meisjes (meisjes 9, jongens 14).

Ook is gevraagd naar het aantal bekenden dat uitgaat. Dat bedraagt gemiddeld 33 personen. Daarvan heeft men er gemiddeld 27 in de laatste zes maanden nog gezien. De gemiddelde man/vrouw verhouding in de netwerken laat een lichte oververtegenwoordiging van mannen zien (53% mannen tegen 47% vrouwen). Vrouwen rapporteren vaker dan mannen een oververtegenwoordiging van vrouwen in hun netwerk. Bij mannen is de oververtegenwoordiging van mannen minder groot. Naarmate men ouder wordt stijgt het aantal vrouwen in het uitgaansnetwerk.

De deelnemers aan het panelonderzoek rapporteren een grotere oververtegenwoordiging van mannen in hun netwerk. Ook rapporteren panelleden een sterke oververtegenwoordiging van autochtone Nederlanders in hun uitgaansnetwerk. Verder is opleiding volgens de panelleden een gemeenschappelijke factor: Studenten gaan meestal uit met studenten, gymnasiasten met andere gymnasiasten. Een van de jongere panelleden, een gymnasiast, beschrijft zijn intieme uitgaansnetwerk als volgt: "Een groep van 10 mensen, rond de leeftijd van 18 jaar. Over het algemeen zijn het standaard jongeren van het gymnasium. Zien er net zo uit als ik, netjes, streepjes blouse; pantalon". Tijdens het uitgaan ontmoeten zij "mensen van andere gymnasia's... Via via kom je zo mensen tegen. Het is een grote groep in Den Haag en een verscheidenheid aan mensen, maar het zijn allemaal gymnasiasten".

Naarmate men ouder wordt, worden uitgaansnetwerken minder homogeen. Bindende factor is dan vaker het plezier om uit te gaan en alles wat daarbij hoort. Tussen het 25ste en 30ste levensjaar neemt de uitgaansfrequentie (en het middelengebruik) over het algemeen snel af. Zo was 83% van de in 2003 geïnterviewde uitgaande jongeren en jongvolwassenen in Den Haag jonger dan 30 jaar.² Een deel van de uitgaande jongeren en jongvolwassenen lijkt uitgaan en middelengebruik op een meer permanente wijze in hun leefstijl te hebben geïntegreerd. Zo bestaan de intieme uitgaansnetwerken van drie oudere panelleden (boven de 35 jaar) vooral uit werkende mensen van hun leeftijd, die hoofdzakelijk gemeen lijken te hebben dat zij nog altijd graag uitgaan, dat al lang doen en daarbij graag alcohol, ecstasy of andere genotmiddelen tot zich nemen. Een van deze panelleden: "Mensen van allerlei verschillende komaf en met verschillend werk, en, eh, gewoon verschillende mensen. En wat we eigenlijk gemeen hebben, is dat we van

uitgaan houden. Dat is voor deze mensen een manier van ontspanning. Het is gewoon een heel gemengde groep. Mensen die wel drugs gebruiken, geen drugs gebruiken. Sommigen weinig, sommigen heel veel. De verschillen zitten in opleidingsniveau, culturele achtergrond...".

Voor alle panelleden geldt dat vrienden waarmee men uitgaat ook bij andere gelegenheden en activiteiten, zoals sport of vakantie, deel uitmaken van de sociale omgeving. Zij bezoeken elkaar thuis, eten of sporten met elkaar en gaan samen naar concerten, festivals, een dagje uit, of op vakantie; zoals een panellid het uitdrukt, "Eigenlijk alles wat je met je vrienden doet".

3.2.3 Muziekvoorkeur

Muziekvoorkeur is niet alleen bepalend voor de soort uitgaanslocatie die jongeren opzoeken, maar het is ook een onderscheidende factor tussen de verschillende netwerken.

Aan de deelnemers aan de internet-survey is gevraagd naar welke muziek zij het liefst luisteren wanneer ze uitgaan. Dance is het meest populair: 50% noemt deze muzieksoort. Daarna zijn popmuziek (17%) en rock (9%) het meest populair. Andere muzieksoorten zoals urban, metal, singer-songwriter, salsa e.d. scoren veel lager. Ook is gevraagd waar men naar luistert buiten het uitgaan. Popmuziek is het meest populair, gevolgd door dance, rock, klassiek en urban (Tabel 3.3). Bij meisjes is popmuziek het meest populair, bij jongens is dat rock. Meisjes kiezen vaker dan jongens voor latin en salsa, Nederlandstalige popmuziek en muziek van singer-songwriters.

Tabel 3.3. Muziek voorkeur van de deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

	Vrouw %	Man %	Totaal %
Dance	39,5	43,8	41,8
Pop	71,3	44,1	56,6
Urban	22,9	18,5	20,7
Rock	25,2	49,3	38,7
Metal	2,9	12,8	8,2
Latin/salsa	14,3	3,0	8,5
Nederlandse pop	24,5	7,4	15,4
Nederlands anders	9,7	8,3	9,2
Muziek uit land van herkomst	5,3	4,6	4,9
Singer songwriter	21,5	7,8	14,0
Wereld	11,9	16,8	14,2
Jazz	5,7	11,8	9,1
Klassiek	30,8	20,7	25,4
Anders	12,0	2,0	17,0

Aan respondenten is gevraagd maximaal drie muziekvoorkeuren aan te geven. Het percentage geeft aan hoeveel respondenten deze muziekvoorkeur hebben genoemd als een van de drie voorkeuren (significante verschillen zijn vetgedrukt).

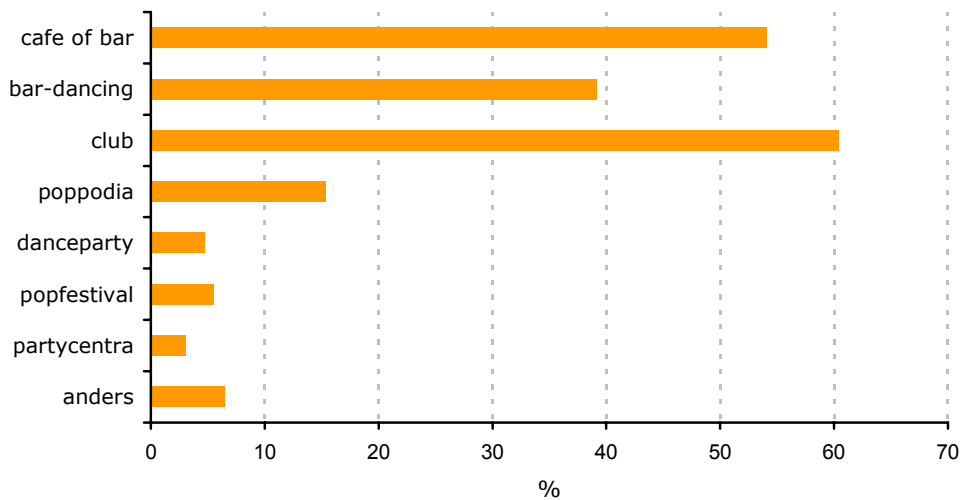
Jongens met een Surinaamse of Antilliaans/Arubaanse etnische achtergrond geven vaker dan anderen aan van urban te houden. Meisjes met een Surinaamse of Antilliaans/Arubaanse etnische achtergrond geven vaker aan van salsa of latin te houden.

Jongeren onder de 18 jaar hebben vaker dan ouderen als voorkeur dance. Uitgaande jongeren ouder dan 24 jaar geven vaker singer-songwriters aan als voorkeur. Tot 25 jaar zien we een voorkeur voor popmuziek. Vaak zijn dit HAVO/VWO scholieren of

jongeren met een afgeronde HAVO/VWO opleiding. Jongens en studenten zeggen vaker dan anderen een voorkeur te hebben voor rock muziek. Ook uit het panelonderzoek blijkt dat muziekkeuze misschien wel de meest doorslaggevende factor voor scenevorming is in het uitgaansleven.

3.2.4 Type uitgaansgelegenheden

In paragraaf 3.1 is de Haagse uitgaansomgeving besproken aan de hand van het veldonderzoek. In deze paragraaf worden de uitgaanslocaties besproken die door de deelnemers aan de enquête en door de panelleden bezocht worden.

Figuur 3.4. Voorkeur voor uitgaanslocaties van deelnemers aan de internet-survey. Den Haag, 2008.

Clubs en cafés of bars worden door de deelnemers aan de internet-survey het meest genoemd als plaats om uit te gaan (respectievelijk 60 en 54%) (Figuur 3.4).

Vrouwen, studenten en respondenten van 25 jaar of ouder geven vaker dan anderen aan een café of bar te bezoeken. Bar-dancings worden vaker bezocht door vrouwen, studenten en jongeren met werk dan door anderen. Leerlingen van HAVO/VWO geven vaker dan anderen aan een club te bezoeken. Poppodia worden vaker bezocht door respondenten van 25 jaar of ouder en studenten dan door anderen.

27% bezoekt wel eens een afterparty. Het gaat daarbij zowel om georganiseerde afterparty's als afterparty's bij vrienden. Mannen, studenten en scholieren bezoeken vaker dan anderen afterparty's.

Van de deelnemers aan de internet-survey zegt 9% wel eens een keet te bezoeken. Daarbij gaat het meestal om scholieren en studenten.

3.2.5 De waardering voor Den Haag als uitgaansomgeving

In de internet-survey van het Haags Uitgaansonderzoek is aan de respondenten gevraagd of het uitgaansaanbod in Den Haag de afgelopen twaalf maanden tegemoet kwam aan zijn of haar voorkeuren wat betreft uitgaan en muziek. Het rapportcijfer voor dit aanbod is 6,4. In het Haags Uitgaansonderzoek uit 2002 kreeg Den Haag een rapportcijfer van 5,7 en in 2003 een 6,2.

Oudere deelnemers geven Den Haag een lagere waardering als uitgaansstad: respondenten van 25 jaar of ouder geven een 5,5, respondenten van 24 jaar of jonger geven een 6 of hoger. Respondenten met een middelbaar of hoger beroepsdiploma geven vaker dan anderen lager dan een 6.

In de panelstudie die in 2006/2007 is gehouden is niet naar een rapportcijfer gevraagd, maar zijn de panelleden dieper ingegaan op de positieve en negatieve aspecten van de Haagse uitgaansomgeving.

Volgens de panelleden biedt Den Haag een gezellige en vertrouwde uitgaansomgeving. Met uitzondering van Scheveningen liggen de meeste uitgaansgelegenheden op een aantal centrale plekken, op loopafstand van elkaar verbonden door gezellige straatjes met eet- en drinkgelegenheden en enkele coffeeshops. Ook met de fiets of het openbaar vervoer is alles goed te bereiken. Er zijn veel leuke kroegen en flink wat podia die verschillende soorten bandjes, comedy en soms ook DJ's programmeren, maar veel panelleden vinden dat mager en ook de programmering is niet altijd naar wens. Men vindt Den Haag een relatief veilige uitgaansomgeving, hoewel Hagenaars wel een agressieve naam hebben. Vooral de vier aanbieders vinden dat Den Haag er de afgelopen jaren op horecagebied wel op vooruit is gegaan en de stad trekt ook meer mensen van buiten de stad aan. Maar, zo zegt een van de aanbieders in het panel, "het is nog niet waar het moet komen".

Uitgaan in Den Haag is vooral gezellig en kent een hoog "ons-kent-ons" gevoel. "Als er iets te doen is, dan is het meestal leuk," zegt een panellid, dat samen met haar vriendinnen vaak naar urban of dance feesten gaat. "Het is wel gezellig, mensen zijn gezellig, de vibe is goed. Iedereen komt toch wel voor hetzelfde, dat is wel leuk. Iedereen komt om gezellig te feesten, dus de sfeer is altijd goed. Dat is echt een pluspunt". Panelleden omschrijven het Haagse uitgaansleven als veelal gezellig, knus en vertrouwd. Een panellid: "Ik voel mij in Den Haag ook vrij veilig qua uitgaan. Veiliger dan in Rotterdam. Den Haag is voor mij een vertrouwde omgeving". Een ander panellid is eigenlijk niet erg te spreken over het nachtleven van de Hofstad, maar hij komt altijd veel bekenden tegen tijdens het uitgaan en dat maakt voor hem een hoop goed: "Ik ben een Hagenaar. Het positieve voor mij in Den Haag is dat ik zo verschrikkelijk veel mensen ken. Het maakt niet uit, als ik bijvoorbeeld naar een Nederlandse kroeg ga of naar het Paard, ik kom altijd bekenden tegen".

Het Haagse uitgaansleven is daardoor dus ook enigszins voorspelbaar. "Je weet wat je kunt verwachten omdat je ermee bekend bent", en, "Het positieve is tegelijk een beetje het negatieve. Dat het een gezellig, ons kent ons cultuurtje heeft. Het heeft iets dorps, iets vertrouwds. Maar aan de andere kant heeft juist dat gemoedelijke ons kent ons gevoel een keerzijde, dat het altijd wel een beetje van hetzelfde is".

Over deze paradox hebben de panelleden dan ook uitgebreid verslag gedaan. Hun kritiek op het Haagse nachtleven betreft vooral de schaal, de beperkte keuzemogelijkheden en de sluitingstijden. Het panel vindt het uitgaansaanbod te mager voor zo'n grote stad, met als resultaat een uitgaansomgeving waarin groepen die niet altijd even goed bij elkaar passen teveel mixen. Panelleden vinden dat er te weinig te doen is in Den Haag. Er zijn vooral te weinig discotheken en clubs. "Het wordt tijd voor nieuwe discotheken. Er moeten meer uitgaansgelegenheden komen. Er is niet veel keus. Je blijft maar hangen in dezelfde tenten".

Een panellid vertelt verder dat er te weinig voor 13-16 jarigen te doen is in Den Haag en dat als gevolg daarvan dergelijke jongeren op straat hangen. Jongeren proberen ook de leeftijdsgrenzen van clubs te omzeilen

Volgens een aanbieder heeft Den Haag als uitgaansstad weinig aantrekkingskracht voor haar eigen lokale bevolking. Een collega mist een stedelijke allure in Den Haag: "Het echte uitgaan, zoals je in Amsterdam ziet, zie je hier gewoon niet". Er zijn weinig feesten waar de populairdere DJ's op af komen.

Door het gebrek aan clubs en discotheken of onvoldoende diversiteit in de muziekprogrammering gaan veel panelleden ook regelmatig buiten de stad uit. Het panel geeft duidelijk aan dat de in hun ogen beperkte uitgaansmogelijkheden in Den Haag invloed heeft op de sfeer in uitgaansgelegenheden. "....het [is] moeilijk om een bepaalde sfeer te creëren. Er loopt van alles door elkaar, verschillende soorten mensen. Iedereen komt overal. Op zich is dat niet erg, maar je krijgt een vluchtige sfeer. In Rotterdam en Amsterdam zoekt hetzelfde soort mensen elkaar op en dat heb je minder in Den Haag".

Voor sommige jongeren is het gebrek aan nachtcafés en after-hours clubs reden om meer risicovollere uitgaansomgevingen op te zoeken. Enkele panelleden: "Je kan slecht 'afteren' in Den Haag. Je kan eigenlijk makkelijk klokje rond feesten alleen moet je wel bereid zijn om naar minder leuke tenten te gaan in het centrum of de periferie van de stad". Een ander panellid: "Alles sluit om 5 uur. Als je het dan nog naar je zin hebt kun je eigenlijk alleen maar nog naar zo'n coketent. Dat vond ik vroeger leuk, maar nu vind ik daar niks meer aan".

Een panellid vindt het "eigenlijk verschrikkelijk" om in zulke tenten rond te hangen, maar bij gebrek aan beter is dat blijkbaar niet altijd te vermijden. "Eigenlijk is dit helemaal niet leuk. De sfeer in dit soort tenten is heel erg. De mensen die daar komen daar pas ik niet tussen. Afteren in die tenten trekt nou eenmaal een bepaald soort publiek. Over het algemeen zijn het coke snuivende mensen, portiers, horecamensen. In andere steden is het niet veel beter. Afteren is vanaf 8 uur 's ochtends. Ik zou niet weten waar je anders terecht kunt."

Het beperkte aanbod heeft tot gevolg dat verschillende groepen bij elkaar komen. Dat kan botsen en vechtpartijen tot gevolg hebben. Deze schermutselingen zijn het gevolg van een gebrek aan keuze in het toch al kleine uitgaanscentrum van Den Haag. "Je moet precies weten waar je naar toe moet gaan anders kom je in een sfeer terecht waar je niet op zit te wachten".

Literatuur

1. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uit (je dak) in Den Haag, 2002: Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Parnassia, psycho-medisch centrum en GGD Den Haag. Den Haag, april 2003.
2. Gelder P van, Reinerie P, Smits M, Burger I, Hendriks VM. Uit (je dak) in Den Haag, 2003: Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Parnassia, psycho-medisch centrum en GGD Den Haag. Den Haag, oktober 2004.

4 Aard en omvang van het genotmiddelengebruik

In dit hoofdstuk wordt de aard en omvang van het genotmiddelengebruik van jongeren in het Haagse uitgaansleven besproken. De gegevens over de aard en omvang van het genotmiddelengebruik zijn afkomstig van de internet-survey onder jongeren die uitgaan in Den Haag. Deze gegevens worden, waar mogelijk, aangevuld met waarnemingen van genotmiddelengebruik door de 20 panelleden in hun eigen intieme uitgaansnetwerk (uitgaande jongeren/jongvolwassenen) of de delen van het uitgaansleven waar zij zicht op hebben (aanbieders).

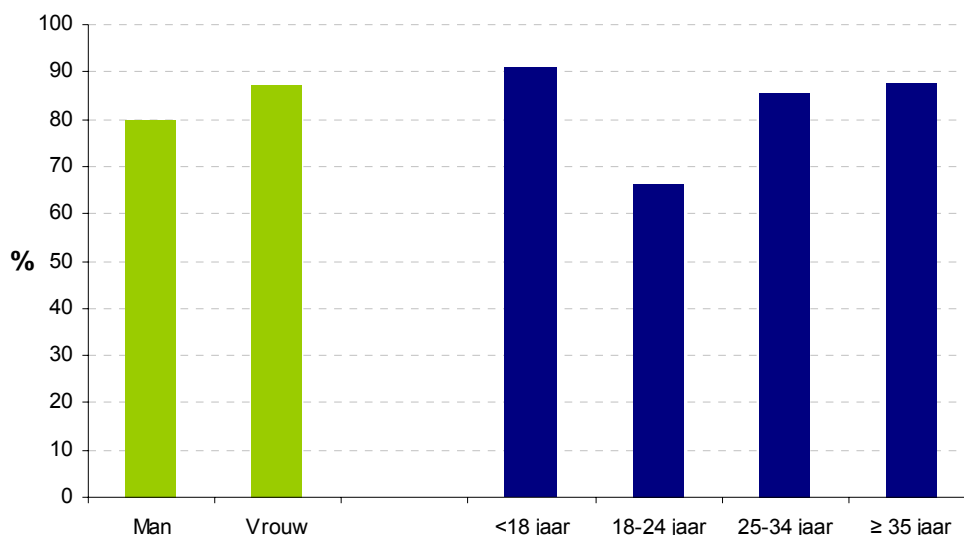
Tevens wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de ervaringen en observaties van panelleden ten aanzien van veranderingen en nieuwe ontwikkelingen. Daarnaast wordt kort ingegaan op gecombineerd middelengebruik.

4.1 Prevalentie middelengebruik in het Haagse uitgaansleven: overzicht uitkomsten Project Residence 2008

In de internet-survey is aan jongeren die uitgaan in Den Haag gevraagd naar het gebruik van alcohol, cannabis of wiet, XTC, cocaïne, amfetamine (speed) en andere genotmiddelen. Er is dus gevraagd naar het gebruik van deze genotmiddelen in het algemeen en niet specifiek over het genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan.

4.1.1 Alcoholgebruik

Van de ondervraagde in Den Haag uitgaande jongeren geeft 82% aan wel eens alcohol te drinken; 87% van de vrouwen en 80% van de mannen (Figuur 4.1). In Den Haag uitgaande jongeren onder de 18 jaar geven het vaakst aan (91%) aan wel eens alcohol te drinken en de 18-24-jarige uitgaande jongeren het minst vaak (66%). Van de oudere uitgaande jongeren (25 jaar en ouder) drinkt ongeveer 87% wel eens alcohol. Hoewel er dus grote verschillen bestaan in alcoholgebruik tussen de leeftijdsgroepen zijn de verschillen (net) niet significant.

Figuur 4.1. Percentage alcoholgebruik onder deelnemers aan de internet-survey naar geslacht en leeftijd. Den Haag, 2008.

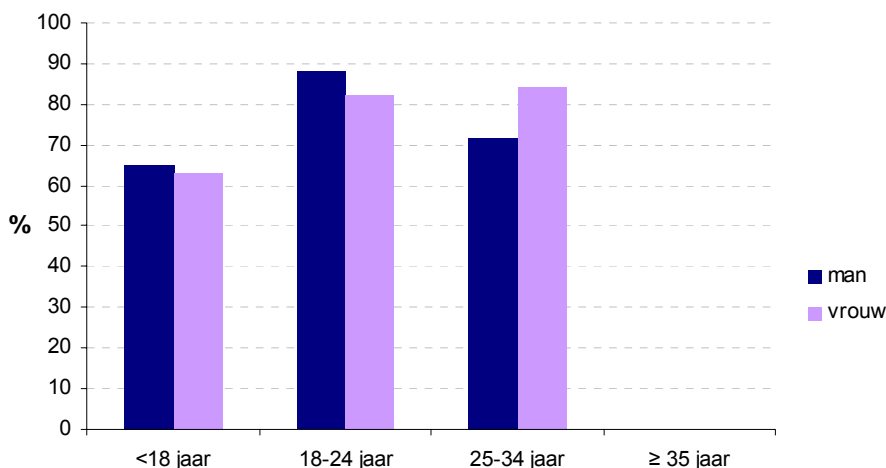
Zwaar alcoholgebruik

Alcoholgebruik is schadelijk voor de gezondheid. Het drinken van alcohol vergroot het risico op een groot aantal (acute en chronische) aandoeningen, zoals acute ademhalingsproblemen, angst- en slaapproblemen, hart-en vaatziekten, diabetes type II en overgewicht. Ook verhoogt alcoholgebruik het risico op crimineel gedrag, rijden onder invloed en ongevallen.¹

Er bestaan verschillende definities voor schadelijk alcoholgebruik (o.a. overmatig alcoholgebruik, zwaar alcoholgebruik, binge drinken), omdat er op verschillende manieren naar alcohol wordt gekeken. Een harde grens tussen schadelijk of niet-schadelijk alcoholgebruik bestaat niet. Of het drinken van alcohol schadelijk is, hangt af van de totale hoeveelheid alcohol die gedronken wordt, de hoeveelheid die per keer gedronken wordt en door wie (man of vrouw) en in welke situatie.^{2,3}

In de internet-survey is schadelijk alcoholgebruik nagevraagd met de vraag: *Hoe vaak heb je de laatste twee weken zes (voor mannen)/ vier (voor vrouwen) glazen of meer gedronken op een uitgaansavond of andere gelegenheid?* Het drinken van 6 of meer glazen alcohol (voor mannen) en van 4 of meer glazen alcohol (voor vrouwen) op minstens één dag van de week is in deze studie gedefinieerd als zwaar alcoholgebruik. Deze mate van alcoholgebruik onder personen die uitgaan, kan ook gezien worden als binge drinken: het drinken van een bepaald aantal glazen in een korte tijd (vaak gedefinieerd als 'op een dag').³

Van de uitgaande mannen gaf 74% aan de laatste twee weken 6 of meer glazen alcohol te hebben gedronken tijdens een uitgaansavond of een andere gelegenheid; van de vrouwen gaf 77% aan de laatste twee weken 4 of meer glazen alcohol te hebben gedronken tijdens een uitgaansavond of een andere gelegenheid (Figuur 4.2). Voor de vrouwelijke uitgaande jongeren geldt dat het voorkomen van het drinken van 4 of meer glazen alcohol op minstens één dag van de week het hoogste is voor de 25-34 jarigen (84%). Bij de mannen komt het drinken van 6 of meer glazen alcohol op minstens één dag van de week in de afgelopen twee weken het vaakst voor onder de 18-24-jarigen (88%). De verschillen in zwaar alcoholgebruik tussen mannen en vrouwen en tussen de leeftijdscategorieën zijn niet significant.

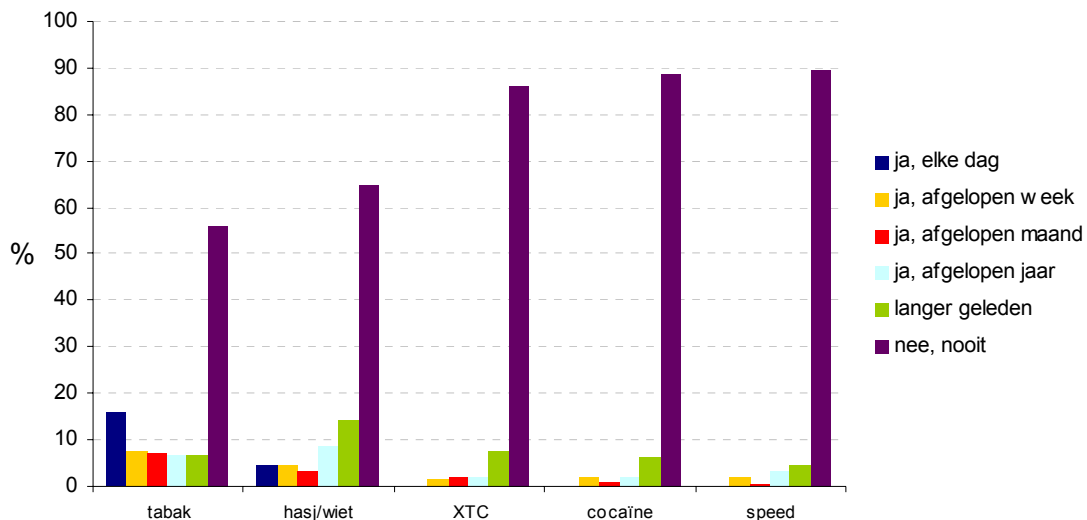
Figuur 4.2. Percentage zwaar alcoholgebruik onder deelnemers aan de internet-survey naar geslacht en leeftijd. Den Haag, 2008.*

* De aantallen in de leeftijdscategorie ≥ 35 jaar zijn te klein om een betrouwbaar beeld te geven van het percentage zwaar alcohol gebruik.

4.1.2 Gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed

Het gebruik van tabak (roken), hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed is gepresenteerd in Figuur 4.3. De figuur laat zien dat 37% van de ondervraagde uitgaande jongeren wel eens (tabak) heeft gerookt; 16% rookt elke dag.

Na alcoholgebruik (Figuur 4.1) en roken komt het gebruik van hasj/wiet op een derde plaats. Van de ondervraagde uitgaande jongeren heeft 35% ooit hasj of wiet gerookt. Als gekeken wordt naar recent gebruik, dan heeft 12% recentelijk (elke dag, afgelopen week of maand) hasj of wiet gerookt. Ruim 4% rookt elke dag hasj of wiet. 65% van de uitgaande jongeren heeft nog nooit hasj/wiet gebruikt.

Figuur 4.3. Het gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed* onder deelnemers aan de internet-survey. Den Haag, 2008.

* Bij XTC, cocaïne en speed is dagelijks gebruik niet nagevraagd.

Het gebruik van XTC, cocaïne en speed ligt een stuk lager dan dat van tabak en hasj/wiet. Van de uitgaande jongeren heeft 14% ooit XTC gebruikt, 11% ooit cocaïne en 10% ooit speed. Het gebruik van XTC, cocaïne en speed in de afgelopen week ligt voor de drie genotmiddelen rond de 2%.

Van de uitgaande jongeren heeft 66% nog nooit hasj/wiet, XTC, cocaïne of speed gebruikt (63% vrouw en 68% man).

De meerderheid van de panelleden geeft ook aan dat alcohol het populairste genotmiddel is in het uitgaansleven. Twee panelleden:

"Alcohol is heel erg populair, iedereen drinkt, 100%. Waar we ook heen gaan, of we nou bij iemand thuis gaan zitten of uit gaan er is altijd wel iets in huis. Bier en sterke drank" en

"Een feest zonder alcohol is snel afgelopen".

Volgens vrijwel alle panelleden dankt alcohol zijn populariteit aan de 'gezelligheid' die het genereert en omdat het 'je lossert maakt'.

Na alcohol werden achtereenvolgens cannabis, XTC en cocaïne door de panelleden het vaakst genoemd als meest populaire genotmiddel in het uitgaansleven. Professionals namen wel minder cannabisgebruik waar dan uitgaande panelleden, maar dat kan

verklaard worden door het feit dat in de meeste uitgaansgelegenheden niet geblowd mag worden. Kennelijk wordt cannabis vooral (vlak) voor het uitgaan (inroken), na het uitgaan of tussendoor op straat gebruikt.

4.1.3. Gebruik andere genotmiddelen

Er is de uitgaande jongeren in de internet-survey ook gevraagd naar het gebruik van andere genotmiddelen in de afgelopen 12 maanden. Zes procent van de uitgaande jongeren gaf aan andere genotmiddelen te hebben gebruikt in de afgelopen 12 maanden. Het gebruik van de genoemde andere genotmiddelen was erg laag; het gebruik van paddo's werd het vaakst genoemd (1%).

4.1.4 Gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed naar geslacht

Het rookgedrag van vrouwelijke en mannelijke uitgaande jongeren/jongvolwassenen is redelijk vergelijkbaar (Tabel 4.1). Van de vrouwen die uitgaan, rookt 17% dagelijks en van de mannelijke uitgaande jongeren en jongvolwassenen rookt 15% dagelijks. Het gebruik van hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed ligt bij mannen die uitgaan in Den Haag hoger dan bij vrouwen die in Den Haag uitgaan, maar alleen het gebruik van hasj/wiet in de afgelopen week, maand en jaar is beduidend (significant) hoger voor mannen dan voor vrouwen.

Van de mannen die uitgaan in Den Haag heeft 37% ooit hasj/wiet, XTC, cocaïne of speed gebruikt en 31% van de vrouwen die uitgaan in Den Haag.

Tabel 4.1. Het voorkomen (%) van het gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed bij deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

	Tabak		Hasj/wiet		XTC		Cocaïne		Speed	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ja, elke dag	14,9	16,9	6,8	1,7	**	**	**	**	**	**
Ja, afgelopen week	5,4	10,5	6,2	2,8	4,0	1,0	3,6	0,7	**	**
Ja, afgelopen maand	9,5	4,8	4,3	2,5	0,1	2,6	0,6	0,7	2,5	1,4
Ja, afgelopen jaar	7,2	5,4	10,3	8,0	2,6	1,9	1,7	3,1	3,2	2,7
Langer geleden	7,1	6,4	13,0	15,0	10,1	4,7	9,3	2,9	4,7	0,9
Nee, nooit	51,7	54,5	59,4	69,1	83,2	89,8	84,8	92,6	89,8	95,0

** te weinig gegevens om betrouwbare resultaten weer te kunnen geven

4.1.5 Hoeveelheid druggebruik

Sigaretten en hasj/wiet

Aan de uitgaande jongeren die aangaven elke dag sigaretten en/of hasj of wiet te roken is gevraagd hoeveel sigaretten en/of jointjes zij gemiddeld per dag rookten.

Van de jongeren die elke dag sigaretten roken, rookt een derde 16 sigaretten of meer per dag en 29% van hen rookt 5 sigaretten of minder per dag.

Een grote meerderheid (69%) van de uitgaande jongeren die elke dag hasj/wiet roken, rookt 2 of 3 jointjes per dag, 15% rookt 1 jointje per dag en 16% rookt 4 jointjes of meer per dag.

Gebruik XTC, speed en cocaïne

De uitgaande jongeren die aangaven wel eens XTC, speed en cocaïne te hebben gebruikt, is gevraagd hoeveel pillen (XTC) of grammen (cocaïne en speed) zij de laatste keer hebben gebruikt.

Zestig procent van de jongeren die wel eens XTC gebruiken, gebruikte de laatste keer 1 XTC pil. De overige 40% slikte meer dan 1 XTC pil de laatste keer dat zij gebruikten.

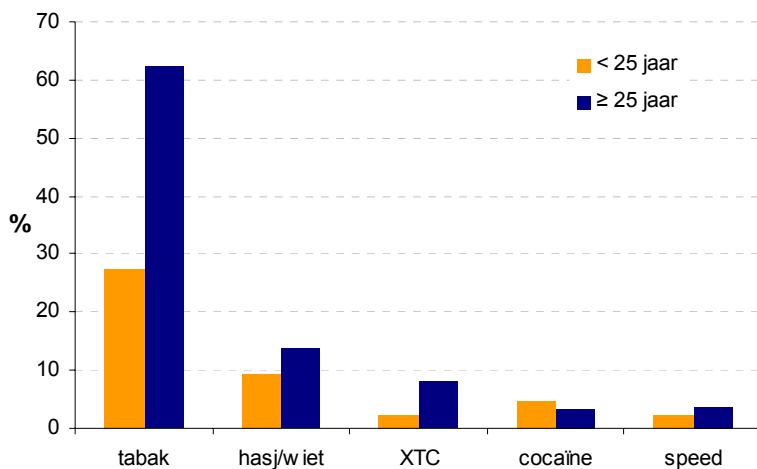
Iets minder dan de helft (47%) van het aantal uitgaande jongeren dat wel eens speed gebruikt, gebruikte minder dan 0,25 gram speed tijdens de laatste keer dat zij gebruikten. De overige 53% gebruikte de laatste keer meer dan 0,25 gram speed.

Tijdens de laatste keer gebruikte 61% meer dan 0,25 gram cocaïne, de overige 39% gebruikte minder dan 0,25 gram cocaïne.

De meest populaire manier om cocaïne in te nemen is om het te snuiven (78%), achtereenvolgens gevolgd door het likken en slikken van cocaïne (33%), het roken van cocaïne (23%) en het wrijven van cocaïne op het tandvlees (12%). Het spuiten van cocaïne komt vrijwel niet voor (1%).

4.1.6 Gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed naar leeftijd

Met uitzondering van cocaïne is het gebruik van genotmiddelen in de afgelopen maand (inclusief elke dag en de afgelopen week) onder de oudere uitgaande jongeren (25 jaar of ouder) hoger dan onder de jongere uitgaande jongeren (onder de 25 jaar). Er waren geen duidelijke verschillen in gebruik, behalve voor het roken van sigaretten: Uitgaande jongeren van 25 jaar en ouder roken beduidend vaker sigaretten dan uitgaande jongeren onder de 25 jaar (Figuur 4.4).

Figuur 4.4. Het gebruik van tabak, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed in de afgelopen maand onder deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd. Den Haag, 2008.

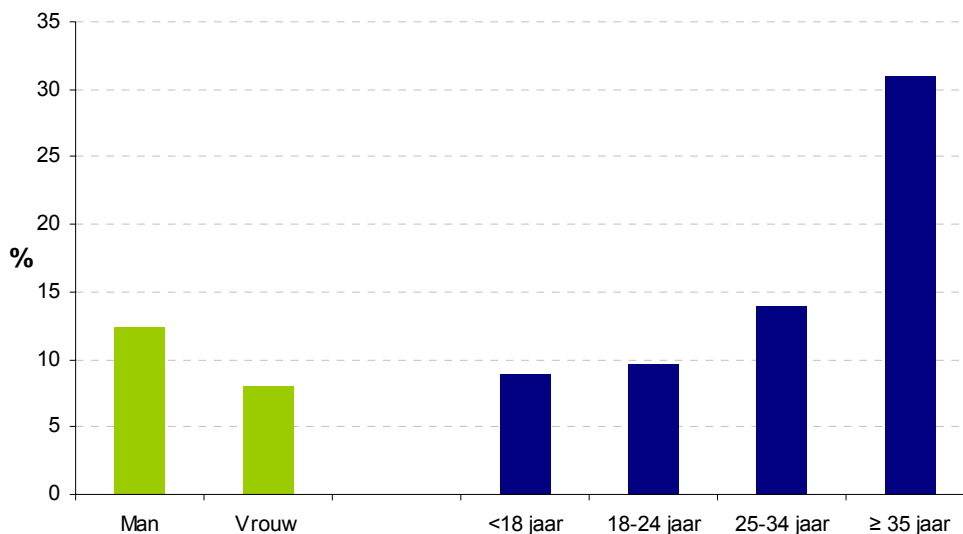
4.1.7 Gebruik van meer dan één soort genotmiddel

Er zijn personen die bewust verschillende drugs met elkaar combineren, omdat ze daarvan een bepaald effect verwachten. Ook kan het gebeuren dat een persoon tijdens het uitgaan of een feestje middelen combineert zonder daarbij stil te staan. Het combineren van drugs wil zeggen het gelijktijdig of (kort) na elkaar innemen van verschillende genotmiddelen op een uitgaansavond/nacht of andere gebruikssessie. De effecten van gecombineerd gebruik zijn niet goed te voorspellen en riskant, waardoor extra gezondheidsrisico wordt gelopen. Gecombineerd gebruik wordt dan ook afgeraden.⁴

Tien procent van de ondervraagde jongeren die uitgaan in Den Haag geeft aan in de afgelopen twaalf maanden tijdens het uitgaan wel eens middelen gecombineerd te hebben.

Twaalf procent van de mannen heeft het afgelopen jaar wel eens middelen gecombineerd en 8% van de vrouwen (Figuur 4.5). Verder neemt het gecombineerde druggebruik toe met de leeftijd. Het gecombineerde gebruik in de groep van 35 jaar en ouder is beduiden (significant) hoger dan dat van de uitgaande jongeren onder de 25 jaar.

Van het gecombineerde druggebruik vond 38% plaats in de afgelopen week, 26% in de afgelopen maand en 30% in het afgelopen jaar. Zes procent van het gecombineerde druggebruik vond langer dan een jaar geleden plaats.

Figuur 4.5. Percentage gecombineerd middelengebruik onder deelnemers aan de internet-survey naar geslacht en leeftijd. Den Haag, 2008.

Onder de uitgaande jongeren die drugs combineren, komt de combinatie van alcohol en hasj of wiet het vaakst voor (23%). De combinatie van alcohol en XTC (13%) komt op de tweede plaats, gevolgd door de combinatie van alcohol en cocaïne (7%) en die van alcohol en speed (5%).

Volgens de uitgaande panelleden werden alcohol en cannabis ook het vaakst samen gebruikt. De combinatie alcohol en cannabis is voor veel stappers simpelweg onderdeel van een avondje gezellig stappen, het is volgens een aantal panelleden een gewoonte geworden.

Professionals zagen de combinatie alcohol en cannabis vrijwel nooit, omdat blowen in veel uitgaanssituaties niet getolereerd wordt. De professionals namen vooral combinaties van alcohol en cocaïne en/of ecstasy waar.

Uit het panelonderzoek blijkt dat het combineren van drugs vaak een onbewuste keuze is. Een panellid:

"Als we een hele avond bij elkaar zitten dan drink je alcohol en rook je wiet. Het wordt niet bewust gecombineerd..." Een ander panellid: "Je doet het gewoon allebei eigenlijk. Je doet het niet omdat het gevoel daarbij heel erg fijn is, maar je drinkt op een avond en je blowt op een avond. Dat gaat dan gewoon heel makkelijk samen."

Ook uitspraken van andere panelleden tonen de vaak onbewuste keuze om middelen te combineren:

"Je bent ergens en het is gezellig, dan neem je nog ff een pilletje er achter aan. Het is een gewoonte om dit te doen" en "Eerst alcohol en dan ecstasy. Je drinkt en op een gegeven moment worden pilletjes geregeld. We drinken altijd alcohol" en "Er zit geen echte reden achter. Mensen in mijn netwerk hebben sterk de gewoonte om alcohol te drinken dus als er dan een keer een pil wordt genomen, dan zit de alcohol er al in. Het is ook niet een bewuste keuze. Er zijn er wel een paar die bewust geen alcohol drinken als ze gaan slikken" en "Bij alcohol en speed is het alcoholgebruik heel normaal, dat is er gewoon standaard bij. Het wordt niet om een bepaalde reden gebruikt. De alcohol komt altijd eerst, bij alle middelen, nooit iets anders als eerste."

4.2 Favoriete muzieksoort en genotmiddelengebruik

Net zoals in de vorige Haagse uitgaansonderzoeken is ook in dit onderzoek gevraagd naar de favoriete muzieksoort van uitgaande jongeren op dit moment. In Hoofdstuk 3 is de verdeling van favoriete muzieksoorten onder jongeren die uitgaan in Den Haag al gepresenteerd. In deze paragraaf wordt ingegaan op de samenhang tussen de soort genotmiddelen die gebruikt worden en de favoriete muzieksoort van de uitgaande jongeren. Favoriete muzieksoort is ingedeeld in dance (dance/house/techno), pop (pop/rock) en urban (hiphop/rap/rhythm&blues).

4.2.1 Alcohol, hasj en wiet en favoriete muzieksoort

De samenhang tussen het gebruik van de verschillende genotmiddelen in de laatste maand en favoriete muzieksoort van ondervraagde uitgaande jongeren is gepresenteerd in Figuur 4.6.

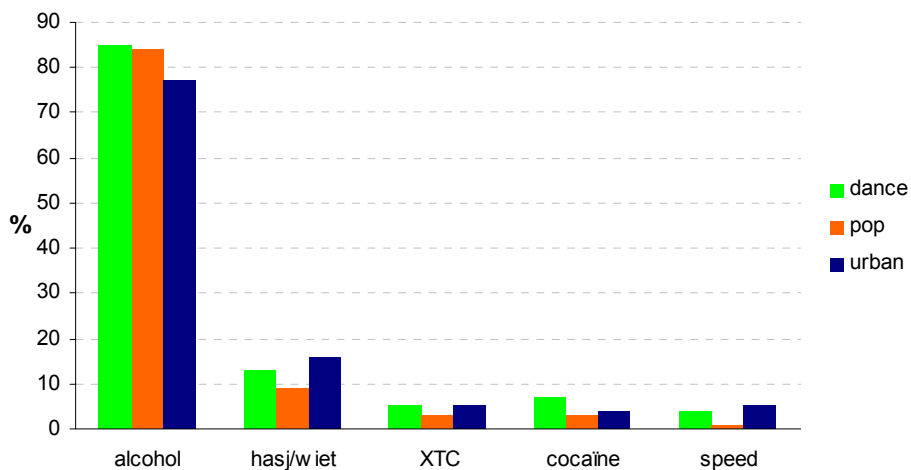
Figuur 4.6 laat zien dat wat betreft het alcoholgebruik in de afgelopen maand de dance fans (85%) en fans van popmuziek (84%) vrijwel gelijk scoren; de urban liefhebbers (77%) scoren wat lager, maar dit is geen belangrijk verschil.

Het actuele gebruik (gebruik in afgelopen maand) van hasj en wiet onder urban fans is 16%, onder dance liefhebbers 13% en onder liefhebbers van popmuziek 9%.

Een uitspraak van één van vier panelleden onderbouwt het relatief hogere gebruik van hasj/wiet onder urban fans:

“In de urbanscene wordt wel meer geblowd. Omdat al die rappers blowen en dat ze er dan naartoe leven en het ook stoer vinden”.

Het gebruik van alcohol, hasj & wiet in de afgelopen maand naar muzieksoort komt redelijk goed overeen met de resultaten uit het Haags Uitgaansonderzoek in 2003.

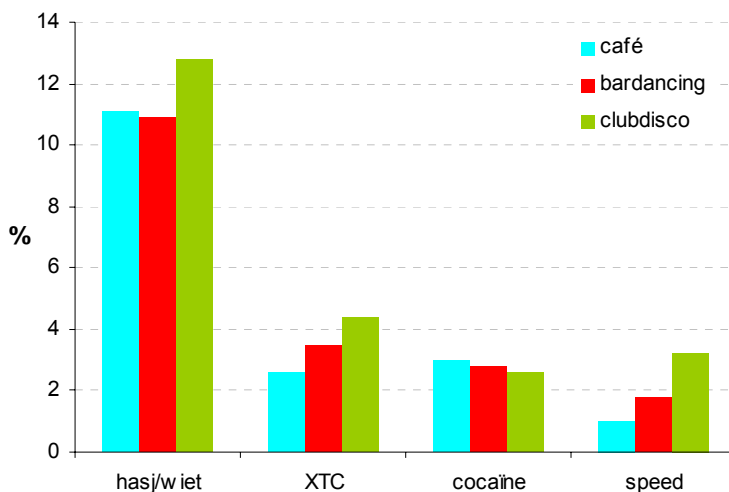
Figuur 4.6. Het gebruik van alcohol, hasj/wiet, XTC, cocaine en speed van deelnemers aan de internet-survey in de laatste maand naar favoriete muzieksoort. Den Haag, 2008.

4.2.2 Ecstasy (XTC), cocaïne en speed en favoriete muzieksoort

Het actuele XTC gebruik is vergelijkbaar voor de liefhebbers van urban en die van dance-muziek: van beide groepen fans geeft 5% aan in de afgelopen maand XTC te hebben gebruikt (Figuur 4.6). Het actuele XTC gebruik ligt voor popfans op 3%. Van liefhebbers van dance-muziek geeft 7% aan in de afgelopen maand cocaïne te hebben gebruikt. Het cocaïnegebruik van pop fans is 3% en dat van urban fans 4%. Uit de panelstudie komt naar voren dat hoe harder de dansmuziek, hoe harder de drugs. Dit geldt zowel voor ecstasy als voor cocaïne.

4.3 Favoriete uitgaansgelegenheid en genotmiddelengebruik

Met de gegevens uit de internet-survey is ook gekeken naar het druggebruik in de drie meest favoriete uitgaansgelegenheden (café, bardancing, club). De resultaten staan in Figuur 4.7. Het gebruik van hasj/wiet is in clubdisco's iets hoger (13%) dan in café's en bardancings (beide 11%), maar dit is geen beduidend verschil. Ook het gebruik van XTC en speed ligt hoger in clubs dan in bar-dancings en café's, maar ook dit zijn geen belangrijke verschillen. Er is dus een trend waarneembaar van een toenemend gebruik van met name XTC en speed naar mate er vaker en/of meer gedanst kan worden in de uitgaansgelegenheid. Het gebruik van cocaïne is vrijwel gelijk in café's, bardancings en clubs (Figuur 4.7).

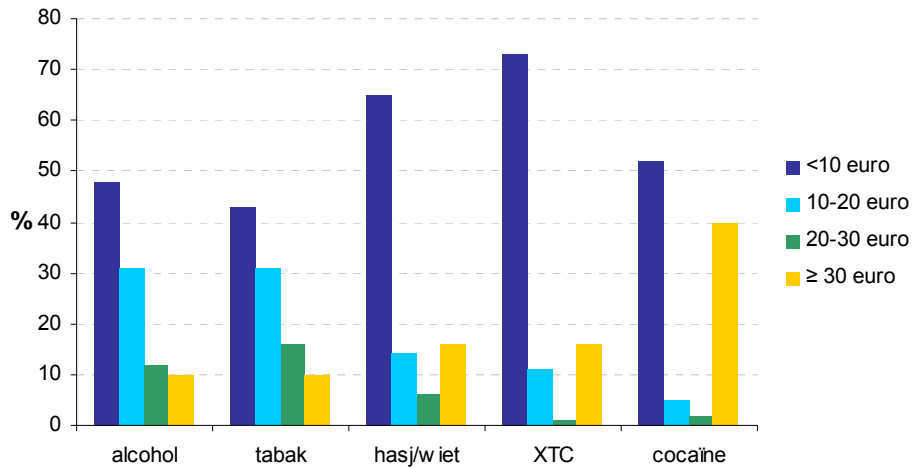

Figuur 4.7. Percentage genotmiddelengebruik onder deelnemers aan de internet-survey naar favoriete uitgaansgelegenheid. Den Haag, 2008.

4.4 Kosten genotmiddelen

In de internet-survey is gevraagd hoeveel euro er de afgelopen twaalf maanden per week aan alcohol en andere drugs is uitgegeven. Figuur 4.8 toont het kostenpatroon per week naar soort genotmiddel voor de deelnemers aan de internet-survey die hebben aangegeven het desbetreffende genotmiddel in het afgelopen jaar te hebben gebruikt. Meer dan 80% van de ondervraagde uitgaande jongeren (die middelen gebruiken) heeft het afgelopen jaar minder dan 30 euro per week uitgegeven aan alcohol, aan tabak, aan hasj of wiet en aan XTC. Voor cocaïne geldt dit voor 60% van de ondervraagde

uitgaande jongeren (Figuur 4.8).

Figuur 4.8. Uitgavenpatroon per week naar soort genotmiddel voor deelnemers aan de internet-survey. Den Haag, 2008.

Voor alcohol en tabak wordt in vergelijking met de andere genotmiddelen relatief vaak (31%) tussen de 10 en 20 euro per week uitgegeven. Voor hasj/wiet, XTC en cocaïne wordt juist relatief vaker meer dan 30 euro uitgegeven in een week. Veertig procent van de ondervraagde uitgaande jongeren die cocaïne gebruiken, geeft hier per week meer dan 30 euro aan uit.

De relatief hoge kosten voor cocaïne in vergelijking met de andere genotmiddelen is niet vreemd gezien de prijzen van de verschillende genotmiddelen volgens de panelleden. De meest panelleden geven aan dat je voor een gram cocaïne 40 tot 50 euro betaalt, voor een XTC pil 2 tot 5 euro en voor een cannabis ongeveer 6 euro per gram of 3 euro voor een voorgedraaide joint.

4.5 Ervaringen en observaties van panelleden met veranderingen en nieuwe ontwikkelingen

De panelleden is gevraagd naar veranderingen in alcohol en drugs gebruik in de brede uitgaansscene in het afgelopen jaar. Ongeveer een kwart van de panelleden geeft aan dat er het afgelopen jaar niets veranderd is in het alcohol- en druggebruik.

Uit de uitspraken van andere panelleden komt naar voren dat het gebruik van alcohol nog steeds erg populair is en het alcoholgebruik in het afgelopen jaar zeker niet is afgenomen:

“Alcohol is heel erg populair. Ik denk dat 85% drinkt...”.

“Populair waren het afgelopen jaar vooral bier en voornamelijk op feesten veel baco’s. Bier toch wel met stip op nummer 1”.

“Ik zie dat de laatste tijd meer mensen aan de whisky gaan en dat soort dingen. Mensen worden ouder. Je gaat het lekker vinden ook ...”.

“Het afgelopen jaar is er meer gedronken. Vroeger was het zo dat je nuchter ging feesten, maar tegenwoordig is het zo vaste prik geworden, bier halen voor in de trein, bier drinken op het feest en dat hoort er gewoon bij. Wij zijn allemaal redelijk met alcohol opgegroeid”.

Panelleden zagen alleen maar een toename in het gebruik van (snuif)coke in het afgelopen jaar. Een aantal uitspraken:

"Het cokegebruik was er ineens in het laatste jaar, daarvoor eigenlijk niet zo..."

"Snuifcoke is toegenomen. Misschien komt dit door de leeftijd".

Ongeveer de helft van de uitspraken over het gebruik van hasj/wiet gaat over een toename van gebruik en de andere helft juist over een afname van gebruik:

"Blowen wordt veel minder gedaan. Het is niet meer zo interessant. Het is niet meer rebellerend, niet meer uit nieuwsgierigheid. Veel hebben vriendin, samenwonen. Vroeger was het leuker om van de wereld te zijn, nu willen ze wat nuchterder zijn als ze uitgaan".

"Er wordt tegenwoordig minder geblowd. Misschien heeft dat ook te maken met mijn scene waar de leeftijd iets hoger ligt, dat de behoefte ook iets minder is geworden..."

"Ik heb het idee dat er tegenwoordig veel en veel meer geblowd wordt. Het wordt steeds makkelijker op tafel gelegd. Het wordt steeds meer gebruikt".

"Cannabis gebruik is toegenomen"

Ook de uitspraken over het gebruik van XTC gaan over zowel toename als afname van gebruik:

"XTC wordt minder vaak gebruikt, tijdens de sessie wel dezelfde hoeveelheid, maar minder vaak in het jaar, een paar keer per jaar. Vroeger bijna elke week. Je wordt ouder en er kleven nadelen aan en daar word je bewust van. De kater wordt steeds erger".

"XTC is heel erg aan het terugvallen. Het is niet meer zo populair".

Het afgelopen jaar heb ik het idee dat veel meer jongeren (XTC zijn) gaan gebruiken.

Onder die leeftijd is het nu veel populairder dan toen ik 16 was.

"Ik zie toch wel steeds vaker meer mensen een pilletje gebruiken".

Een ruime meerderheid van de panelleden heeft in het afgelopen jaar geen nieuwe middelen waargenomen in het Haagse uitgaanscircuit of daarbuiten. Een aantal panelleden is wel nieuwe middelen tegengekomen, veelal binnen het Haagse uitgaanscircuit. De nieuwe middelen die worden genoemd, zijn poppers, ketamine, Methylone, DMT, 2-CT7, XTC (MDMA) capsules, waarvan alleen ketamine door twee verschillende panelleden is genoemd.

4.6 Vergelijking met Haagse uitgaansonderzoeken 2002 en 2003

Het is interessant om de resultaten van dit Haags Uitgaansonderzoek te vergelijken met die uit 2003 om inzicht te krijgen of er in de afgelopen jaren ontwikkelingen zijn geweest in het alcohol- en druggebruik van jongeren die uitgaan in Den Haag.

De 'inhaalrace' met betrekking tot het gebruik van alcohol onder vrouwen die tijdens het vorige onderzoek duidelijk naar voren kwam is 'volbracht': in het Haags Uitgaansonderzoek 2006-2009 drinken er meer vrouwen dan mannen wel eens alcohol. Het gebruik van de overige genotmiddelen is, net zoals in 2003, nog steeds hoger onder mannen dan onder vrouwen.

Net als in 2003 was het genotmiddelengebruik onder 'jongere jongeren' vergelijkbaar met dat onder 'oudere jongeren', hoewel in de huidige studie de grens lag bij 25 jaar (en in 2003 bij 20 jaar).

De combinatie van alcohol en hasj of wiet blijft ook in 2006-2009 de meest populaire combinatie van genotmiddelen, gevolgd door de combinatie van alcohol en XTC. De

combinatie cannabis en XTC die in 2003 nog op de 3^e plaats stond, komt in deze studie niet of nauwelijks voor.

De verschillen in gebruik van alcohol, hasj/wiet en cocaïne (in de afgelopen maand) tussen de drie groepen muzikfans komen aardig overeen met de resultaten uit het Haags Uitgaansonderzoek in 2003. De frequentie van genotmiddelengebruik naar favoriete muzieksoort ligt echter een stuk lager dan die van het Haags Uitgaansonderzoek in 2003. Dit verschil kan mogelijk deels verklaard worden doordat er in deze studie een andere methode is gebruikt en daardoor een andere groep uitgaande jongeren is bereikt dan in 2003. In Hoofdstuk 8 wordt hier verder op ingegaan. De nieuwe genotmiddelen die door een aantal panelleden zijn gesignaleerd in het Haagse uitgaansleven zijn andere dan in 2003; het is zinvol om de ontwikkelingen ten aanzien van het gebruik van deze nieuwe genotmiddelen te (blijven) volgen.

Literatuur

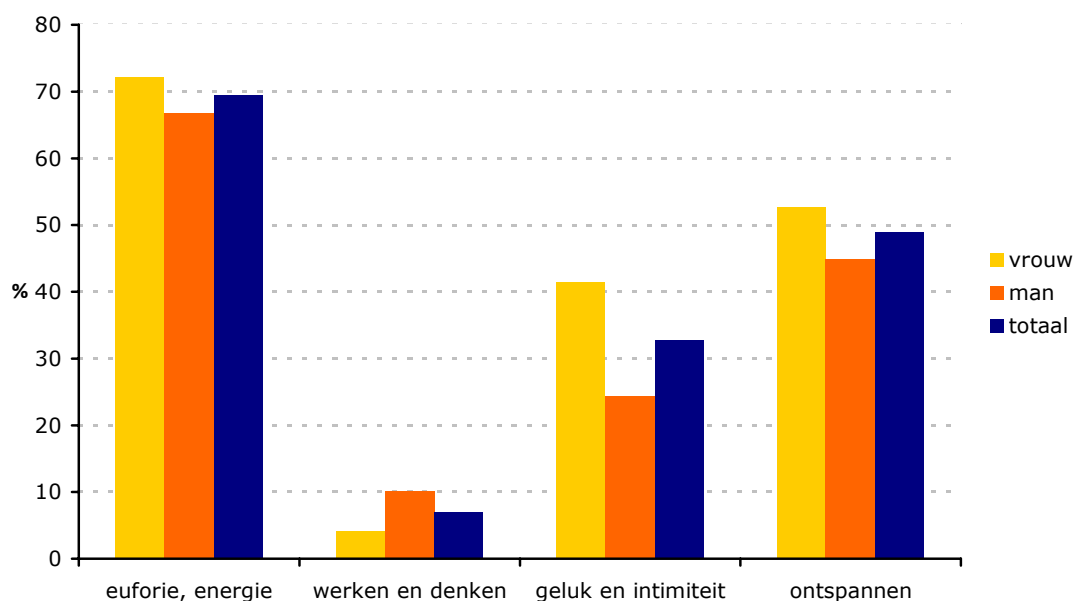
1. Kuunders MMAP, Laar MW van. Wat is alcoholgebruik en hoe wordt het gemeten? In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu RIVM [Online]. 2009 (bezoekt op 17 jan 2011); Beschikbaar op URL: <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/Leefstijl/Alcoholgebruik>.
2. Kuunders MMAP, Laar MW van. Wat zijn de mogelijke gevolgen van alcoholgebruik? In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu RIVM [Online]. 2010 (bezoekt op 17 jan 2011); Beschikbaar op URL: <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/Leefstijl/Alcoholgebruik>.
3. Kuunders MMAP. Vormen van schadelijk alcoholgebruik en hoeveel het voorkomt? In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu RIVM [Online]. 2010 (bezoekt op 17 jan 2011); Beschikbaar op URL: <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/Leefstijl/Alcoholgebruik>.
4. Drugs en Uitgaan [Online]. 2010 (bezoekt op 17 jun 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.drugsenuitgaan.nl>

5 Ervaringen met middelengebruik

Uitgaan is het even loslaten van de dagelijkse sleur. 'Een soort minivakantie', zoals een panellid het omschrijft. Toch erkent men dat uitgaan ook risico's met zich meebrengt. In dit hoofdstuk wordt beschreven welke positieve en negatieve ervaringen men heeft met het middelengebruik tijdens het uitgaan. Het gaat daarbij om acute ervaringen tijdens het uitgaan, maar ook ervaringen op de lange duur. Tot slot wordt ingegaan op ervaringen met agressie en discriminatie tijdens het uitgaan.

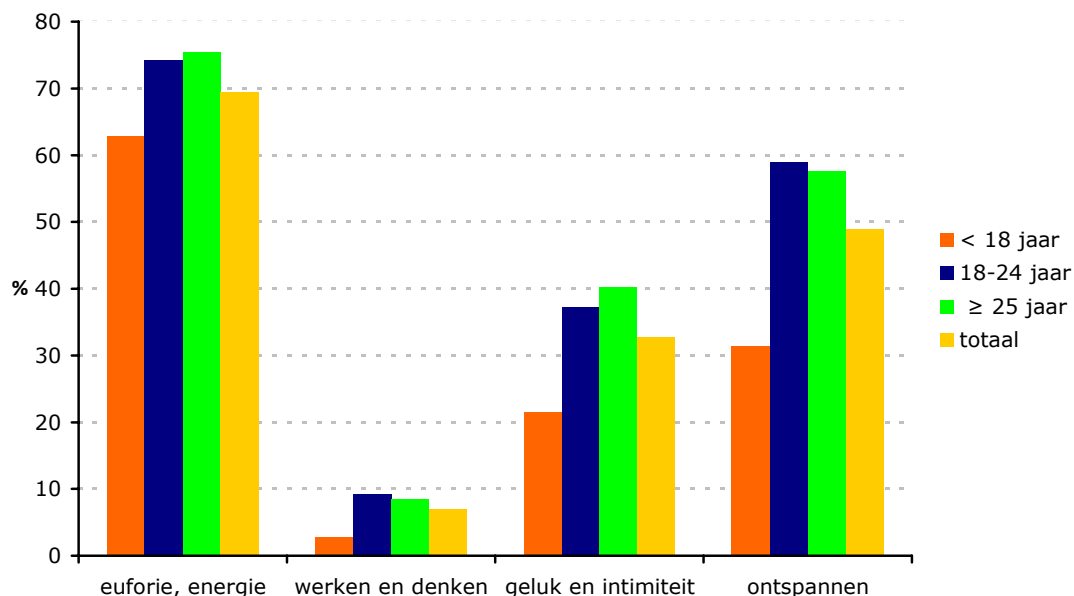
5.1 Acute positieve ervaringen met middelengebruik

Respondenten is gevraagd naar de positieve ervaringen die ze hebben tijdens het uitgaan als gevolg van het gebruik van alcohol en andere middelen. 69% geeft aan gevoelens van energie en euforie te krijgen als gevolg van alcohol of andere middelen gebruik. 33% ervaart gevoelens van geluk en intimiteit, vrouwen vaker dan mannen (Figuur 5.1). 49% zegt door het gebruik van middelen als cocaïne meer ontspannen te zijn en (daardoor) langer te kunnen doorgaan met drinken. 7% noemt werken en denken: het gebruik leidt tot een scherpere geest, en meer productiviteit.

Figuur 5.1. Acute positieve ervaringen met middelengebruik bij deelnemers internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Bij uitgaande jongeren en jongvolwassenen van 18 jaar of ouder spelen gevoelens van geluk en intimiteit en het gevoel ontspannen te zijn een grotere rol dan bij uitgaande jongeren onder de 18 jaar (Figuur 5.2).

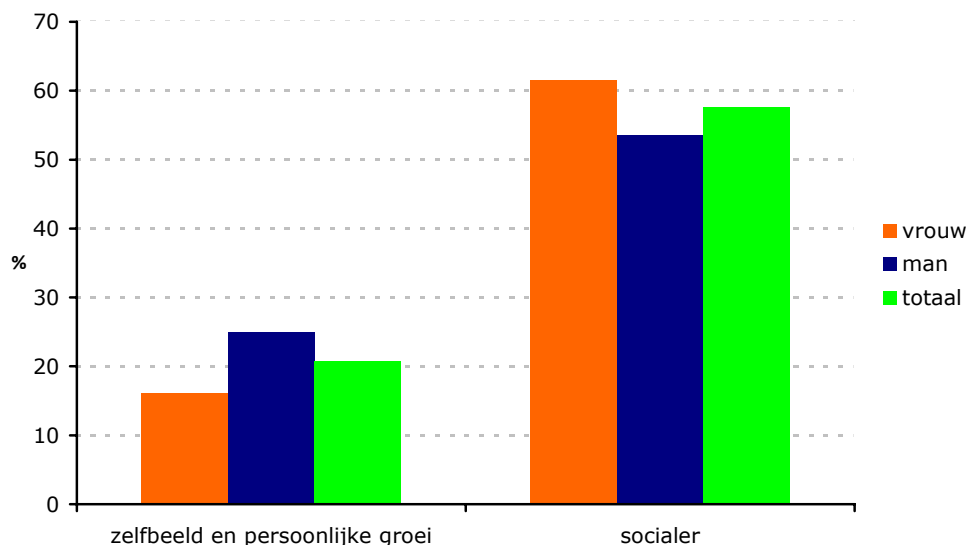

Figuur 5.2. Acute positieve ervaringen met middelengebruik bij deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd.

Ook de panelleden noemen meestal het ervaren van euforie, je uitgelaten voelen, in een feeststemming zijn en zelfverzekerd zijn als acute positieve ervaringen als gevolg van middelengebruik. Zeer belangrijk is het sociale aspect. Het gebruik van alcohol en andere middelen zorgt voor minder remmingen als het gaat om de omgang met andere uitgaande jongeren. Een van de panelleden: "Ik vind het leuk om te socialiseren. Ik vind het leuk om daarbij te gebruiken, voornamelijk alcohol, xtc en coke, die helpen daarbij", en "Lekker dansen. Je ervaart de sfeer anders. De sfeer zie je beter dan dat ie eigenlijk is. Je voelt je lekker. Ook al zijn het totaal andere mensen, toch voelt het prettig". Ervaringen zijn ook middel afhankelijk: "bij coke worden de gesprekken diepzinniger, bij XTC én coke word je socialer, van alcohol word je lossier". Een ander panellid: "Door het gebruik van XTC kom je wel makkelijker in contact met anderen Je gaat makkelijker met elkaar om. Onder invloed van coke worden de gesprekken diepzinniger en zie je ook dat mensen tot inzicht komen. Eigenlijk heb je met alle middelen positieve ervaringen anders doe je het niet".

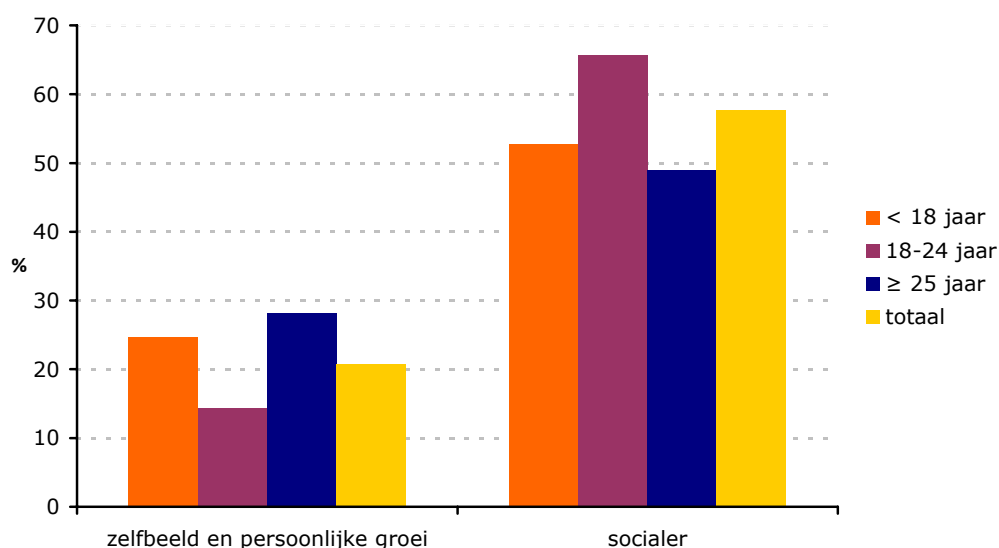
5.2 Positieve ervaringen op lange termijn door middelengebruik

Ook op de langere termijn (het afgelopen jaar, buiten het uitgaan) ervaart men soms positieve veranderingen. 58% geeft aan socialer te zijn geworden door het gebruik. 21% geeft aan dat het zelfbeeld beter is geworden en dat men persoonlijke groei ervaart. Er zijn bij deze aspecten geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen (Figuur 5.3).

Figuur 5.3. Positieve ervaringen op de lange termijn door middelengebruik bij deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Er zijn geen significante verschillen tussen de leeftijdsgroepen (Figuur 5.4).

Figuur 5.4. Positieve ervaringen op de lange termijn door middelengebruik bij deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd. Den Haag, 2008.

De meeste panelleden noemen het verbeteren van sociale contacten als positieve ervaring op de lange termijn. Een panellid: "Je sociale netwerk kan je breder maken. Je bent losser en makkelijker met praten. Je kan er vrienden aan overhouden. Elke ervaring is goed voor het verloop van je leven". Een ander panellid bevestigt dit, en noemt ook persoonlijke groei en een beter zelfbeeld: "Ik heb veel meer van mensen

geleerd en gezien. Door alcohol, xtc en coke. Mensen zetten een deurtje open als ze gebruikt hebben en dat is interessant. Meestal zijn het geen interessante gesprekken maar toch is het leuk. Door gebruik heb ik een bepaald beeld gekregen van de maatschappij, een bredere blik. Een ander voordeel is dat ik eerlijker naar mijzelf toe ben geworden. Het is makkelijker om te zeggen ik zit zo in elkaar, over de kleine karaktertrekjes". Een aanbieder: "Remmen los bij stillere personen, dat gaat ook wel een beetje door in het dagelijks leven. Ze hebben, denk ik, gezien hoe het ook anders kan".

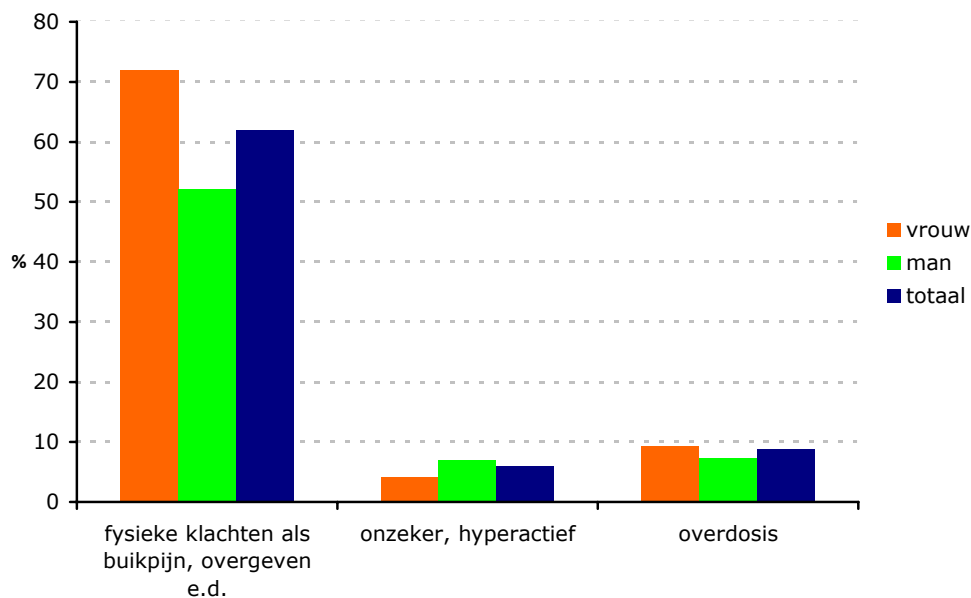
Een panellid: "Ik heb een hoop geleerd wat verstandig is en wat niet. Door nieuwsgierigheid en een hoop opzoeken over middelen ben ik verstandiger geworden voor wat betreft mijn gezondheid en drugs en kan ik beter risico's inschatten. Ik ken mensen waaronder ook mezelf die een stuk socialer zijn geworden met name door XTC. Een aantal van ons hebben door XTC gezien hoe makkelijk het is om met mensen te communiceren en zijn daardoor een stuk minder verlegen geworden. Ik heb geleerd om dat zelfvertrouwen ook in het dagelijks leven te gebruiken".

Over de oorzaak van deze veranderingen zijn de meningen verdeeld: komt het door het gebruik, of door de omgang met (veel) mensen. Een panellid: "Ik vind het een onzinnige vraag [de vraag naar positieve ervaringen als gevolg van middelen gebruik]. Ik kan hier geen goed antwoord op geven omdat ik het zo niet voel. Het is voor mij een sociaal iets. Je voelt je misschien lekkerder omdat je weer eens onder de mensen bent..... Je bereikt groei en dergelijke meer door juist andere dingen te ondernemen. ". Een van de oudere panelleden weet ook de positieve veranderingen te relativeren: "Heel even in het begin krijg je een persoonlijke groei, maar dat is alleen maar in het begin. En daarna ben je hooked. Op een gegeven moment sta je helemaal stil en daarna ga je bergafwaarts. Je leert wel een hoop mensen kennen, maar vrienden is een groot woord. Je leert allemaal gebruikers kennen. Of ik nou in India of Brazilië ben, ik kom overal dezelfde gezichten tegen. Ik vind het leuk om die mensen weer te zien, maar het zijn geen echte vrienden. Ja, op dat moment zijn het je vrienden, maar daarbuiten niet. Je e-mailt niet, je spreekt niet verder af en zo. Ik zie soms wel om me heen dat mensen door druggebruik wel vrienden maken. Mensen komen in een bepaalde scene, gebruiken samen en zien elkaar daar op een gegeven moment ook daarbuiten. Met alcohol maak je vrienden. Je maakt makkelijker vrienden. Dus je houdt daar wel vrienden aan over".

Uitgaande jongeren zien positieve aspecten aan het gebruik van middelen. Maar panelleden realiseren zich dat het verband tussen het gebruik en de positieve aspecten ook een gevaar in zich heeft: "Of, je trapt in die valkuil dat het alleen maar met drugs kan en dan ga je meer drugs gebruiken". Één van de aanbieders in het panel: "Ik zie eigenlijk alleen naar negatieve dingen van druggebruik waarvan alcohol misschien wel de grootste boosdoener is. Geen kansen of iets positiefs".

5.3 Acute negatieve ervaringen met middelengebruik

Het gebruik van middelen tijdens het uitgaan brengt op korte termijn ook ongemakken met zich mee: fysieke klachten als buikpijn, hoofdpijn en uitdroging, overmatig gebruik, maar ook gevoelens van onzekerheid, die vaak samengaan met hyperactief gedrag. Fysieke ongemakken als buikpijn, hoofdpijn, overgeven, misselijkheid en dergelijke worden door uitgaande jongeren die deelnamen aan de internet-survey het meest genoemd (62%). Vrouwen geven vaker dan mannen aan hier last van te hebben (72% van de vrouwen tegen 52% van de mannen). Overmatig gebruik ('overdosis') en gevoelens van onzekerheid en hyperactief gedrag komen minder vaak voor (Figuur 5.5).

Figuur 5.5. Acute negatieve aspecten van middelengebruik en bij deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Ook panelleden noemen vaak fysieke ongemakken als overgeven, dronkenschap en misselijkheid. Daarnaast is er soms ook sprake van 'out gaan' of het hebben van een black-out. Panelleden noemen ook rusteloosheid of hyperactief gedrag en soms is er sprake van zelfoverschatting.

Panelleden gaan dieper in op de gevolgen. Dit varieert van de bekende verschijnselen bij dronkenschap of XTC gebruik zoals overgeven, tot het 'niet meer weten wat men doet': "Mensen gaan kotsen van de alcohol of gaan out van het blowen. Of mensen die zo dronken worden dat ze geen idee hebben wat ze doen. Die dan dus naar huis gedragen moeten worden en het maakt dan niet uit wie dat doet". Een ander panellid: "Onder invloed van XTC is het niet zo dat mensen dingen doen die niet kunnen, maar wel dat zij dingen in hun hoofd halen die eigenlijk niet zo verstandig zijn. Ze overschatten zichzelf een beetje".

Ook kan de irritatie toenemen als gevolg van gedrag door andere uitgaande jongeren/jongvolwassenen: "Overgeven door xtc en alcohol. Dronken door alcohol. Agressiviteit en vechtpartijen door alcohol. Je stoot iemand aan en het is meteen een vechtpartij bijvoorbeeld. Op feesten zijn mensen uit hun dak en dan fokken ze elkaar op onder invloed van middelen. Ook door alcohol en coke". Een panellid relateert de nadelen: "Vroeger was ik kroeg tijger en waren er veel vechtpartijen onder invloed van alcohol. Nu weet ik dat je beter af bent om 05.00 uur op een party waar drugs wordt gebruikt qua gemoedelijkheid en de algemeen heersende sfeer".

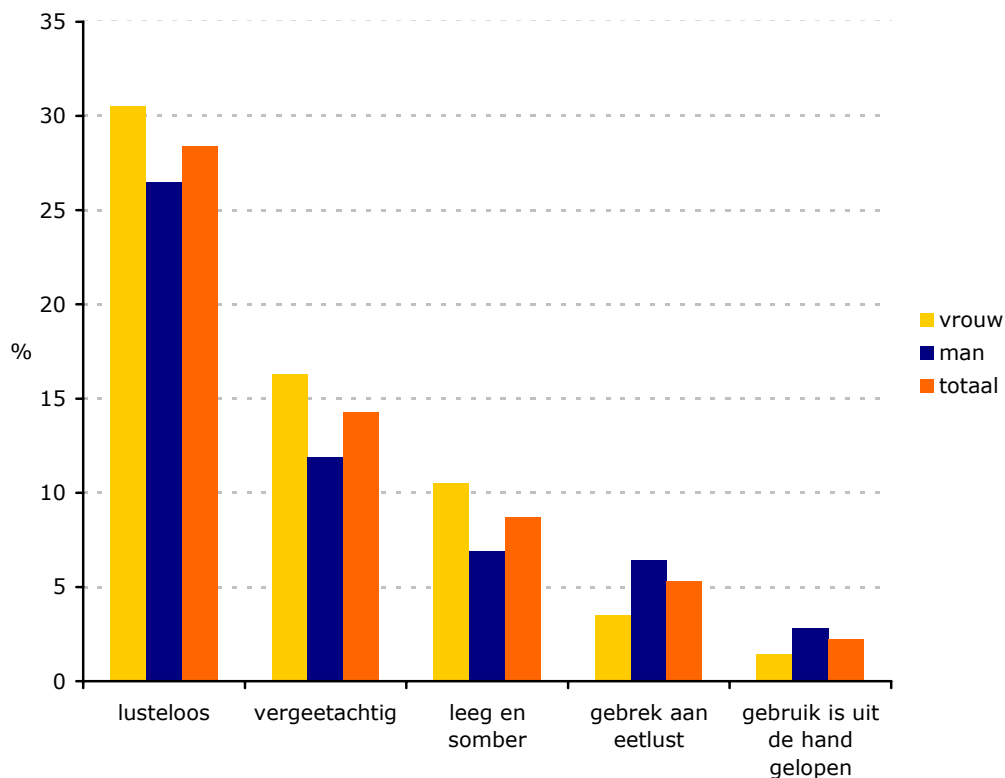
Veel panelleden noemen de risico's van gebruik in het verkeer. Dat kan gaan om het vallen van de fiets tot autorijden onder invloed: "zelf ben ik vaak van mijn fiets gevallen door het dronken zijn".

5.4 Negatieve ervaringen op de lange termijn door middelengebruik

Op de lange termijn (12 maanden) kunnen er als gevolg van middelengebruik fysieke, psychische en sociale problemen ontstaan. Aan deelnemers is gevraagd welke problemen zij ervaren.

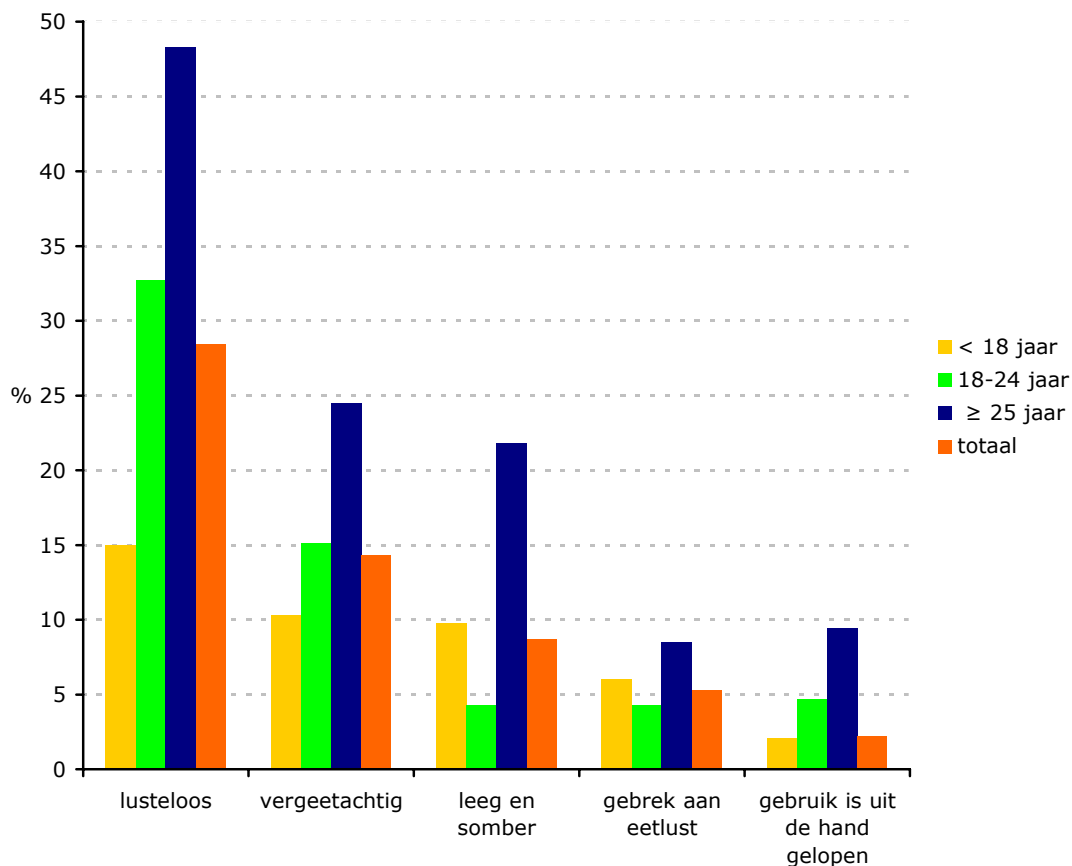
5.4.1 Fysieke en psychische problemen

Lusteloosheid (ruim 28%), vergeetachtigheid (14%) en gevoelens van somberheid (9%) worden door de deelnemers aan de internet-survey het meest genoemd. Daarbij zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen niet groot (Figuur 5.6).

Figuur 5.6. Fysieke en psychische problemen als gevolg van middelengebruik bij deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Uitgaande jongeren van 25 jaar of ouder geven vaker dan uitgaande jongeren onder de 25 jaar aan zich lusteloos te voelen, leeg en somber te zijn. Ook geven zij vaker aan dat het gebruik uit de hand is gelopen (Figuur 5.7).

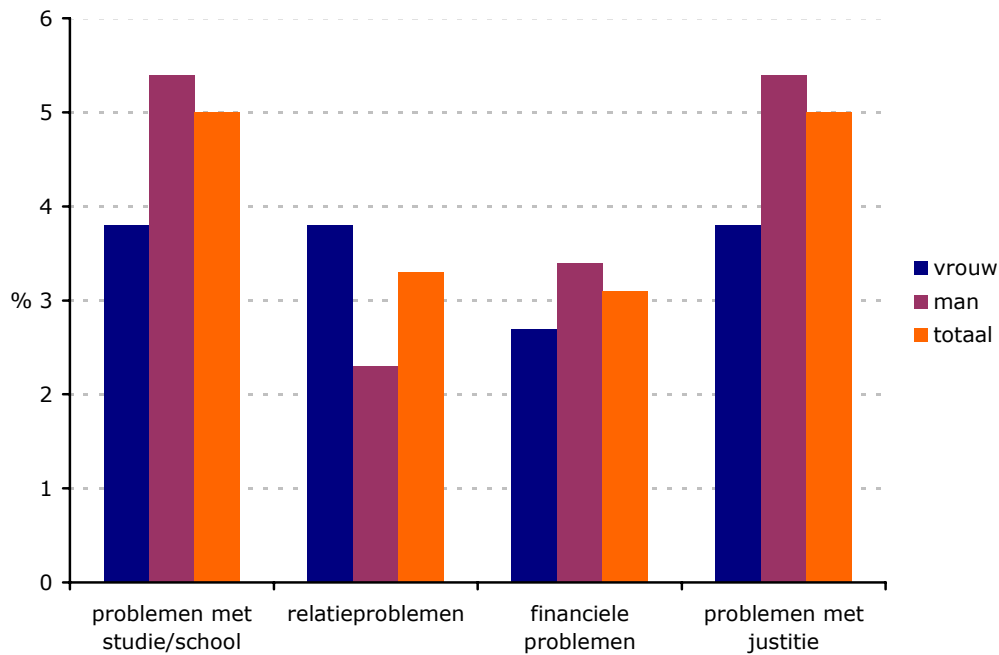

Figuur 5.7. Fysieke en psychische problemen als gevolg van middelengebruik bij deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd. Den Haag, 2008.

In tegenstelling tot de deelnemers aan de internet-survey noemen panelleden vaak verslavingsgedrag of excessief gebruik als negatieve verandering op lange termijn als gevolg van middelengebruik. Zowel bij de internet-survey als bij de panelleden gaat het daarbij om de oudere deelnemers (bij de survey 25 jaar of ouder, bij de panelleden ouder dan 35 jaar). Een van de aanbieders in het panel: "Mensen raken toch wel afhankelijk van middelen. Maar het frappante is dat je ze niet herkent. Mensen hebben toch een heel ander beeld van een verslaafde dan het in werkelijkheid is. Ze zien er uit zoals jij en ik. In mijn omgeving waren toch wel een aantal vrienden die teveel blowden. Iedere dag. Ze kregen ook ruzie over het gebruik. Ze blowden ook om maar te kunnen slapen. Als ze dan een avondje niet blowden werden ze chagrijnig. Het had ook op een gegeven moment invloed op hun dagelijks functioneren. Niet zozeer negatief, maar men had middelen nodig om te kunnen functioneren. Men ging steeds meer redenen verzinnen om te gebruiken". Na excessief gebruik wordt door de panelleden vergeetachtigheid en concentratieverlies het meest genoemd, met name na gebruik van cannabis en pillen: "Vergeetachtigheid. Blowen, pillen. Je loopt dan de keuken in en dan denk je, wat moet ik ook al weer doen. Gebeurt wel heel zelden hoor". Een ander panellid: "Vergeetachtig wordt je wel door veel blowen. Je concentratie is dan echt een stuk minder. Als mijn ouders op vakantie zijn gebeurt het wel dat er veel meer geblowd wordt, dat merk je gelijk op school. Het gaat allemaal een stuk trager. Je doet dan niets meer want je hebt nergens meer zin in".

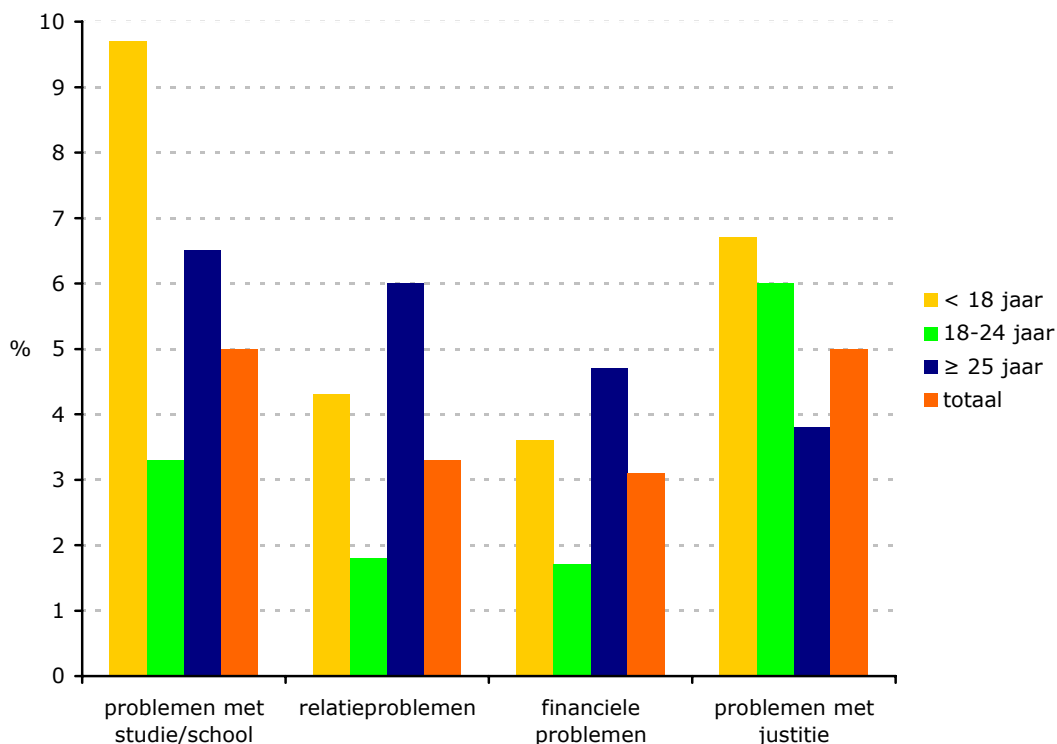
5.4.2 Sociale problemen

Tussen de 3 en 5% van de deelnemers aan de internet-survey ervaart problemen met justitie, financiële problemen, relatieproblemen of problemen met studie of school (Figuur 5.8). Mannen geven vaker dan vrouwen aan problemen met justitie te hebben (gehad) als gevolg van middelengebruik. Relatieproblemen worden iets vaker door vrouwen genoemd.

Figuur 5.8. Sociale problemen als gevolg van middelengebruik bij deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Het is niet verwonderlijk dat juist jongeren jonger dan 18 jaar aangeven meer problemen te hebben met school of studie als gevolg van middelengebruik (Figuur 5.9).

Figuur 5.9. Sociale problemen als gevolg van middelengebruik bij deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd geslacht. Den Haag, 2008.

Door de leden van het panel worden problemen met familie (en in mindere mate met vrienden) het meest genoemd. Desinteresse in familie maar ook een gebrek aan sociaal gedrag zorgen voor problemen met familie en relaties. Een van de oudere panelleden: "Ik zie om me heen dat door veel gebruik mensen geen interesse hebben in familie en ontwijkend gedrag vertonen. Ze geven niet meer thuis, nemen de telefoon niet meer op. Geen sociaal gedrag meer".

Ook noemen panelleden financiële problemen. "Vooral met coke zie je financiële problemen omdat het zo ontzettend duur is. Als je dat op een regelmatige basis wilt gebruiken dan kom je al snel in de geldproblemen". Voor een van de panelleden lijken financiële problemen het enige risico van gebruik te zijn: "Eigenlijk zie ik alleen maar risico's op het gebied van financiën. De cokegebruikers hebben altijd minder geld voor andere dingen omdat coke zo duur is. Ik ken eigenlijk niemand die verslaafd is of problemen heeft. Het gebruik beperkt zich tot het weekend en iedereen weet dat redelijk in de hand te houden".

5.5 Geweld en agressie tijdens het uitgaan

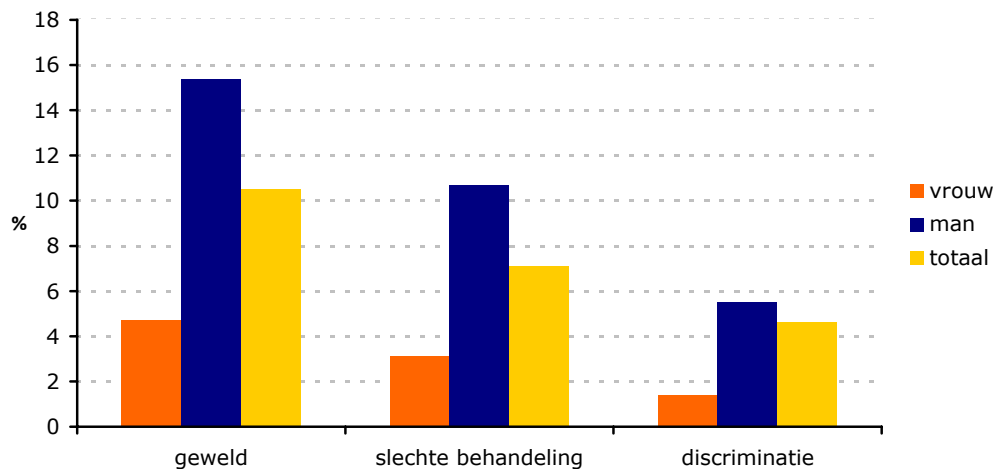
Onderzoek naar de relatie tussen alcohol, criminaliteit en overlast in Den Haag¹ suggereert dat een aanzienlijk deel van het geweld in de stad mogelijk geassocieerd is met alcoholgebruik in het uitgaansleven. Minstens 28% van de geweldsmisdrijven in Den Haag is alcohol gerelateerd. De meeste geweldsmisdrijven komen voor in stadsdelen met veel uitgaansgelegenheden, op uitgaanslocaties in het weekend en in de zomer. Uit

de Intraval studie blijkt dat ten minste 15% van het alcohol gerelateerde geweld in horecagelegenheden plaats vond, tegenover 6% van alle geweldsmisdrijven. Het was echter niet mogelijk om vast stellen of het geweld of vernielingen in stadsdelen met veel uitgaansgelegenheden daadwerkelijk wordt gepleegd door uitgaanspubliek. Evenmin was vast te stellen of het geweld altijd onder invloed van alcohol is gepleegd.

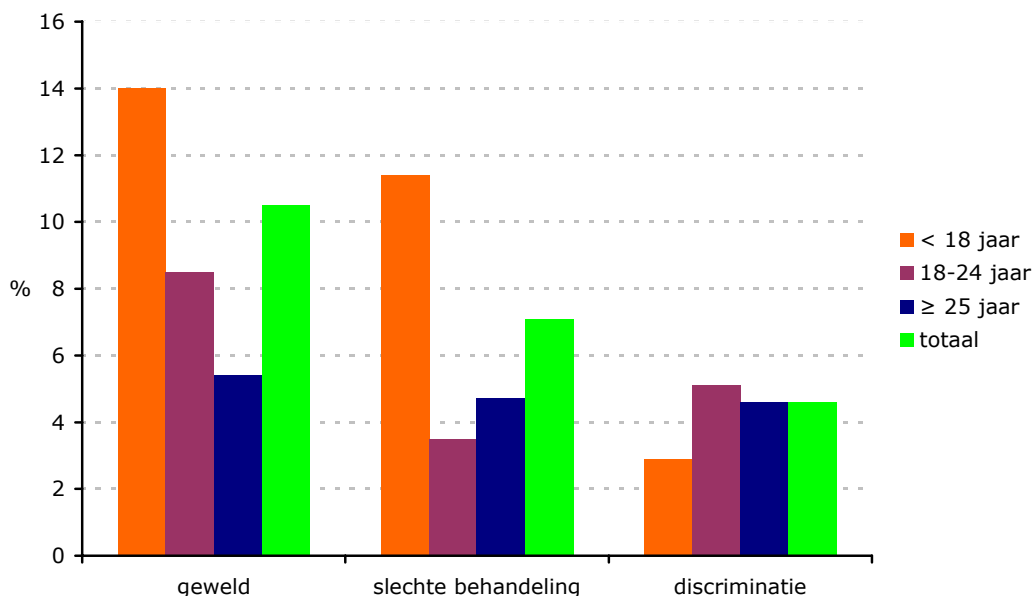
25% van de deelnemers aan de internet-survey geeft aan *de laatste 12 maanden* tijdens het uitgaan persoonlijk te maken hebben gehad met agressie of geweld zoals een vechtpartij. Meer dan 10% heeft de *afgelopen maand* persoonlijk te maken gehad met agressie of geweld tijdens het uitgaan (Figuur 5.10). Dit zijn vooral mannen: 15% van de mannen tegen 5% van de vrouwen).

16% geeft aan *de laatste 12 maanden* op onprettige wijze behandeld te zijn door personeel van uitgaansgelegenheden. 7% geeft aan de *afgelopen maand* op onprettige wijze behandeld te zijn door personeel van uitgaansgelegenheden. 11% van de mannen en 3% van de vrouwen heeft in de laatste maand een dergelijke ervaring gehad (Figuur 5.10).

8% is de *afgelopen 12 maanden* weleens gediscrimineerd in een uitgaansgelegenheid. Ook hier geven mannen aan vaker gediscrimineerd te zijn dan vrouwen. Voor *de afgelopen maand* geeft 6% van de mannen aan gediscrimineerd te zijn, tegen 1% van de vrouwen (Figuur 5.10). 11% van de uitgaande jongeren onder de 18 jaar geeft aan *de afgelopen maand* slecht te zijn behandeld (tegen 4% en 5% bij respectievelijk 18 tot en met 24 jarigen en 25 jaar en ouder) (Figuur 5.11). 14% van de uitgaande jongeren jonger dan 18 jaar geeft aan persoonlijk te maken te hebben gehad met agressie of geweld (tegen 9 en 5% bij respectievelijk 18 tot en met 24 jarigen en 25 jaar en ouder) (Figuur 5.11) .

Figuur 5.10. Geweld, slechte behandeling door personeel en discriminatie tijdens het uitgaan de afgelopen maand bij deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Figuur 5.11. Geweld, slechte behandeling door personeel en discriminatie tijdens het uitgaan de afgelopen maand bij deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd. Den Haag, 2008.

Panelleden is gevraagd naar geweld en agressie tijdens het uitgaan in het afgelopen jaar als gevolg van alcohol of druggebruik. De meeste panelleden geven aan agressie, geweld of vernielingen te hebben gezien of ervaren als gevolg van genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan. Dergelijk gedrag vindt vaak plaats als gevolg van alcoholgebruik, vaak in combinatie met cocaïne of speed. Andere middelen, zoals cannabis of XTC worden niet genoemd in relatie tot (het plegen van) agressie, geweld of vernielingen. Volgens een aantal panelleden hebben deze middelen eerder een tegengesteld effect. Ook melden panelleden voorbeelden van situaties waarin beschonken stappers door hun uitgaansvrienden gecorrigeerd worden. Opvallend is dat de sfeer in het Haagse uitgaansleven agressief wordt genoemd. Volgens de panelleden drinkt nagenoeg iedereen alcohol in het uitgaansleven. Dat verloopt meestal zonder problemen, maar enkele panelleden melden: "Door alcohol worden sommige mensen vervelend" en dat uit zich in "Achterlijk gedrag, rare opmerkingen" (soms van seksueel indringende aard), (verbale) agressie, vechtpartijen en vernielingen. Ook vermindert het beoordelingsvermogen bij overmatig gebruik van alcohol of andere genotmiddelen, wat, volgens een aantal panelleden, bij kan dragen aan zowel slachtoffer- als daderschap bij geweld of ongewenste intimiteiten en ook aan valpartijen en andere verwondingen. Een aantal panelleden gaat er van uit dat veel vechtpartijen komen door de combinatie van alcohol en cocaïne. Een panellid: "Ik ga ervan uit dat dat van de drank en coke komt. Als je in [bepaalde kroegen] zit dan weet je dat er veel gesnoven wordt door iedereen. En daar kom je elke avond wel een paar knokpartijtjes tegen. Niet zozeer binnen. Mensen worden er meestal gelijk uit gegooid, maar die zijn natuurlijk helemaal doorgesnoven. Maar niemand kijkt daar echt van op." Meerdere panelleden bespraken het gecombineerd gebruik van alcohol en speed (amfetamine).

Over het plegen van vernielingen wordt zelden verteld. Het gaat hier om een patroon van baldadigheid en risicogedrag. Dergelijke vernielingen zijn geen daad van agressie, maar eerder een kwestie van dronken loltrappen en adrenaline: "De rottigheid die we uithalen qua vernielingen zijn ook niet uit agressiviteit, maar meer uit lachen en lol maken. Dan kwam de politie achter je kont aan en dan moest je hard gaan rennen, dat was leuk want dan ga je van die adrenaline kicken en dat is kicken. 't Is echt onwijs lachen als je de politie op je hielen hebt zitten. Ik ben zelf wel eens flink achterna gezeten maar nog nooit opgepakt. Dat waren wel hele leuke nachten hoor! Het is wel een beetje opfokken onder elkaar. We gaan niet iets mollen als we alleen maar even ergens iets hebben gegeten, dat is meestal wel na een goede avond in de stad waar heel veel alcohol doorheen is gegaan."

Een ander probleem gerelateerd aan overmatig alcoholgebruik is het lastig vallen van andere uitgaande jongeren/jongvolwassenen door overmoedige drinkers. Dit overkomt meestal vrouwen. Een van de aanbieders in het panel: "Door alcohol zie je wel dat mensen lastig gevallen worden. Beetje opmerkingen naar meisjes of proberen iemand mee te krijgen. Je ziet wel dat vrouwen veel mondiger zijn geworden, gelukkig. Wij hebben in de zaak één regel: Vrouwen zijn heilig. Dat werkt goed en dat houden we ook zo."

Overmatig alcohol (of gecombineerd) gebruik kan er ook toe leiden dat men zichzelf in verkeerde situaties manoeuvreert: "Mensen die zo dronken worden dat ze geen idee hebben wat ze doen..... Ik heb meegemaakt dat meisjes met iemand mee naar huis gaan met wie ze eigenlijk niet naar huis willen gaan, maar daar door de verdoving van de alcohol heel onverschillig in werden. Ze waren niet out of zo, maar in ieder geval zo ver heen dat zij geen idee meer hadden wat zij aan het doen waren."

Een aantal panelleden vindt dat er een agressieve sfeer hangt in veel Haagse uitgaansgelegenheden. Zo klaagt een panellid: "De sfeer die er hangt. In Den Haag vind ik [...] extreem. ... Mensen zoeken ruzie door tegen je aan te lopen, en dan beginnen te schreeuwen, duwen." Vooral uitgaansgelegenheden die laat open zijn worden als onveilig ervaren: "Alles wat vroeg dicht gaat is nog wel een beetje veilig en alles wat later dicht gaat is een beetje groezelig. In het Haagse uitgaansleven hangt er altijd een beetje agressieve sfeer, dat ervaar ik in Utrecht heel anders. Den Haag heeft vaak niet een lekker sfeertje."

Alcohol wordt gezien als de belangrijkste oorzaak van uitgaansgeweld, maar ook wordt gewezen op het magere uitgaansaanbod in Den Haag, vooral als het later wordt. Een panellid: "We leven hier te dicht op elkaar. Er is niet genoeg keuze in uitgaan. Ik denk dat er meer plekken moeten zijn die later open zijn. Kroegjes gaan om half twee al dicht.... Daardoor krijg je ook problemen als iedereen in deze gelegenheden wordt gepropt."

5.6 Mate van bezorgdheid over eigen genotmiddelengebruik en hulpzoekgedrag

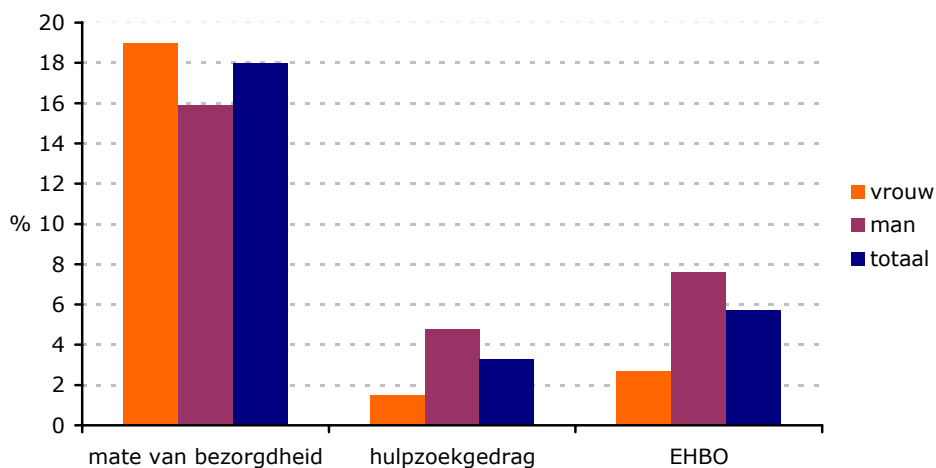
Respondenten van de internet-survey is gevraagd of ze zich zorgen maken over het gebruik, en ze ooit hulp hebben gezocht naar aanleiding van problemen als gevolg van dit gebruik. Van de uitgaande jongeren geeft 18% aan zich zorgen te maken. Wanneer aan deze groep gevraagd wordt naar het soort middel waarover men zich zorgen maakt wordt alcohol het meest genoemd (Tabel 5.1).

Tabel 5.1. Groep deelnemers aan de internet-survey die zich zorgen maakt over het eigen gebruik uitgesplitst naar genotmiddel waarover men zich zorgen maakt. Den Haag, 2008.

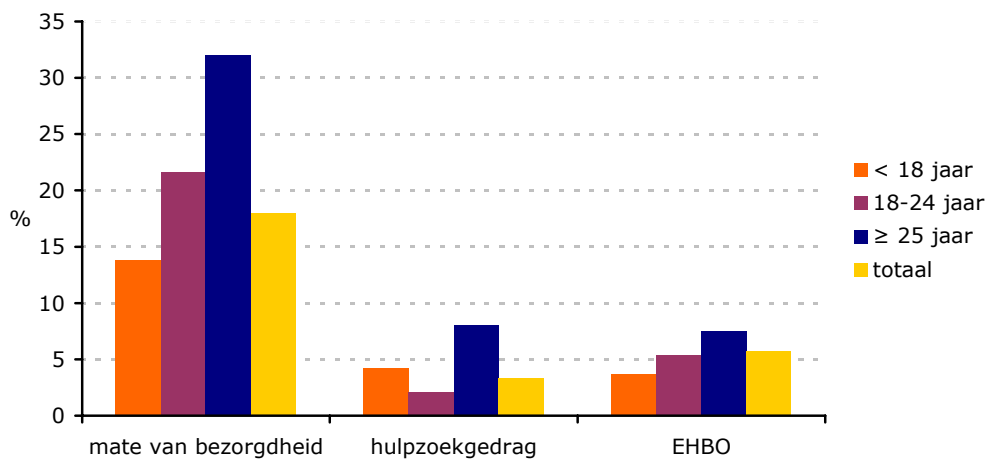
	%
Alcohol	70
Tabak	21
Hasj/wiet	18
Coke	11
XTC	10
Speed	7

Mannen en vrouwen verschillen hierbij niet veel (Figuur 15.12). Mannen geven vaker dan vrouwen aan zich zorgen te maken over het cannabisgebruik (mannen 35%, vrouwen 7%) Respondenten van 25 jaar en ouder maken zich meer zorgen dan jongeren (Figuur 5.13).

3% van de respondenten heeft het afgelopen jaar hulp gezocht naar aanleiding van het middelengebruik (Figuur 5.12 en 5.13). 6% heeft het afgelopen jaar de EHBO bezocht vanwege problemen met middelen gebruik. Er zijn daarbij geen verschillen tussen mannen en vrouwen en leeftijdsgroepen.

Figuur 5.12. Bezorgdheid over eigeengebruik van middelen, hulpzoekgedrag en bezoek aan de EHBO in het laatste jaar bij deelnemers aan de internet-survey naar geslacht. Den Haag, 2008.

Figuur 5.13. Bezorgdheid over gebruik, hulpzoekgedrag en bezoek aan de EHBO in het laatste jaar bij deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd. Den Haag, 2008.

Literatuur

1. Intern rapport Alcohol, Criminaliteit en Overlast in Den Haag, versie juni 2009, IntraVal, Groningen-Rotterdam.

6 Regulerende en escalerende factoren

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op regulerende en escalerende factoren in relatie tot risico's van alcohol- en/of druggebruik tijdens (voor en na) het uitgaan bij jongeren die uitgaan in Den Haag.

Er zijn verschillende factoren die het alcohol- en/of druggebruik van jongeren kunnen beïnvloeden, hetzij regulerend of escalerend.

Als uitgaansgelegenheden zich niet aan informele (huis)regels/normen houden, bijvoorbeeld door af te wijken van het legale aanbod van drugs of van de wettelijke openings- en sluitingstijden, zal dat eerder leiden tot risicovol alcohol- en/of druggebruik dan wanneer de uitgaansgelegenheid deze regels/normen wel handhaaft. Ook het houden van de zogenaamde *happy hours* en andere promotionele activiteiten zoals kortingsacties kunnen ervoor zorgen dat jongeren meer (alcohol) gebruiken dan zij normaal zouden doen. Daarnaast kan een veilige uitgaansgelegenheid (een gelegenheid met getraind personeel, goede beveiliging en goede ventilatie) het risicovol alcohol- en/of druggebruik terugdringen.

Jongeren zelf kunnen de risico's van alcoholgebruik of andere drugs ook beïnvloeden (zelfregulering). Ze kunnen het middelengebruik stimuleren door elkaar over te halen of aan te moedigen, maar ze kunnen (de negatieve gevolgen van) middelengebruik beperken of controleren door bijvoorbeeld tijdens het uitgaan regelmatig non-alcoholische dranken te nuttigen, regelmatig te rusten of van te voren met anderen afspraken te maken over het alcohol- en druggebruik. Het is hiervoor wel noodzakelijk dat de jongeren voldoende kennis hebben over de diverse genotmiddelen en de mogelijk negatieve gevolgen van (overmatig) gebruik. Voorlichting is hiervoor een geschikte methode.

Voldoende kennis zou ook moeten resulteren in dat minder (uitgaande) jongeren onder invloed van alcohol en/of andere drugs in de auto stappen of bij iemand in de auto stappen die niet nuchter is of drugs heeft gebruikt.

In de panelstudie en de internet-survey zijn diverse vragen gesteld om inzicht te krijgen in bovengenoemde factoren.

6.1 Aanbod legale drugs

Aan de aanbieders in de panelstudie is gevraagd welke legale drugs (alcohol, tabak, smart drinks etc.) worden verkocht in de uitgaansgelegenheid waar ze werken. Alle aanbieders geven aan dat er alcohol en tabak worden verkocht in de uitgaansgelegenheid waar ze werken. De alcoholische dranken die in de uitgaansgelegenheden worden verkocht variëren wel: zo heeft een zaak een wat breder assortiment op het gebied van likeuren en whisky's en heeft een andere zaak een cocktail- en een champagnebar.

6.2 Controle op druggebruik bij de ingang

Aan alle panelleden is gevraagd of er controle op druggebruik is aan de ingang van de gelegenheid waar ze uit gaan. Uit de panelstudie komt naar voren dat niet bij elke uitgaansgelegenheid bij de ingang wordt gecontroleerd op drugsbezit. De uitspraken van de panelleden laten zien dat bij uitgaansgelegenheden waar wel gecontroleerd wordt het toch relatief gemakkelijk is om drugs ongezien mee naar binnen te nemen. Ook op festivals en grote *party's* is het gemakkelijk omdat de controle daar vrij globaal is.

"... Het is vrij gemakkelijk om het naar binnen te nemen. Je moet alles uit je zakken halen en je tas wordt doorzocht. Als ze iets vinden nemen ze het in. Cannabis niet. Ik kan het altijd goed verbergen. Eigenlijk iedereen van ons netwerk".

"Op een groot festival is de controle heel algemeen. Ze kijken niet alles na. Dus het is gemakkelijk naar binnen te brengen".

"In Den Haag staat er bij een kroeg geen controle. Maar bij XXX wel, daar moet je alles uit je broekzakken halen. Als je naar XXX gaat moet je door een metaaldetector, je wordt niet gefouilleerd. Als je drugs bij je hebt gaat de detector niet af".

"Je wordt niet gecontroleerd bij de ingang. Bij XXX staan mensen voor de deur, maar je wordt niet gecontroleerd op drugs.

"Je wordt natuurlijk altijd gecontroleerd. Vaak houdt die controle niet echt veel in. Het zijn vaak de grote feesten waar externe bedrijven worden ingehuurd waar de controle echt veel strenger is."

Ook de vier aanbieders is gevraagd naar controle op drugsbezit aan de ingang van de uitgaansgelegenheid waar ze werken. Drie aanbieders geven aan dat er geen controle op drugsbezit is aan de ingang van de uitgaansgelegenheid waar ze werken. De vierde aanbieder geeft aan dat "Je wordt natuurlijk altijd gecontroleerd. Vaak houdt die controle niet echt veel in".

In geen van de uitgaansgelegenheden zijn er drugskluisjes aanwezig waar geconfisqueerde drugs in gaan. Eén van de aanbieders geeft aan dat als er bij controle op wapens er drugs worden gevonden, of als er gedeald wordt binnen de club, de politie erbij gehaald wordt.

6.3 Happy hour en andere promotionele activiteiten

Aan de vier aanbieders in de panelstudie is gevraagd naar *happy hours* en andere promotionele activiteiten in de uitgaansgelegenheden waar ze werken.

Geen van de uitgaansgelegenheden heeft een *happy hour*. Wel geeft de meerderheid van de aanbieders aan dat er (af en toe) aan promotionele activiteiten wordt gedaan, zoals het uitdelen van gratis champagne bij de deur, 'drie flesjes halen twee betalen' en het laten rondlopen van *shootergirls*.

De aanbieders is vervolgens gevraagd hoe bezoekers reageren op promotionele activiteiten. De *shootergirls* doen het goed want daardoor wordt er meer gedronken. Volgens twee andere aanbieders vinden bezoekers de promotionele activiteiten leuk, maar heeft het geen invloed op het reguliere alcoholgebruik:

"Ze vinden het wel leuk heb ik het idee. Op de avond zelf wordt het wel goed verkocht, maar het is niet zo dat ze dan de volgende keer dat drankje gaan drinken omdat ze dat zo lekker vonden... Als iets goedkoop is, en je hebt niet zoveel geld, bestel je het sneller want dan heb je meer voor minder. Ik denk niet dat ze er meer door gaan drinken, maar wel meer geld over houden voor een volgende avond bij ons".

"... Het heeft geen resultaten want meestal zijn het dranken die meestal toch al slecht lopen... .Bezoekers vinden het wel leuk als ze iets aangeboden krijgen, dat wel, maar ze gaan niet meer of anders drinken".

6.4 Maatregelen door clubs genomen om veiligheid te bevorderen

Er is aan de vier aanbieders in de panelstudie gevraagd welke maatregelen de clubs waarin ze werken hebben genomen om het vertier in het uitgaansleven aangenaam en veilig te maken. De veiligheid van de uitgaansgelegenheden verschilt sterk. Met één uitgaansgelegenheid is het wat betreft de veiligheid slecht gesteld. Het panellid: "De brandveiligheid is heel slecht en de EHBO doos is niet snel te vinden en bovendien

incompleet. Wel zijn alle medewerkers EHBO-gecertificeerd. Verder heeft de zaak wel een stukje ruimte waar je even kunt gaan zitten om te rusten”.

Een andere zaak heeft professionele beveiliging. Er is een EHBO-kist aanwezig, maar de beveiliging heeft geen EHBO-certificaat. Bij een gelegenheid lijkt alles perfect geregeld: “We hebben net volgens de strengste eisen de brandveiligheid op orde gebracht. We hebben goed personeel dat altijd aan het opletten is op agressie, druggebruik, en andere zaken waardoor de veiligheid in het geding kan komen. We werken met goed geschoolde beveiligers die zich als gastheer gedragen. De beveiliging is bij ons onderdeel van het team...” en “Qua klimaat voldoen we gewoon aan alle veiligheidseisen, dat moet ook wel want anders moet je club dicht. Er zijn altijd één of twee gecertificeerde EHBO’ers binnen. EHBD (Eerste Hulp bij Drugsincidenten) getraind zijn ze niet, maar dat soort incidenten hebben we eigenlijk ook niet”.

6.5 Overhalen en aanmoedigen genotmiddelen te gebruiken

In de panelstudie is gevraagd: is het in het afgelopen jaar wel eens voorgekomen in je intieme uitgaansnetwerk dat jullie je door elkaar laten overhalen om alcohol of andere drugs te gebruiken, terwijl de ander eigenlijk geen zin had/besloten had niet te gebruiken?

Het overhalen in het intieme netwerk gebeurt volgens de panelleden ongeveer even vaak wel als niet. Het overhalen gaat meestal over het drinken van alcohol en veel minder vaak over drugs:

“Ah joh, neem een biertje en daarna weer een biertje en nog een en nog een en nog..... Een cola bestellen kan echt niet hoor, ook als je dat wil, dan komt er toch een biertje”.

“Meestal alcohol. Ik heb geen zin vanavond, kom op ff een biertje doen. Dan ben je eigenlijk moe maar je gaat er toch op uit. Dan is het ook wel weer relaxed”.

“Er wordt wel gevraagd waarom dan niet? Mensen willen dan nog wel eens de leuke dingen van drugs erbij uit gaan leggen om de ander misschien van mening te laten veranderen”.

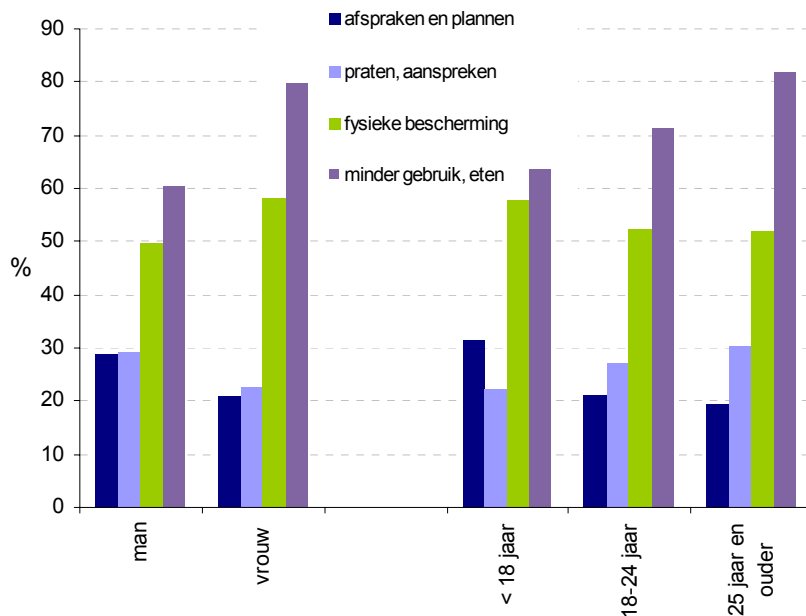
De aanbieders is in de panelstudie gevraagd of ze zien dat bezoekers elkaar aanmoedigen tot alcohol- of ander druggebruik. Twee aanbieders geven aan dit niet te zien in de zaak waar ze werken. De uitspraken van de andere twee aanbieders laten zien dat het wel gebeurt in de uitgaansgelegenheid waar zij werken en dat het aanmoedigen meestal het drinken van alcohol betreft.

“Met alcoholgebruik zeker. Als je niet mee kan drinken ben je wel een mietje. Je wilt natuurlijk niet voor elkaar onder doen. Als je misschien een keertje een watertje tussendoor wil doen staan ze je raar aan te kijken en dan geven ze je nog een biertje. Met druggebruik zie je dat wat minder. Je ziet niet dat iemand anders aandringt van hup gooi er nog eentje in. Je ziet dat mensen dit toch meer voor zichzelf moeten weten”.

“Bij drugs zie ik dat niet. Daar wordt niet gepusht om te gebruiken, dat moet ieder voor zich weten. Misschien onder vrienden dat als jij het niet doet, dat zij zich wat bezwaard voelen wanneer ze het wel doen, maar niet heel pusherig. Bij alcohol is dat toch wel een ander verhaal. Als je geen alcohol wilt drinken dan moet je dat toch wel even uitleggen”.

6.6 Toegepaste maatregelen in de afgelopen 12 maanden

In de internet-survey hebben uitgaande jongeren aangegeven welke maatregelen ze de afgelopen 12 maanden hebben genomen om eventuele negatieve gevolgen van alcohol en/of druggebruik en uitgaan in het algemeen (beschadiging van het gehoor) te voorkomen of te verminderen. De resultaten staan gepresenteerd in Figuur 6.1.

Figuur 6.1. Maatregelen genomen door deelnemers aan de internet-survey in de afgelopen 12 maanden (%) om eventuele negatieve gevolgen van alcohol en/of druggebruik en van uitgaan te voorkomen/te verminderen naar geslacht en naar leeftijd. Den Haag, 2008.

Minder gebruik en eten (eigen grenzen wat betreft alcohol- en druggebruik niet overschrijden, regelmatig drinken van non-alcoholische dranken en af en toe iets eten) is de meest genoemde maatregel (70%) om eventuele negatieve gevolgen van alcohol- en/of druggebruik te voorkomen of te verminderen. Vrouwen die uitgaan in Den Haag (80%) hebben deze maatregel vaker toegepast dan mannen (60%). Ook laat Figuur 6.1 zien dat hoe ouder de uitgaande jongeren, hoe vaker deze maatregel wordt toegepast. Fysieke bescherming (niet dicht bij speakers dansen/zitten, oordopjes dragen, minder luide plek opzoeken, gebruik *chill out* room en rusten afwisselen met dansen) is ook een populaire maatregel: 54% van de uitgaande jongeren geeft aan deze maatregel wel eens te hebben toegepast in de afgelopen 12 maanden.

De overige twee maatregelen gaan over het maken van afspraken en plannen (afspraken maken over het [gezamenlijk] kopen van drugs, afspraken maken waar en wanneer drugs wordt gebruikt, elkaar op de hoogte houden wat en hoeveel je gebruikt tijdens het uitgaan en samen het gebruik plannen, 25%) en het met elkaar praten over druggebruik en elkaar hierover aanspreken (met elkaar praten over de positieve en negatieve aspecten van drugs, over hoe problemen met gebruik te beperken, elkaar aanspreken op drank of drugsmisbruik, 26%). Deze twee maatregelen werden minder vaak toegepast.

6.7 Afspraken en regels met betrekking tot alcohol- en druggebruik in intieme netwerk

In de panelstudie is gevraagd welke afspraken/regels met betrekking tot alcohol- of druggebruik in het intieme netwerk gemaakt worden.

"Van elkaar weten wat je neemt" en "Elkaar checken en op de hoogte houden van gebruik en effecten tijdens uitgaan" werden door de panelleden het vaakst genoemd. Verder werden er relatief vaak afspraken gemaakt over de aanschaf van drugs (wie koopt van wie), vervoer en over 'elkaar niet in verlegenheid brengen'.

De meerderheid van de uitspraken van de panelleden gaf aan dat de afspraken/regels ook werken. Enkele uitspraken van panelleden:

"Regels werken. Het gevoel van de ongeschreven regels is meer een schatting. Je weet niet zeker wat er gebeurt als iemand harddrugs gaat gebruiken. Het behoud van de groep is er wel."

"Van elkaar weten wat je neemt, dat is regel nummer 1. Mocht er wat gebeuren dan weet je van elkaar wat er aan de hand is en dat je weet of je wel of niet het ziekenhuis moet bellen of de EHBO. En dat verklaarbaar is waarom iemand out gaat of fout gaat of wat dan ook".

"Elkaar niet in verlegenheid brengen ("respect") geldt wel, maar is wel de regel die het meest geschonden wordt. Als je dronken bent, wordt je wel makkelijker en breng je ook vaker iemand in verlegenheid. Dan hoor je achteraf dingen die je hebt gedaan en dan denk je; o jee...".

De vervolgvraag in de panelstudie was: "Wat doe je verder om de risico's van alcohol- of druggebruik te beperken?". Hier komt hetzelfde beeld uit naar voren als uit de internet-survey. 'Het regelmatig drinken van non-alcoholische dranken' en 'af en toe iets eten' wordt veruit het vaakst genoemd, gevolgd door 'rusten afwisselen met dansen' en 'het gebruik van de *chill out room*'.

6.7.1 Elkaar aanspreken

In de panelstudie is verder specifiek gevraagd naar het aanspreken van elkaar op het gebruik van alcohol- of ander druggebruik. De helft van de panelleden geeft aan dat dit gebeurt in hun intieme netwerk. Enkele uitspraken:

"Ja, je ziet wel dat vrienden elkaar aanspreken of ruzie staan te maken over gebruik van iemand uit hun kring over hoeveelheden alcohol of andere drugs. Vrienden onderling lossen dat wel op met elkaar, ze letten goed op elkaar".

"Op het moment zelf wel en dan een beetje lacherig. Zo van: hou je wel even in de gaten wat je aan het doen bent of zoiets van: 'Niet zoveel als vorige keer hoor!' Daar wordt wel oké op gereageerd, het wordt geaccepteerd."

Andere uitspraken laten zien dat het aanspreken van elkaar niet gebeurt:

"Als iemand helemaal uit zijn plaat is spreken we hem niet aan van je moet stoppen nu of je moet niet meer dat of dat doen. Want dat helpt toch niet. Eigenlijk blijven we er dan gewoon bij om te voorkomen dat ie weer naar die bar strompelt of weer drugs naar binnen gooit".

"Te lam zijn is al zo geaccepteerd dat daar al bijna niets meer van wordt gezegd. Er wordt meer om gelachen. Er wordt niet zo heel erg goed op elkaar gelet".

6.7.2 Praten over positieve en negatieve effecten

Ook is er in de panelstudie specifiek gevraagd naar het bespreken van de positieve en negatieve effecten van middelengebruik en over hoe je problemen met gebruik kunt beperken.

De meerderheid van de panelleden geeft aan dat er soms of regelmatig gesproken wordt over de positieve en negatieve effecten van alcohol en andere drugs en over hoe je problemen met gebruik kunt beperken. Uitspraken van panelleden duiden erop dat dit veelal gebeurt als er teveel wordt gebruikt of als het een keer is misgegaan:

“Als er teveel wordt gebruikt dan spreken we elkaar er wel op aan. Maar onze grens ligt natuurlijk heel erg hoog. Als ik zie dat een vriend ook door de week drugs gaat gebruiken dan spreek ik hem daar zeker wel op aan” en “Dat gebeurt vooral na avonden waar het goed mis is gegaan. En dan nog niet eens mis in de extreme zin, maar dat je met je kop boven de wc hebt gezeten of zo. Dan ga je het er wel over hebben. Of als je een weekje hebt gehad dat je met z'n allen heel veel hebt gedronken, dan spreek je ook samen af van nu even niet meer”.

Een ander panellid: “Dan zeg je bijvoorbeeld; dat is wel jouw laatste biertje. We gaan nu verder even geen narigheid meer gebruiken en ga maar even aan het water. Het wordt wel op een subtiele manier gezegd. Dit werkt ook. Zodra je boos gaat worden op iemand dan werkt dat averechts”.

6.8 Drugs Testservice Den Haag

Den Haag is deelnemer van het Drugs Informatie en Monitoring systeem (DIMS). Den Haag heeft een eigen Drugs Testservice waar consumenten van drugs hun drugs kunnen laten testen op werkzame stoffen en dosering. Dus uitgaande jongeren en jongvolwassenen die willen weten of de drugs die zij willen (gaan) gebruiken zuiver is, kunnen dit bij de Drugs Testservice laten testen. Dit is een zelf regulerende maatregel om de ongewenste gevolgen van druggebruik te beperken. Tijdens het Drugs Test spreekuur krijgen de jongeren ook voorlichting over de drugs die ze van plan zijn te gebruiken.

Tabel 6.1 laat het aantal aangeboden (en geteste) drugmonsters zien voor de jaren 2006-2009. Opvallend is het hoge aantal drugmonsters in 2009 in vergelijking met de jaren daarvoor. Dit is het gevolg van de crisis op de drugsmarkt eind 2008/ begin 2009 als gevolg van 1) de stagnatie van de aanlevering van grondstoffen vanuit China door de Olympische Spelen die daar in 2008 plaatsvonden en 2) de kleine winstmarge op XTC pillen in Nederland, waardoor de XTC (MDMA) die er was, naar het buitenland ging. Het was de gebruikers van XTC bekend dat de kwaliteit van de XTC pillen in Nederland daarom vaker te wensen over liet, waardoor gebruikers de pillen vaker lieten testen. De grote meerderheid van de aangeboden drugs bij de Drugs Testservice in de jaren 2006 t/m 2009 betrof dan ook MDMA op grote afstand gevolgd door cocaïne, speed en LSD. Tijdens de MDMA crisis in 2009 bevatten de meeste als MDMA verkochte tabletten mCPP en in de laatste maanden van 2009 voornamelijk mephedrone.

Het percentage drugmonsters dat wordt herkend door de Drugs Testservice in Den Haag en niet naar het laboratorium is doorgestuurd, is sinds 2006 elk jaar toegenomen (Tabel 6.1).

Tabel 6.1. Aantal monsters dat is aangeboden bij de Drugs Testservice in Den Haag in de jaren 2006-2009.

	2006	2007	2008	2009
Totaal aantal monsters	404	429	358	1046
Herkend* en niet doorgestuurd**	6	16	39	409
Herkend en wel doorgestuurd	30	33	9	2
Niet herkend en wel doorgestuurd	361	372	303	398
Niet herkend en niet doorgestuurd	7	8	7	237

* Herkenning gebeurt op basis van een landelijk herkenningssysteem, waarin o.a. gelet wordt op uiterlijke kenmerken als diameter, dikte, logo, kleur en vorm van het drugmonster. Ook tijd speelt hierbij een rol; pillen ouder dan 6 weken worden al niet meer herkend.

** Als het monster herkend is, krijgt de consument een (waarschijnlijke) uitslag over de samenstelling van het monster. De consument kan vervolgens, ongeacht of het monster herkend is, besluiten om het monster door te sturen naar het laboratorium om zeker te zijn van de daadwerkelijke inhoud van het monster.

In Tabel 6.2 staan de aangeboden monsters per maand weergegeven voor de jaren 2006-2009. Hieruit komt naar voren dat het aantal geteste drugmonsters in bijna alle maanden van het jaar hoger lag in 2009 in vergelijking met 2008, met veruit de grootste verschillen in de (zomer)maanden juni en juli. Dit zijn de maanden van of net voorafgaand aan het festivalseizoen.

Tabel 6.2. Aantal monsters dat is aangeboden bij de Drugs Testservice in Den Haag in de jaren 2006-2009 naar kalendermaand.

	2006	2007	2008	2009
Januari	41	32	25	25
Februari	43	36	18	51
Maart	37	37	27	68
April	28	30	18	93
Mei	32	35	25	90
Juni	41	30	36	134
Juli	54	37	33	162
Augustus	32	44	52	92
September	18	36	16	90
Oktober	30	32	35	108
November	25	44	34	76
December	23	36	39	57
Totaal	404	429	358	1046

6.9 Unity peer-educatie project

Het Unity project richt zich op jongeren in de leeftijd van ±16 tot 35 jaar die alcohol en/of andere drugs gebruiken, voornamelijk in het *dance*-circuit. Het Unity project is actief op allerlei evenementen en festivals door het land waar deze jongeren aanwezig zijn met als uitgangspunt schade als gevolg van alcohol- of ander druggebruik onder uitgaande jongeren te verminderen. De voorlichting wordt gegeven door jongeren die in het uitgaansleven zelf zijn geworven.

Uitgaande jongeren kunnen op een evenement of festival een bezoek brengen aan de Unity stand voor informatie over (de schadelijke gevolgen van) alcohol- en/of

druggebruik. Ook dit kan gezien worden als een zelf-regulerende maatregel om de ongewenste gevolgen van alcohol- en/of druggebruik te beperken.

Unity is een samenwerkingsverband tussen verschillende instellingen voor de Geestelijke Gezondheidszorg en verslavingszorg. Inmiddels zijn er zeven Unity regio's, waarvan Unity Den Haag er een is.

Tabel 6.3. Het aantal evenementen dat bezocht is door Unity Den Haag en het bereik (aantal personen) voor de jaren 2006-2009.

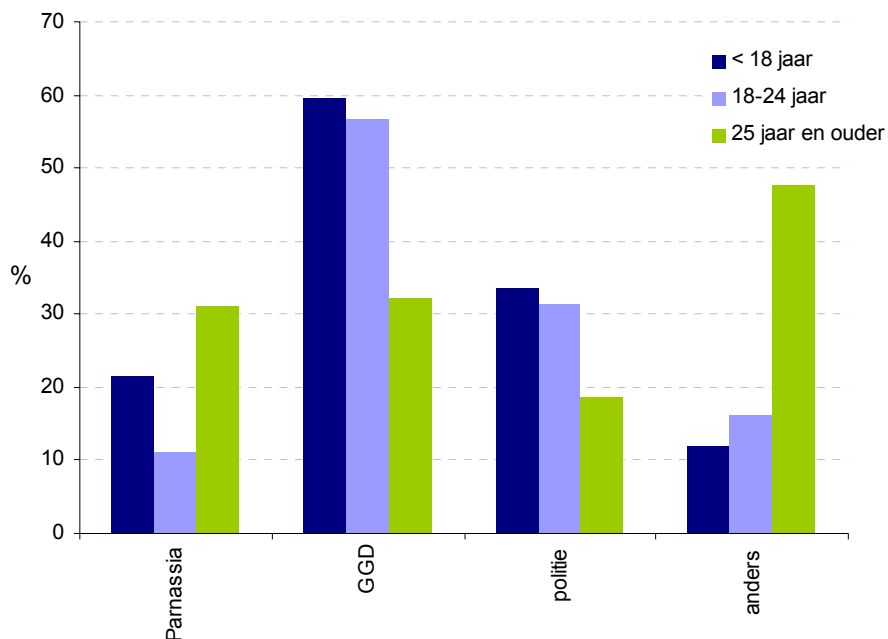
Jaar	Aantal evenementen	Bereik
2006	26	4363
2007	20	5870
2008	16	3785
2009	20	3686

Tabel 6.3 laat voor de jaren 2006-2009 zien op hoeveel evenementen Unity actief was en hoeveel bezoekers ze heeft bereikt. Het bereik in 2006 en 2007 is gebaseerd op de regio's Haaglanden, Leiden, Delft/Westland en Gouda, terwijl vanaf 2008 het bereik is gebaseerd op enkel de regio Haaglanden. Dit verklaart het (schijnbaar) lagere bereik in 2008 en 2009 in vergelijking met de jaren ervoor. De meeste bezoekers van de evenementen kwamen voor informatie over alcohol en/of drugs en voerden een quiz uit over alcohol en/of drugs. Sommige bezoekers van de Unity stand hadden naar aanleiding van de quiz nog een gesprek met een preventiemedewerker over alcohol en/of drug na afloop van de quiz. Ook werd er af en toe gevraagd of er bij de stand monsters getest konden worden.

6.10 Verkrijgen van informatie over alcohol en andere genotmiddelen

Om eventuele negatieve gevolgen van alcohol en/of druggebruik te kunnen voorkomen is voldoende kennis over de genotmiddelen en de mogelijk negatieve gevolgen van (overmatig) gebruik bij uitgaande jongeren noodzakelijk.

Van de uitgaande jongeren heeft 32% wel eens informatie over alcohol of andere genotmiddelen gekregen. Van hen kreeg 16% de informatie van de Parnassia Bavo Groep, 26% van de politie en 53% van de GGD. Vrouwelijke uitgaande jongeren en jongvolwassenen krijgen relatief vaak informatie van medewerkers van de Parnassia Bavo Groep en de mannen van de politie of de GGD.

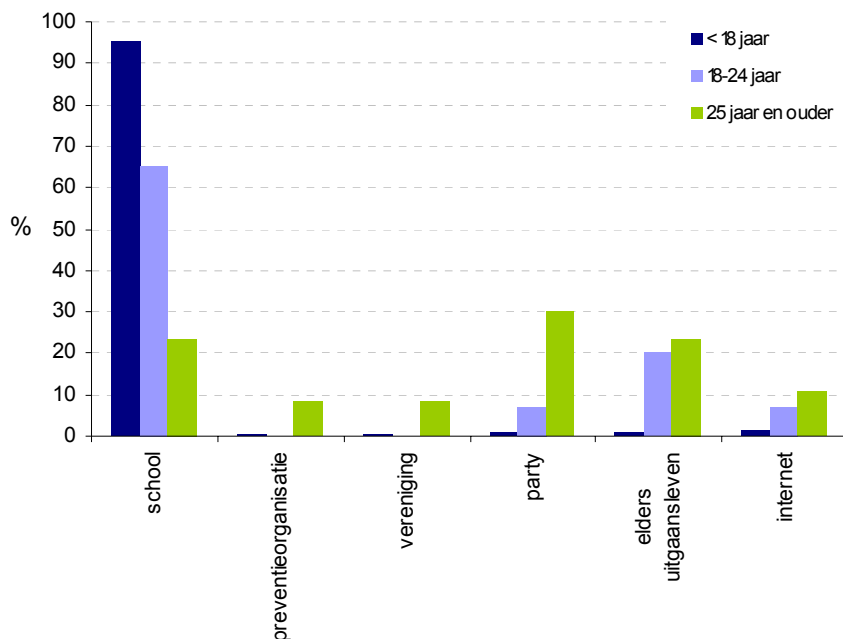

Figuur 6.2. Het verkrijgen van informatie over alcohol of andere genotmiddelen door deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd en (preventie)organisatie. Den Haag, 2008.

Figuur 6.2 toont het verkrijgen van informatie over alcohol of andere genotmiddelen naar leeftijd en (preventie)organisatie. In vergelijking met de uitgaande jongeren onder de 25 jaar, krijgen de jongeren van 25 jaar en ouder relatief (niet significant) vaker informatie van medewerkers van de Parnassia Bavo Groep of van medewerkers van een andere preventieorganisatie.

Van de uitgaande jongeren tot 18 jaar en die van 18-25 jaar krijgt bijna 60% informatie over alcohol en andere drugs van medewerkers van de GGD. Rond de 30% van hen krijgt de informatie van de politie.

Op de vraag 'Waar kreeg je de informatie?' antwoordde 70% van de ondervraagde uitgaande jongeren dat ze de informatie op school kregen. Begrijpelijk dat school een effectief medium is om informatie te verspreiden onder uitgaande jongeren onder de 18 jaar (Figuur 6.3). Daarnaast lijkt ook het uitgaansleven zelf een goede plaats om informatie te verschaffen: 9% van de jongeren gaf aan de informatie op een *party* te krijgen en 14% elders in het uitgaansleven. Figuur 6.3 laat zien dat vooral uitgaande jongeren van 18 jaar en ouder informatie over alcohol en andere drugs tijdens het uitgaan verkrijgen.

Figuur 6.3. Het verkrijgen van informatie over alcohol of andere genotmiddelen door deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd en naar locatie waar informatie wordt verkregen. Den Haag, 2008.

6.11 Verkeersdeelname en BOB-gedrag tijdens het uitgaan

Het is verboden een voertuig te besturen terwijl men onder invloed is van stoffen die de rijvaardigheid beïnvloeden, zoals alcohol en drugs.¹ Vooral het gelijktijdig gebruik van alcohol en drugs en van de combinatie van verschillende drugs leidt tot een sterke risicoverhoging om betrokken te raken bij een verkeersongeval en daarbij ernstig letsel op te lopen.^{2,3} In de internet-survey en in de panelstudie is dan ook gevraagd naar verkeersdeelname en BOB-gedrag tijdens het uitgaan.⁴

6.11.1 Verkeersdeelname

In de internet-survey en in de panelstudie is gevraagd naar de manier waarop de uitgaande jongeren zich in de afgelopen twaalf maanden tijdens het uitgaan verplaatsten. De jongeren konden een top drie aangegeven van de voor hen drie meest belangrijke vervoermiddelen tijdens het uitgaan.

Resultaten van de internet-survey laten zien dat de fiets veruit het meest populaire vervoermiddel tijdens het uitgaan is; 65% van de jongeren gaf aan zich tijdens het uitgaan met de fiets te verplaatsen. Ook werd vaak met het openbaar vervoer (49%) of lopend (42%) uitgegaan, maar beduidend minder vaak dan met de fiets.

22% van de jongeren laat zich wel eens met een taxi vervoeren, 20% neemt de auto en 13% laat zich brengen en halen. De brommer (9%) en de motor (2%) zijn de minst populaire vervoermiddelen om zich mee te verplaatsen tijdens het uitgaan.

Ditzelfde beeld komt naar voren uit de panelstudie: De fiets komt het vaakst voor in de top drie en dan ook in vrijwel alle gevallen als belangrijkste vervoermiddel. Na de fiets werden achtereenvolgens het openbaar vervoer en lopend het vaakst genoemd door de panelleden, beide meestal op de tweede en derde plaats van de top drie.

6.11.2 BOB-gedrag

Van de ondervraagde jongeren die in de internet-survey hebben aangegeven met de auto of met de motor te gaan stappen, geeft 92% aan dat er wordt gebobt als er met vrienden gestapt wordt. Ook de meerderheid van de panelleden zegt dat er in hun intieme netwerk gebobt wordt tijdens het uitgaan. De panelleden hebben ook aangegeven of de BOB zich aan de gemaakte afspraken houdt.

Het merendeel van de panelleden geeft aan dat de BOB zich aan de afspraken houdt. Uitspraken van verschillende panelleden:

"Degene die rijdt is altijd nuchter".

"We spreken van tevoren af dat degene die rijdt geen alcohol drinkt. Anders gaan we gewoon met de fiets".

"We hebben altijd één BOB, meestal dezelfde en die drinkt niet en gebruikt die nacht geen drugs. Daar zijn we heel streng in".

Uitspraken van de panelleden, die aangeven dat de BOB zich niet altijd aan zijn afspraken houdt, laten ondermeer zien dat de BOB dan misschien niet drinkt, maar wel drugs heeft gebruikt als hij in de auto stapt.

"Meestal is dezelfde de BOB. Die drinkt dan niet, maar slikt wel een pilletje...".

"Degene die met de auto gaat is standaard de BOB. Er worden geen afspraken over gemaakt. Hij/zij gaat met de auto en andere vragen dan of ze mee mogen rijden. De BOB rijdt wel onder invloed van cannabis. Niet onder invloed van alcohol of andere drugs",

"... Het kan ook niet gecontroleerd worden, drugs, dus het is makkelijk om te doen. Met alcohol wordt je één keer gepakt en krijg je 400 euro boete en daarna mag je een cursus erbovenop doen van 600 euro. Dat vinden de meeste het niet meer waard. Het is niet meer te trekken. Met coke kun je best nog prima rijden".

Verder geven twee aanbieders in de panelstudie aan dat in de uitgaansgelegenheden waar zij werken Rent-a-Bob steeds vaker de aandacht krijgt.

"We hebben nu ook contacten met Rent-a-BOB en die krijgen straks een stand op een feest van ons. Die rijden je auto naar huis en gooien een scootertje achter in je auto. Super relaxed en veel beter".

"Ik vraag me af in hoeverre de BOB altijd zuiver is. Rent-a-BOB hoor ik steeds vaker".

Literatuur

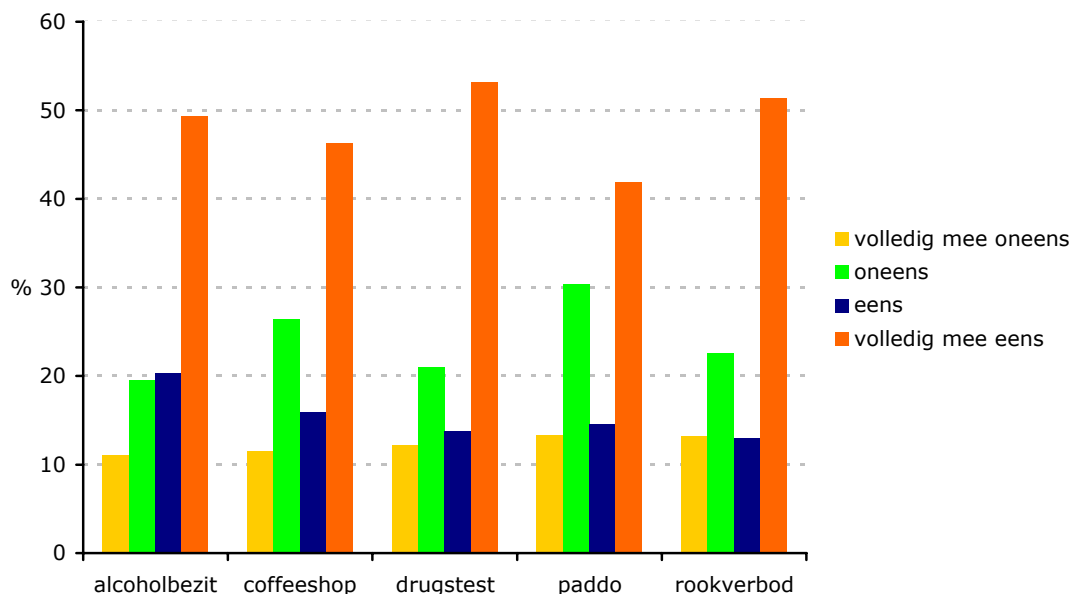
1. Rijksoverheid [Online]. 2010 (bezoekt op 12 jul 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verkeersveiligheid#ref-verkeerenwaterstaat>
2. Wetenschappelijke onderzoek verkeersveiligheid [Online]. 2009 (bezoekt op 12 jul 2010); Beschikbaar op URL: http://www.swov.nl/nl/research/kennisbank/inhoud/40_gedrag/05_alcohol/drugs_en_medicijnen.htm
3. Politie [Online]. 2007 (bezoekt op 12 jul 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.politie.nl/KLPD/PolitieABC/Criminaliteit/Drugs/Drugsinhetverkeer.asp>
4. Rijksoverheid [Online]. 2010 (bezoekt op 12 jul 2010); Beschikbaar op URL: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/wie-en-wat-is-bob.html>

7 Uitgaan, genotmiddelen en de actualiteit

Om inzicht te krijgen hoe uitgaande jongeren denken over een aantal actuele onderwerpen zijn in de internet-survey een aantal stellingen opgenomen. Uitgaande jongeren is gevraagd hun mening te geven over de volgende stellingen:

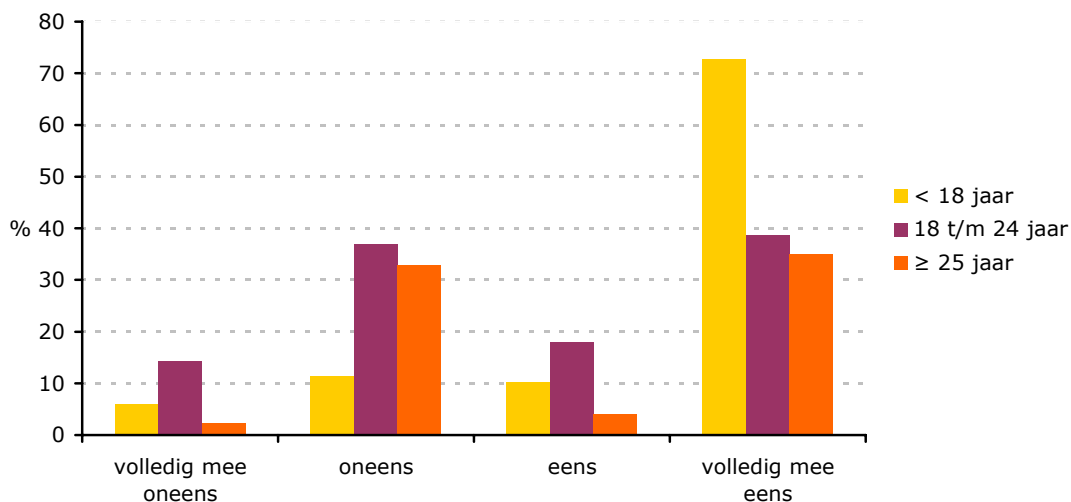
1. De invoering van het rookverbod in de horeca in 2008 is een goed idee.
2. Het verbieden van paddo's is een goed idee.
3. Het toestaan van drugs testen op feesten en festivals is een goed idee.
4. Het verbieden van coffeeshops in de buurt van scholen is een goed idee.
5. Het strafbaar stellen van alcoholbezit in openbare ruimtes onder de 16 jaar is een goed idee.

Het is opvallend dat uitgaande jongeren het in hoge mate eens zijn met deze stellingen. Vooral met het invoeren van het rookverbod en het toestaan van drugstests zijn veel uitgaande jongeren het eens (Figuur 7.1)

Figuur 7.1. Opinies over rookverbod in de horeca, verbod op paddo's, toestaan van drugstest tijdens feesten, sluiting coffeeshops bij scholen en een verbod op alcoholbezit onder de 16 jaar bij deelnemers aan de internet-survey. Den Haag, 2008.

Bij het rookverbod in de horeca geven vooral jongeren onder de 18 jaar aan dat ze het hiermee eens zijn (Figuur 7.2).

Figuur 7.2. *Opinie over rookverbod in de horeca van deelnemers aan de internet-survey naar leeftijd. Den Haag, 2008.*

De vier aanbieders in het panel zijn ook gevraagd naar hun mening over onderwerpen die momenteel spelen op het gebied van alcohol, drugs en uitgaan. De meningen over middelengebruik variëren van laconiek (“Niks, het gaat toch goed zo. Er gebeurt wel eens wat. Maar ik zie geen reden om het Haagse uitgaansleven aan te pakken op het gebied van alcohol en drugsgebruik”) tot strengere controle, meer en goede voorlichting op scholen en het legaliseren van drugs.

Men ziet jongeren onder de 16 drinken, en vraagt zich af waarom er niet strenger wordt gecontroleerd: “Ik vind het wel goed dat tegenwoordig mensen legitimatie moeten laten zien als ze een biertje willen kopen of een kroeg in willen. Dat is wel een goede zaak”. Anderen zijn fatalistischer: “Je kan er niks aan doen. Hooguit wat meer fouilleren. Of meer politie. Maar dat maakt toch niet uit. Ze hebben er hier in Den Haag toch allemaal schijt aan”.

Ook het invoeren van drugstesten wordt genoemd: “Er zou meer bekendheid aan het drugstesten gegeven mogen worden. Ik vind dit een heel goed initiatief. Maar mensen moeten wel weten dat het er is. Meer promotie”. Vooral het testen op feesten wordt genoemd. Toch ziet een panellid ook problemen bij het invoeren van de drugstest: “Moeilijk om populair te maken omdat jongeren niet graag kenbaar maken dat ze drugs gebruiken”.

De panelleden zijn vrij duidelijk in hun stellingname, maar verwachten dat ook van de overheid: [op de vraag wat men zou doen wanneer men het in Den Haag voor het zeggen zou hebben] “Ik denk dat ik in ieder geval een duidelijk stellingname in zou nemen, omdat dat gedogen tot onduidelijkheid leidt. Ik zou zeggen gedogen of verbieden”. Daarbij vindt de een dat legaliseren de meest duidelijke keuze is: “En drugs legaal maken. Dan kun je het reguleren. Iedereen gebruikt het toch al”, en “Coffeeshops moeten ook van gedoog naar legalisatie. Legaliseer de achterdeur. Doe er niet zo moeilijk over, dan wordt het stiekem gedaan en dan krijg je zo’n Amerikaanse situatie waar jongeren niet onder de 21 mogen drinken en alle jongeren onder de 21 dood neervallen van de alcoholvergiftiging”. Een ander panellid denkt daar anders over: “Ik zou meer stillen inzetten gericht op drugsdealers. De politie moet zich meer onder de

mensen begeven. Ze moeten de drugs tegenhouden en alcohol op straat verbieden. Dat is nu ook wel zo, maar de controle erop is erg slecht. Je komt nu wel vaak van die vervelende groepen tegen die met alcohol op straat staan en nergens naar binnen mogen”.

Samenvattend zien we dat uitgaande jongeren een voorkeur hebben voor drugtesten en een het invoeren van een rookverbod. Aanbieders verwachten vooral meer duidelijkheid, en zien zowel in gedogen als in legaliseren mogelijkheden. Het bestuur moet zich volgens aanbieders vooral richten op meer veiligheid door testen en een goede voorlichting onder jongeren.

8 Discussie, conclusies en aanbevelingen

Het doel van het Haags Uitgaansonderzoek was om inzicht te krijgen in het genotmiddelengebruik (alcohol- en druggebruik) van jongeren en jongvolwassenen die uitgaan in Den Haag. Belangrijke kenmerken van dit onderzoek waren dat 1) er voor het werven van deelnemers gebruik is gemaakt van Respons Driven Sampling (RDS), momenteel de meest geavanceerde methode van steekproeftrekking voor verborgen populaties, dat 2) de survey via het internet is afgenomen, en dat 3) er aandacht is gegeven aan regulerende en escalerende factoren in relatie tot genotmiddelengebruik tijdens het uitgaan.

Methode

In het vorige Haags Uitgaansonderzoek (2003)¹ zijn de deelnemers voor het survey-onderzoek doelgericht geworven door uitgaande jongeren en jongvolwassenen 'op locatie' te benaderen, dat wil zeggen op de uitgaanslocaties zelf. Een nadeel hiervan is dat het aantal vragen dat gesteld kan worden beperkt was; dieper gaande vragen waar tijd en rust voor nodig zijn om te beantwoorden, konden niet worden gesteld. Bij de RDS methode die in dit uitgaansonderzoek is gebruikt, vond de werving van deelnemers via (de andere) deelnemers plaats. Deelnemers aan de internet-survey nodigden vrienden of kennissen uit ook mee te doen aan het onderzoek, waardoor ketens van aan elkaar gerelateerde deelnemers ontstonden. Daarnaast maakte het internet het in het huidige onderzoek mogelijk de vragen in een rustige setting te beantwoorden en konden er beduidend meer vragen worden gesteld dan in 2003. Het verschil in gebruikte onderzoeksmethoden in de huidige uitgaansstudie en die uitgevoerd in 2003 kan ertoe geleid hebben dat de onderzoekspopulatie anders van samenstelling is dan de onderzoekspopulatie in 2003, hetgeen de resultaten kan beïnvloeden.

Er zijn inderdaad een aantal belangrijke verschillen tussen de onderzoekspopulatie van het huidige uitgaansonderzoek en die van 2003. In vergelijking met het vorige onderzoek in 2003 hebben aan de internet-survey meer jongeren meegedaan (84% jonger dan 25 jaar tegenover 69% in 2003) meer vrouwen.¹ Over het algemeen gebruiken (en combineren) mannen vaker alcohol en/of drugs dan vrouwen en neemt het genotmiddelengebruik toe met de leeftijd (zie ook dit uitgaansonderzoek). Een ander belangrijk verschil tussen de onderzoekspopulaties is de frequentie van uitgaan. In de internet-survey ging 40% ten minste één keer per week uit en in 2003 gaf 52% van de deelnemers aan in de afgelopen week minstens één keer te zijn uitgegaan. Een ruime meerderheid van de deelnemers aan de survey in 2003 waren bezoekers van danceparty's (16%) en buitenfestivals (54%),¹ uitgaansgelegenheden waar in de regel meer gebruikt wordt dan in cafés, bardancings en clubs. Deelnemers aan het huidige onderzoek gaan in meerderheid naar café/bar (54%) of club (60%). In de vergelijking van de resultaten met de voorgaande survey in 2003 zal het genotmiddelengebruik in de periode 2008-2009 naar verwachting dan ook lager uitkomen.

Het panel in dit uitgaansonderzoek bestaat grotendeels uit nieuwe leden: zestien van de 20 panelleden in dit uitgaansonderzoek zijn nieuw geworven. Net als in het vorige Haags Uitgaansonderzoek, zijn de 20 panelleden gespreid geworven om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van het Haagse uitgaansleven. Vier van de panelleden zijn professionals/aanbieders die beroepsmatig met het uitgaansleven van doen hebben, de overige 16 zijn uitgaande jongeren en jongvolwassenen. In de vorige uitgaansstudie was ruim 60% van de panelleden (12 van de 19) aanbieder of professional. Verder was 30% jonger dan 25 jaar tegenover 50% van de huidige panelleden. Deze verschillen moeten

worden meegenomen bij het vergelijken van de resultaten van de huidige panelstudie met die van 2003.

Uitgaan in Den Haag

Ongeveer 40% gaat één keer per week of vaker uit. Net als in 2003 (98%), gaan de meesten uit met vrienden, kennissen en/of de partner (96%). Het uitgaansnetwerk van de uitgaande jongeren en jongvolwassenen bestaat gemiddeld uit 12 personen wat overeenkomt met het aantal dat door de panelleden is genoemd. Bijna de helft van de deelnemers aan de internet-survey gaf vrijdag en zaterdag aan als de dagen waarop meestal wordt uitgegaan. Er wordt vooral uitgegaan in clubs, café's of bars en bardancings. De helft van de uitgaande jongeren en jongvolwassenen noemde *dance* als de muziek waar ze het liefst naar luisteren tijdens het uitgaan. Hiermee is *dance* het meest populair, gevolgd door popmuziek (17%) en rock (9%). Dit is in zekere mate vergelijkbaar met de muziekvoorkeur in 2003: *dance*/house/techno was toen voor 39% van de uitgaande jongeren de populairste muzieksoort, gevolgd door pop/rock (24%). De deelnemers aan de internet-survey waardeerden Den Haag als uitgaansstad met een rapportcijfer 6,4. Vergeleken met 2003 (rapportcijfer 6,5 gegeven door panelleden) is de waardering van Den Haag als uitgaansstad dus ongeveer gelijk gebleven. Wel zijn de waarderingcijfers in 2003 verzameld tijdens de zomermaanden; een periode waarin over het algemeen in het uitgaansleven meer te doen is, terwijl de waarderingcijfers in 2008-2009 hoofdzakelijk in de wintermaanden zijn verzameld.¹ Dit suggereert dat de waardering van Den Haag als uitgaansstad mogelijk iets is toegenomen. De panelleden spraken ook hun waardering uit over Den Haag als uitgaansstad: Den Haag biedt een gezellige, knusse en vertrouwde uitgaansomgeving en is ook relatief veilig. De kritiek die genoemd wordt is dat het uitgaansaanbod te mager is voor een grote stad. Hierdoor gaan veel panelleden ook regelmatig buiten Den Haag uit. Van de deelnemers aan de internet-survey gaf 82% aan ook wel eens buiten Den Haag uit te gaan; de meerderheid doet dat minder dan 1x per maand (38%) of 1 tot 3x per maand (38%). Amsterdam is daarbij de meest populaire uitgaanslocatie. In 2003 was 34% van de deelnemers aan de survey in de voorafgaande maand ook buiten Den Haag uitgegaan.¹ Het is wellicht zinvol om in gesprek te gaan met de uitgaande jongeren in Den Haag om te inventariseren wat er gedaan zou moeten worden om het uitgaansleven in Den Haag (nog) aantrekkelijker te maken.

Genotmiddelengebruik

De resultaten van de internet-survey laten zien dat alcohol, net zoals in de vorige Haagse uitgaansonderzoeken,^{1,2,3,4} nog steeds het populairste genotmiddel is onder uitgaande jongeren in Den Haag (2008-2009: 82%; 2003: 93%). Het percentage uitgaande jongeren (82%) dat aangaf wel eens alcohol te drinken komt overeen met een peiling van het CBS in 2008 onder personen van 12 jaar en ouder, waarin 81% aangeeft wel eens alcohol te drinken.⁵ Verder heeft de toename van alcoholgebruik onder vrouwen die tijdens de vorige uitgaansonderzoeken zichtbaar werd doorgezet: was het alcoholgebruik onder vrouwen in 2003 nog even hoog als onder mannen⁴; in het huidige onderzoek is het alcoholgebruik onder vrouwen (niet beduidend) hoger dan onder mannen.

De uitkomst die in het bijzonder aandacht vraagt is dat bij zo'n driekwart van de vrouwen en eveneens driekwart van de mannen in de voorafgaande twee weken sprake was van zwaar alcoholgebruik (4 glazen alcohol of meer voor vrouwen en 6 glazen alcohol of meer voor mannen op een (uitgaans)avond in de afgelopen twee weken). Deze prevalenties liggen een stuk hoger dan die van de algemene bevolking van 12 jaar en ouder (mannen: 17% en vrouwen 4%) en van personen van 15 tot 25 jaar (19%) in 2008, waarbij zwaar alcoholgebruik was gedefinieerd als minstens één keer in de week zes of meer glazen alcohol op één dag.⁶ Het zware alcoholgebruik in de uitgaansstudie is

meer in lijn met de bevinding dat 68% van de scholieren van het voortgezet onderwijs in de afgelopen maand minstens eenmaal 5 glazen alcohol of meer bij één gelegenheid heeft gedronken.⁷

Hoewel het goed indenkbaar is dat scholieren en andere jongeren die wel eens uitgaan op een uitgaansavond al snel 4 tot 6 glazen alcohol drinken, is het zorgwekkend dat dit op grote schaal gebeurt. Het (overmatige) alcoholgebruik onder jongeren en jongvolwassenen verdient dan ook (blijvende) aandacht, zeker gezien de schadelijke gezondheidsrisico's die overmatig alcoholgebruik met zich meebrengt. Bovendien leidt overmatig alcoholgebruik tot agressie en geweld en tot het lastigvallen van andere uitgaande jongeren, wat ook door de panelleden is gerapporteerd.

In overeenstemming met landelijke resultaten⁸ en resultaten van het uitgaansonderzoek 2003¹, waren na alcohol (en roken), achtereenvolgens hasj/wiet, XTC en cocaïne de meest populaire genotmiddelen. Wel geven de huidige resultaten een ander beeld ten aanzien van de mate van gebruik. In het uitgaansonderzoek van 2003 gebruikte 37% van de uitgaande jongeren hasj/wiet, 17% XTC en 10% cocaïne in de afgelopen maand,^{1,4} terwijl in het huidige uitgaansonderzoek respectievelijk 12%, 4% en 3% van de uitgaande jongeren deze genotmiddelen in de afgelopen maand gebruikte. Bovendien gaf in 2003 38% van de ondervraagde jongeren aan nog nooit hasj/wiet, XTC en/of cocaïne te hebben gebruikt¹ tegenover 66% in het huidige uitgaansonderzoek. Dit suggereert dat het gebruik van deze genotmiddelen onder uitgaande jongeren in de afgelopen jaren in Den Haag is afgenomen. Landelijke cijfers laten echter geen (vergelijkbare) afname zien in het gebruik van deze genotmiddelen door uitgaande jongeren en jongvolwassenen in de afgelopen jaren.^{8,9} Dit geldt evenmin voor de panelstudie die in 2006-2007 in Den Haag onder uitgaande jongeren heeft plaatsgevonden.¹⁰ Het is aannemelijk dat het verschil in genotmiddelengebruik het gevolg is van het eerder besproken verschil in onderzoekspopulatie. Dit wordt gedeeltelijk ondersteund door het feit dat het druggebruik in deze uitgaansstudie een middenpositie inneemt ten opzichte van andere studies naar genotmiddelengebruik: het gebruik was hoger dan dat van de algemene bevolking van 15-64 jaar,⁹ maar lager dan onder bezoekers van clubs en parties in 2009¹¹ (Tabel 8.1).

Tabel 8.1. Het actueel gebruik (% in de laatste maand) van alcohol, hasj/wiet, XTC, cocaïne en speed onder de algemene bevolking, deelnemers aan de internet-survey HUU 2008-2009, HUU 2003 en bezoekers van clubs en parties (Feestmeter 2009).

	Alcohol	Hasj/wiet	XTC	Cocaïne	Speed
Algemene bevolking 15-64 NDM 2009 (Bron: NPO IVO 2005)	78	3,3	0,4	0,3	0,2
Haags Uitgaansonderzoek 2008/2009	73	12	3,9	3	2,4
Haags Uitgaansonderzoek 'Uit (je dak) in Den Haag' 2003	88	37	17	10	-
Feestmeter Club	92,0	23,7	8,5	4,8	3,4
(2009) party	90,5	30,3	23,5	11,8	7,3

Het is essentieel om het genotmiddelengebruik van uitgaande jongeren in Den Haag te blijven volgen om te zien hoe deze trend zich verder ontwikkelt.

Genotmiddelengebruik naar muzieksoort en naar uitgaansgelegenheid

Het genotmiddelengebruik onder de deelnemers aan de internet-survey verschilde wel tussen fans van dance, pop of urban, maar het was geen belangrijk verschil. Wel werden dezelfde soort verschillen in het gebruik van alcohol, hasj/wiet en cocaïne tussen de verschillende muzikfans in het uitgaansonderzoek in 2003 waargenomen.¹

Ook zijn er geen belangrijke verschillen in druggebruik tussen bezoekers van café's, bars en clubs. Wel kwam naar voren dat er meer XTC en speed gebruikt wordt naarmate er vaker en/of meer gedanst kan worden in een uitgaansgelegenheid.

Gecombineerd gebruik

Als gevolg van minder middelengebruik in dit uitgaansonderzoek is ook het gecombineerde middelengebruik in het huidige uitgaansonderzoek naar alle waarschijnlijkheid lager dan in 2003. Exacte cijfers over gecombineerd middelengebruik in 2003 ontbreken. Wel komt de populariteit van de verschillende combinaties van genotmiddelen in dit uitgaansonderzoek, met alcohol en hasj/wiet als meest voorkomende combinatie, overeen met landelijke bevindingen.⁸

Veranderingen en nieuwe ontwikkelingen in alcohol- en druggebruik

Ongeveer een kwart van de panelleden heeft aangegeven geen veranderingen in het alcohol- en druggebruik in het uitgaansleven te hebben waargenomen het afgelopen jaar.

Uit uitspraken van de overige panelleden blijkt dat de populariteit van alcohol onverminderd hoog is. Ongeveer de helft van de panelleden zag afname in het gebruik van hasj/wiet en de andere helft juist een stijging in gebruik. Hetzelfde geldt voor het gebruik van XTC. De meeste panelleden namen wel een toename in het gebruik van cocaïne en speed waar in het afgelopen jaar.

Een ruime meerderheid van de panelleden heeft in het afgelopen jaar geen nieuwe middelen waargenomen in het Haagse uitgaanscircuit of daarbuiten. De nieuwe middelen die een aantal panelleden is tegengekomen zijn poppers, ketamine, ethylone, DMT, 2-CT7, MDMA capsules, waarvan alleen ketamine door twee verschillende panelleden is genoemd.

Zorgen maken over eigen middelengebruik

Opvallend is dat het genotmiddelengebruik in het huidige onderzoek lager is ten opzichte van het gebruik in 2003, maar dat de uitgaande jongeren zich in dit huidige uitgaansonderzoek wel vaker zorgen maken over hun genotmiddelengebruik: 18% gaf aan zich het afgelopen jaar regelmatig zorgen te hebben gemaakt, waarvan driekwart over het eigen alcoholgebruik, tegenover 5% in 2003.¹ Mogelijk zijn jongeren zich vandaag de dag meer bewust van de negatieve gevolgen van middelengebruik. Dit zou erop kunnen duiden dat de preventie-activiteiten, met meer aandacht voor de risico's van overmatig alcoholgebruik, haar vruchten afwerpt.

Zelfregulerende maatregelen

Een groter bewustzijn van de negatieve gevolgen van middelengebruik spreekt wellicht ook uit het feit dat een ruime meerderheid (76%) van de deelnemers aan de internet-survey in het afgelopen jaar één of meerdere maatregelen heeft genomen om de negatieve gevolgen van alcohol- en/of druggebruik te voorkomen of te verminderen. De meest gebruikte maatregel was minder gebruik en eten, dat wil zeggen eigen grenzen van middelengebruik niet overschrijden, af en toe iets eten en tussendoor non-

alcoholische drankjes drinken (70%). Fysieke bescherming, waaronder niet te dicht bij de speakers dansen/zitten en rusten afwisselen met dansen was ook een populaire maatregel (54%), deels ook om negatieve gevolgen van uitgaan (nl. gehoorschade) te voorkomen. Ook in de panelstudie werd 'het regelmatig nuttigen van non-alcoholische dranken' en 'af en toe iets eten' het vaakst genoemd. Daarnaast kwam uit de panelstudie naar voren dat uitgaande jongeren ook afspraken maken met degenen met wie ze uitgaan over het genotmiddelengebruik. De meest genoemde afspraken waren: 'weten van elkaar wat je neemt' en 'elkaar checken en op de hoogte houden van gebruik en effecten tijdens het uitgaan'.

Negatieve gevolgen middelengebruik

Ondanks het feit dat uitgaande jongeren deze zelf-regulerende maatregelen nemen, blijven de negatieve gevolgen van alcohol- en/of druggebruik een punt van aandacht. Fysieke ongemakken als buikpijn, hoofdpijn en dergelijke worden door deelnemers aan de internet-survey het meest genoemd (62%) als *acute* negatieve gevolgen van middelengebruik tijdens het uitgaan. Ook de panelleden noemen fysieke ongemakken het vaakst. Het sec aangeschoten zijn is niet genoemd als één van de negatieve gevolgen.

Wat betreft fysieke en psychische problemen *op de lange termijn* worden lusteloosheid (28%), vergeetachtigheid (14%) en een leeg en somber gevoel (9%) het vaakst genoemd. De panelleden noemen daarentegen vaak verslavingsgedrag en excessief gebruik als negatieve gevolgen op de lange termijn. Dit kan deels verklaard worden door het feit dat deelnemers aan de panelstudie gemiddeld ouder zijn en vaker man dan deelnemers aan de internet-survey.

Problemen met studie/school en met justitie werden door deelnemers aan de internet-survey het vaakst genoemd als sociale problemen als gevolg van middelengebruik. Ook financiële problemen en relatieproblemen kwamen voor, hetzij iets minder vaak. Financiële problemen en relatieproblemen (vooral met familie) werden door leden van het panel het vaakst genoemd.

Het blijkt dat het voornamelijk jongeren onder de 18 jaar zijn die sociale problemen (problemen met studie/school en met justitie) hebben. Jongeren van 25 jaar en ouder geven vaak aan psychische problemen te hebben (lusteloosheid, vergeetachtigheid en somberheid) als gevolg van alcohol- en/of druggebruik. Het is aan te bevelen om de komende jaren deze groepen gericht laagdrempelige hulp te bieden bij het oplossen van deze problemen. Daarnaast is het zinvol om in voorlichting extra aandacht te (blijven) geven aan de negatieve ervaringen op vooral de *lange termijn* als gevolg van alcohol- en/of druggebruik. Jongeren staan namelijk vaak niet stil bij problemen als gevolg van genotmiddelengebruik die zich pas op de langere termijn manifesteren.

Positieve gevolgen middelengebruik

Het is begrijpelijk dat consumenten het genotmiddelengebruik eerder associëren met de acute positieve gevolgen van gebruik, zoals gevoelens van energie, euforie (genoemd door 69% van de deelnemers aan de internet-survey) en gevoelens van geluk en intimiteit (35%). Bijna 60% gaf aan op de lange termijn socialer te zijn geworden door het middelengebruik. Het is mogelijk dat de jongeren door het gebruik zelfverzekerder worden, de omgang met anderen daardoor vergemakkelijkt wordt en ze zich daardoor op de lange termijn socialer voelen.

Escalerende factoren

In het huidige uitgaansonderzoek kwamen twee factoren naar boven die het gebruik van genotmiddelen in stimulerende zin beïnvloedden: elkaar overhalen/aanmoedigen middelen te gebruiken en het ontbreken van drugscontrole bij uitgaansgelegenheden. Zowel uit de internet-survey als de panelstudie kwam naar voren dat het regelmatig voorkomt dat uitgaande jongeren elkaar overhalen of elkaar aanmoedigen genotmiddelen te gebruiken. Het gaat hierbij voornamelijk om alcohol en vrijwel nooit over drugs. De resultaten van de panelstudie lieten daarnaast ook zien dat niet elke uitgaansgelegenheid op drugsbezit controleert en dat als er wordt gecontroleerd het redelijk makkelijk is om toch ongezien drugs mee naar binnen te nemen. Dit werkt het druggebruik in de hand. Wat hierbij vermeld moet worden is dat er in de loop van 2008, na afronding van de panelstudie, een vrij strikt zero-tolerance beleid is ingevoerd met als gevolg dat de huidige drugcontroles bij uitgaansgelegenheden zeer streng zijn.

Agressie, geweld en discriminatie

Een ander resultaat van deze uitgaansstudie is dat een kwart van de uitgaande jongeren in het afgelopen jaar te maken heeft gehad met geweld of agressie tijdens het uitgaan. In de vorige uitgaansstudie¹ had bijna de helft van de uitgaande jongeren in het afgelopen jaar agressie of geweld meegemaakt en ervoer een kwart van de jongeren de sfeer soms als agressief. Deze resultaten suggereren dat agressie en geweld tijdens het uitgaan in Den Haag zijn afgenomen. De resultaten schetsen eenzelfde beeld voor discriminatie: in de huidige uitgaansstudie heeft 8% van de uitgaande jongeren het afgelopen jaar wel eens te maken gehad met discriminatie tijdens het uitgaan tegenover 18% in het vorige uitgaansonderzoek.¹ Daarnaast gaven de meeste panelleden aan agressie, geweld of vernielingen tegen te komen in het uitgaansleven, vaak als gevolg van alcoholgebruik al dan niet in combinatie met cocaïne of speed. Elk geval van agressie, geweld of discriminatie tijdens het uitgaan is er één teveel. Het blijft dan ook van belang om agressie, geweld en discriminatie tijdens het uitgaan aan te pakken. Het is zinvol te inventariseren in hoeverre verschillende partijen die hierin een rol kunnen spelen, zoals politie, beveiligingsmedewerkers en uitbaters van uitgaansgelegenheden hun krachten (kunnen) bundelen om deze problemen aan te pakken.

De resultaten van de internet-survey laten verder weinig belangrijke verschillen zien tussen mannen en vrouwen en ook niet tussen jongere en oudere uitgaande jongeren in Den Haag. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de deelnemers aan de internet-survey toch een vrij homogene groep vormen: jongeren die het leuk vinden om uit te gaan en tijdens het uitgaan alcohol- en/of drugs te gebruiken maar dit niet in heftige mate doen.

Literatuur

1. Gelder P van, Reinerie P, Smits M, Burger I, Hendriks VM. Uit (je dak) in Den Haag, 2003: Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Parnassia, psychomedisch centrum en GGD Den Haag. Den Haag, oktober 2004.
2. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uit (je dak) in Den Haag, 2002: Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik. Parnassia, psychomedisch centrum en GGD Den Haag. Den Haag, april 2003.
3. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik in Den Haag (I). Epidemiologisch Bulletin 2003; 38 (2): 2-13.
4. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik in Den Haag (II): Gebruik in een sociale omgeving. Epidemiologisch Bulletin 2003; 38 (3): 2-11.
5. Statline Centraal Bureau voor de Statistiek. Gezondheid, leefstijl, gebruik van zorg: Zelfgerapporteerde leefstijl: gebruik alcoholhoudende dranken (12+): drinkt nooit alcohol [online]. 2010 (bezoekt op 21 sep 2010); beschikbaar op URL: <http://statline.cbs.nl/>.
6. Statline Centraal Bureau voor de Statistiek. Gezondheid, leefstijl, gebruik van zorg: Zelfgerapporteerde leefstijl: gebruik alcoholhoudende dranken (12+): zware drinker [online]. 2010 (bezoekt op 02 nov 2010); beschikbaar op URL: <http://statline.cbs.nl/>.
7. Monshouwer K, Verdurmen J, Dorsselaer S van, Smit E, Gorter A, Vollebergh W. Jeugd en riskant gedrag 2007. Kerngegevens uit het peilstationsonderzoek scholieren. Roken, drinken, drugsgebruik en gokken onder scholieren vanaf tien jaar. Utrecht: Trimbos-instituut, 2008.
8. Doekhie J, Nabben T, Korf DJ (2010). NL.trendwatch. Gebruikersmarkt uitgaansdrugs in Nederland 2008-2009. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
9. Croes EA, Ketelaars APM, Verdurmen JEE, van Dijk JJ. Nationale Drug Monitor. Jaarbericht 2009. Utrecht: Trimbos-instituut; 2010.
10. Grund JP, Reinerie P, Smits M, Albert G. Uitgaan en genotmiddelengebruik in Den Haag. Gegevens over 2006-2007 uit de panelstudie. Epidemiologisch Bulletin 2007; 42 (4):2-10.
11. Poel A van der, Doekhie J, Verdurmen J, Wouters M, Korf D en Laar M van. Feestmeter 2008-2009. Uitgaan en middelengebruik onder bezoekers van party's en clubs. Bonger Instituut voor Criminologie, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit van Amsterdam en Trimbos-instituut, Utrecht 2010.